

sadi borak

Atatürk'ün Armstrong'a Cevabı

Kırmızı Beyaz

Sadi BORAK

Atatürk'ün Armstrong'a Cevabı

KIRMIZI BEYAZ

Atatürk'ün Armstrong'a Cevabı

Kırmızı Beyaz : 10
Sadi Borak Bütün Eserleri : 10
Araştırma ve İnceleme : 10

Yazan : Sadi Borak
Genel Yayın Yönetmeni : Yalın İstenç Kökütürk
Dizi Editörü : Dinç Çoban

Yayın Hakları - copyright :
Bu kitabın yayın hakkı, yazarın varisleriyle yapılan sözleşme gereği **Kırmızı Beyaz ve Yazar'ın Varisleri**'ne aittir. Kaynak gösterilmeden kitaptan alıntı yapılamaz. Yayıncının yazılı izni olmadan hiçbir yolla çoğaltılamaz.

ISBN : 975-8538-21-7
1. Basım : Eylül 2004
Dizgi ve Düzenleme : Özgün Ajans
Kapak Tasarımı : Ayşegül Tolgay

Adres : Meşrutiyet Caddesi
Meşrutiyet Apartmanı
42/9 Çankaya/ANKARA
Belgegeçer: (0312) 433 67 57
Telefon: (0312) 433 67 66

Genel Dağıtım : **KARDAK Ltd. Şti.**
Narlıbahçe Sok. No: 6
Cağaloğlu / İSTANBUL
Tel: (0212) 528 66 89
Faks (0212) 519 84 85

Baskı - Cilt : Şefik Matbaası
Tel: (0212) 472 15 00
İSTANBUL

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ 7
BU ESER HAKKINDA 19
"BOZKURT: MUSTAFA KEMAL" ESERİ
NASIL DOĞDU? 23
Armstrong Kimdir? 30
İngiliz Dershanesi 31
Benet... Hırız! 35
NECMEDDİN SADAK'IN ARMSTRONG'A
VERDİĞİ CEVAP 41
"BOZKURT" KİTABININ
DIŞ ÜLKELERDEKİ TEPKİLERİ 77
Madam Spanuidi'nin Makalesi 78
Madam Spanuidi'nin Gazi ile Yaptığı Röportaj 81
Eski Fransa Başbakanı Herriot'un Konferansı 84

S U N U Ş

İngiliz Gizli Servisi (Intelligence Service) ajanı olan ve işgal yılları boyunca İstanbul'da bulunan H.C. Armstrong'un, Atatürk'ün hayatını konu alan *Bozkurt* adlı kitabı 1932 yılında yayımlandı. İngiliz emperyalizminin Ulusal Kurtuluşçulara ilişkin bakış açısının bu kitaba baştan sona hâkim olduğunu görüyoruz. İngiliz emperyalizmi Anadolu'da yenildi. Ama savaş bitmedi. Bağımsız ve ileri bir Cumhuriyet hedefiyle hareket eden Mustafa Kemal ve arkadaşları emperyalizmin hedefi olmaya devam ettiler. H.C. Armstrong, kitabıyla, ezilenlere karşı emperyalistlerin savaşını sürdürüyor.

Bozkurt, bir psikolojik savaş kitabıdır. En önemli özelliğinin Cumhuriyet'i, Cumhuriyet Devrimleri'ni ve devrimcileri karalamak olduğunu söyleyebiliriz. Bir yanda inkâr edilemeyecek askeri başarılar vardır. H.C. Armstrong bu askeri başarıları yazdıktan sonra, sözü kitabın asıl amacı olan Cumhuriyet Devrimleri'nin ve Mustafa Kemal ile arkadaşlarının karalanmasına getiriyor. Döne döne işlediği iki konu vardır. Birinci olarak, "Mustafa Kemal tipik bir doğulu despottur." İkinci olarak, "Türk toplumu çağdaş uygarlık düzeyine ulaşma yeteneği olmayan geri bir halktır."

Mustafa Kemal'i ve Cumhuriyet Devrimi'ni doğru değerlendirebilmek, her şeyden önce doğru bir tarih bilincine bağlıdır. Emperyalistlerin çıkarlarını korumayı esas alan bir

gizli servis ajansının görevi gereği yazdığı bir kitap ise gerçeklerle savaşacaktır, gerçeği tahrif edecektir.

Mustafa Kemal Atatürk birinci olarak, sömürgeleştirilmiş olan ezilen dünyanın emperyalizme karşı verdiği ilk Kurtuluş Savaşı'nın önderidir. İkinci olarak Mustafa Kemal, ortaçağdan, modern burjuva devlete geçmeyi sağlayan bir sosyal devrimin lideridir. Kemalist Devrim ve sonuçları, bu temel gerçekler esas alınarak doğru bir şekilde tahlil edilebilir. Bu büyük gerçekleri anlamak günümüzü anlamaktır. Tarihi doğru olarak kavramaktır.

H.C. Armstrong ise, Mustafa Kemal'in büyük bir askeri deha olduğunu söylüyor ve yanlış bir zamanda dünyaya geldiğini yazıyor. Ona göre Mustafa Kemal, Cengiz Han'ın veya Timurlenk'in çağdaşı olsaydı, onlar gibi büyük bir cihangir olabilirdi. Oysa O, 20. yüzyılda yaşıyordu, dolayısıyla "ucuz siyaset tuzakları", "küçük reformlar" içinde debelenip duruyordu. "Bön ve ağırkanlı bir halkı" eğitmek gibi nafile bir işle uğraşıyordu.

Yazarın tarih bilinci, kitabın girişinden anlaşılıyor. Yazara göre, Osmanlı İmparatorluğu II. Selim'den sonra gerilemeye başlamıştı; "çünkü bir söylentiye göre II. Selim bir Ermeni piçiydi ve saltanat kanı onunla değişmişti". Tarihe böyle bakan birinin, Mustafa Kemal'i, Kurtuluş Savaşı'nı ve Cumhuriyet Devrimleri'ni doğru tahlil etmesi hiçbir durumda mümkün olamazdı.

Emperyalizme karşı Kurtuluş Savaşı ve ortaçağa karşı Cumhuriyet Devrimleri kıyaslandığında; sonuçları itibariyle daha önemli olan ve Kurtuluş Savaşı'nı da daha anlamlı hale getiren olgunun, ortaçağa karşı Cumhuriyet Devrimleri olduğunu görürüz. H.C. Armstrong'un esas hedefi de Cumhuriyet Devrimleri.

Armstrong, Cumhuriyet Devrimleri'ni ve o dönemin Türkiye'sini ve Türkiye toplumunu şöyle değerlendiriyor:

"Dahası (Mustafa Kemal) düş kırıklığına uğramıştı. Kendisinin bütün dünyada her uygarlığın en iyi yanlarını seçerek, bunları birkaç emirle ve yasayla, gelişmiş ve refaha ulaşmak için hazır bekleyen dipdiri bir ulusa benimseteceğini hayal etmişti.

"Yasaların birkaç zeki adamın çalışmalarıyla yerleştirilemeyeceğini, bir halkın maneviyatından yüzlerce yılın birikiminden süzülen çabalarla evrilerek oluşabileceğini düşünmemiştir. Kültürün, ihtiyaçtan sonra geldiğini, doğunun sefaleti ve yoksulluğu içinde yaşayan bir halkın varlıklarını artırana ve yaşam standardını yükseltme arzusunu duyuncaya değin, Batılı düşünceleri ve yöntemleri benimsemesinin mümkün olmadığını bilmiyordu."[1]

Emperyalist mantık bu satırlarda çok açık bir şekilde kendini gösteriyor. 19. yüzyılın sonunda emperyalizmin ideologları, sömürge halkların kendi kendilerini yönetecek kültür birikimine sahip olmadıklarını, bu düzeye ulaşıncaya kadar onların "ileri" Batılılar tarafından yönetilmesinin bir zorunluluk olduğunu söylüyorlardı. Aynı teoriler şimdi de ortalığı kaplamış durumda. Emperyalist dünyanın merkezlerinde, ezilen dünyanın kaderi ile ilgili kararlar alınıyor ve "küreselleşme" adı altında bunun teorisi yapılıyor.

Türkiye'de Cumhuriyet Devrimi, emperyalizmin hayati çıkarlarına ölümcül darbeler indirdi. Sömürgeler dünyasına başarılı bir örnek sunmak, bütün ezilenlerin ayağa kalkması anlamına geliyordu. Tehlikeyi önlemek, bir yerde, Kemalist devrimin başarısızlığına bağlıydı. Öyleyse bu başarısızlık için her şey yapılmalıydı. Mustafa Kemal'e ve arkadaşlarına karşı yürütülen psikolojik savaş, emperyalizmin

1 Armstrong, *Bozkurt,* birinci bölüm, Arba Yayınları, Ağustos 1996, s.211.

bu karşı saldırısının bir unsuru olarak anlam kazanmaktadır.

Bütün gericilerin teorileri birbirine benziyor. Önce ekonomik gelişme, sonra sosyal değişiklikler. Biz bu teorilerin yabancısı değiliz. Emperyalizmin işbirlikçisi 12 Mart'ın generalleri "sosyal uyanış ekonomik gelişmeyi geçti" demişlerdi. Tarihimizdeki bütün devrimci atılımları karalayan sivil toplumcuların teorisi ise, "toplumun doğal tarihi gelişmesinin süreç içinde yavaş yavaş sosyal değişimleri de beraberinde getireceği" şeklindedir. "Devrimler ise; 1908 Jön Türk Devrimi, Cumhuriyet Devrimi, toplumumuzun doğal tarihi gelişmesine dışarıdan müdahale oldukları için, sağlıksız sonuçlara yol açmışlardır." Armstrong'un Cumhuriyet Devrimleri'nin başarısız olacağı konusundaki iddiasının gerekçesi ile sivil toplumcuların söyledikleri arasındaki büyük benzerlik dikkat çekicidir.

Tarih Armstrong'u yalanlamıştır. Türkiye toplumu ezici çoğunlukla Cumhuriyet Devrimleri'ni benimsedi. Geçen 70 yıl bunun kanıtıdır. Ayrıca yüzyılımızda Türkiye ile birlikte büyük toplumsal devrimler yaşayan diğer ezilen ülkelerin pratikleri de Armstrong'u yalanlamıştır. Tarihi gelişme açısından Türkiye'den daha geri durumda olan Çin, demokratik devrimin ardından sosyalist devrim yaptı ve başarılı oldu. Çünkü emperyalizmin bir tek dünya ekonomisi yarattığı bir çağda yaşıyoruz. Bu gerçek, kapitalist sistemin alternatifi sosyoekonomik sistemin, dünyanın her tarafında hayat bulması açısından koşulların elverişli olduğu anlamına geliyor. Kaldı ki Kemalist Devrim ile birlikte Türkiye'de gerçekleşen, kapitalizmin alternatifi bir sosyoekonomik sistem değil, bağımsız bir ulusal kapitalizmdi.

Bugün dünya emperyalist sistemi ortaçağ kalıntılarıyla birlikte Cumhuriyet Devrimleri'nin kazanımlarına karşı büyük bir saldırı yürütüyor. Ama bu saldırı çok büyük direnişle karşılaşmıştır. 10 Kasım 1996 tarihinde, bir gün içinde Anıtkabir'i ziyaret eden bir milyon kişi, Armstrong'un iddi-

asının tersine Türkiye toplumunun mevcut iktidara rağmen, Cumhuriyet Devrimleri'ne ve Mustafa Kemal Atatürk'e sahip çıktığının canlı kanıtıdır.

Armstrong, kitabında bütün çabasını Cumhuriyet'le birlikte aslında fazla bir değişiklik olmadığı, hatta halkın durumu açısından daha da kötüye gidildiğini kanıtlamak üzerinde yoğunlaştırmış. Cumhuriyet'in ilanını, Mustafa Kemal'in diktatör olmak için ihtiyaç duyduğu bir "değişiklik kılıfı" (*age,* s. 184) olarak değerlendirmek, ancak bir düşmanın değerlendirmesidir.

Cumhuriyet'le birlikte Türkiye, iktidarın kaynağının ilahi olduğunu söyleyen ortaçağ düşüncesini yıktı, Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi padişahı kovdu. İktidarın kaynağını gökten yere indirdi ve "Hâkimiyet Kayıtsız Şartsız Milletindir" ilkesini hayata geçirdi. Bu olay düşünce planında demokratik devrimin esasıdır. Elbette bir psikolojik savaş kitabının yazarının bu gerçeğe işaret etmesi düşünülemez.

Mustafa Kemal'i diktatör olmak istemekle suçlamak ise tarihle alay etmektir. Cumhuriyet tarihinin en demokratik meclisi Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'dir. Sadi Borak tarafından derlenen bu kitapta Necmeddin Sadak'ın da söylediği gibi, Mustafa Kemal, Kurtuluş Savaşı sırasında tam yetkili olduğu halde, gelişmeler ve alınacak tedbirler, izlenecek politikalar konusunda Meclis'i ikna etmeyi her zaman en önemli görev saymıştır.

Milli mücadeleye, halkın temsilcilerinin katıldığı ulusal kongreleri toplayarak başlayan ve savaşın her aşamasında, Ulusal Meclis'in kararlarına dayanmayı en yüksek ilke sayan Mustafa Kemal, hiç şüphe yok ki büyük bir demokratti.

1900'lerin başında Türkiye toplumu demokratik bir cumhuriyet anlayışına hâlâ uzak, zorba ve feodal diktatörlüğün cenderesi altındaydı. Demokratik cumhuriyet fikri ise küçük bir azınlık tarafından, Mustafa Kemal gibi toplumun öncü unsurları ve onların örgütleri tarafından, savunuluyor-

du. Doğaldır ki, bu koşullarda padişah, diktatör vb. olmak kolay, bir cumhuriyet devrimi yapmak ise daha zordu. Kurtuluş Savaşı'na başarıyla önderlik ettikten sonra, Mustafa Kemal'i destekleyenler arasında bile onu bir mutlak hükümdar olarak kabul etmeye hazır olanların sayısı az değildi. İşte bu koşullarda Mustafa Kemal, bir devrimcinin yapması gerekeni yaptı. Feodal sultanlığı yıktı, burjuva demokratik devrime önderlik etti.

Elbette Mustafa Kemal feodal Osmanlı sultanlığına ve onun taraftarlarına diktatörlük uyguladı. Her demokrasi bir diktatörlüktür. Ama Armstrong'un kastettiği, tabii ki bu değil.

Armstrong, Kurtuluş Savaşı ve sonrası yıllarda Mustafa Kemal'le muhalifleri arasında yaşanan mücadelelerde hep muhalifleri tutuyor. Ona göre Rafet, Rauf, vb. muhalifler demokrat; Mustafa Kemal ise diktatördü. Oysa söz konusu paşalar kitapta da belirtildiği üzere padişahlığın ve halifeliğin devamından yanaydı. Düşünebildikleri en ileri yönetim, meşrutiyettir. Cumhuriyet, akıllarının köşesinden bile geçmemektedir.

İşte bunlar demokrat, cumhuriyet isteyen ve gerçekleştiren Mustafa Kemal ise diktatör oluyor.

Kitapta, Mustafa Kemal'in bütün muhalifleri "Kurtuluş Savaşı'nın kara günlerinde onu desteklemiş olan değerli kişiler" olarak alabildiğine yüceltilirken, Mustafa Kemal ile birlikte hareket eden devrimciler ise aşağılanıyor. Armstrogn'a göre Mustafa Kemal'i destekleyenler "sadece çıkar peşinde koşan" (*age,* s.203), "zararlı, küçük adamlar" (s.181), "üçüncü sınıf mebuslar (s.182). "Zeki ya da yetenekli bir adam, bertaraf edilmesi gereken bir tehlikeydi onun gözünde" (s.181).

Mustafa Kemal ve arkadaşları ile ilgili olarak böylesine suçlamaları Armstrong gibi gizli servis ajanları dışında bir

de ortaçağ özlemcisi şeriatçılar yapıyorlar. Tarihi kader ortakları, devrimciliğe karşı saldırıda el ele dirler.

Mustafa Kemal'in arkadaşları emperyalizmi yenip bağımsız bir devlet kurmanın yanı sıra, bütün ezilen dünyaya örnek olan ve bugün Türkiye'nin diğer bütün İslam ülkelerinden daha farklı ve her bakımdan ileri olmasını sağlayan bir toplumsal devrime Mustafa Kemal'le birlikte önderlik ettiler ve tarihe geçtiler. İddianın ötesinde, yarım yüzyıl sonrasında herkesçe kabul edilen somut bir gerçeklik söz konusudur. İşte bundan dolayı psikolojik savaş, başta Mustafa Kemal'i, sonra da arkadaşlarını hedef alıyor.

1929-1930'da kapitalist dünya büyük bir ekonomik çöküntü ile sarsıldı. Tam bir yıkım yaşandı. Türkiye Cumhuriyeti nispeten bu yıkıntının dışında kaldı. Çünkü bağımsız bir politika izliyordu ve Sosyalist Sovyetler Birliği ile her bakımdan yakın ilişkiler içinde idi. Armstrong, kapitalist batı dünyasının yaşadığı ekonomik ve sosyal çöküntüyü Kemalist Cumhuriyet'e mal ediyor ve durumun Osmanlı döneminden daha kötü olduğunu söyleyerek tarihi tahrif ediyor. Oysa 1930'lar, Cumhuriyet Türkiye'sinin demiryolları, demir-çelik, tekstil, kimya, cam, şeker, çimento vb. alanlarında büyük bir sınai gelişme gösterdiği yıllardı.

Feodal Osmanlı döneminde ikinci sınıf insan ve erkeğin kölesi durumunda olan kadın, Cumhuriyet'le birlikte, her alanda en azından yasal olarak erkekle eşit vatandaş durumuna geldi ve pratikte de çok büyük kazanımlar elde etti. Bu büyük devrimde Atatürk'ün rolü tartışılamaz. Armstrong, her konuda olduğu gibi, kadına bakış konusunda da Atatürk'e saldırıyor. Onun kadınlar hakkındaki görüşlerini şöyle özetliyor: "Onlar kullanılmak ve eğlendirmek için vardı. İş bitince bir kenara atılmalı ve şikâyetleri de parayla susturulmalıydı."

Burada söz konusu olan Atatürk'ün kişisel olarak bazı kadınlarla olan ilişkileri değil, genel olarak kadınlara, kadın

sorununa bakışıdır. Böyle olunca, her konuda olduğu gibi bu konuda da büyük bir tahrifat ve karalamanın olduğunu görüyoruz. Psikolojik savaş her konuda yürütülüyor.

Atatürk'ün kadın sorununa ilişkin görüşlerine bir göz atmak, Armstrong'un iddialarına en iyi cevap olacaktır. Atatürk şöyle diyor:

> "Bir heyeti içtimaiye, bir millet erkek ve kadın denilen iki cins insandan mürekkeptir. Kabil midir ki, bir kitlenin bir parçasını terakki ettirelim. Diğerine müsamaha edelim de, kitlenin heyeti umumiyesi mazharı terakki olabilsin? Mümkün müdür ki, bir camianın yarısı topraklara zincirlerle bağlı kaldıkça diğer kısmı semalara yükselebilsin?
>
> Şüphe yok, terakki adımları dediğim gibi iki cins tarafından beraber, arkadaşça yapılmak ve sahai terakki ve teceddütte birlikte kat-i merahil edilmek lazımdır."[2]
>
> "Kadınlar ancak siyasi terbiyeye malik oldukları zaman hakiki hür olduklarını hissedebilirler. Ancak bu takdirde evlatlarına hürriyetin kutsiyetini telkin edebilirler."[3]

Mustafa Kemal, Cumhuriyet'le birlikte bu görüşlerini hayata geçirdi. 1926 yılında kabul edilen Medeni Kanun'la kadın-erkek eşitliği yasal güvence altına alındı. Yine 1926 yılında yapılan bir kanun değişikliğiyle ilk ve ortaokul öğreniminde kız ve erkek öğrencilerin beraber öğrenim görmeleri sağlandı. 1927 yılında ise aynı değişiklik liseler için yapıldı.

Türkiye, Kemalist Devrim sayesinde dünyada kadına seçme ve seçilme hakkı tanıyan ilk ülkeler arasındadır.

---

2 *Söylev ve Demeçler,* TİTE Yayınları, ikinci basım, 1959, c.II, s.217
3 Afet İnan, *Medeni Bilgiler,* TTK Yayınları, 1969, s.92.

Armstrong'un mensubu olduğu, Batı ülkelerinin çoğunluğu kadına siyasi haklarını daha tanımazken Türkiye Cumhuriyeti kadına bu hakkı tanıdı ve 1930'lu yıllarda oran ve sayı olarak bugünün parlementosunda bulunan kadın üyeden çok daha fazla kadının Meclis'e girmesini sağladı.

En önemli nokta, bu psikolojik savaş kitabının Türkiye toplumunun gündemine yeniden neden getirildiğidir. Çünkü bugün emperyalizm ve ortaçağ güçleri 1920'lerin rövanşını almak istiyorlar. Aradan 70 yıl geçmiştir. Ama ne emperyalistlerin ne de şeriatçıların yüzyılın başında kendilerine yenilgiyi tattırmış olan Mustafa Kemal ve arkadaşlarına kinleri bitmemiştir. Bu güçler var olduğu müddetçe de bitmeyecektir. Çünkü emperyalizm ile bağımsız ulusal devlet, şeriatçılık ile laik cumhuriyet yan yana, barış içinde birlikte olamaz. Onun için, psikolojik savaş, bugün de devam etmekte olan saldırının bir parçası olarak yürütülüyor.

Mustafa Kemal'i ve Cumhuriyet Devrimi'nin kazanımlarını bugün en kararlı şekilde sosyalistler savunuyor. Böyle olması doğaldır. Çünkü sosyalistler devrimcidir ve dolayısıyla tarihteki bütün devrimci atılımların doğal mirasçılarıdır. Tarihteki devrimcileri en iyi, bugünün devrimcileri anlar. Yüzyılın başında Mustafa Kemal ve arkadaşlarını hedef alan psikolojik savaş, bugün bilimsel sosyalistleri hedef alıyor. Onun için Mustafa Kemal'e yönelik saldırıların ardındaki mantığı, saldırıların nedenlerini en iyi ancak sosyalistler görebilir, tahlil edebilir ve dolayısıyla göğüsleyebilirler.

Sadi Borak'ın derlediği bu kitapta, Armstrong'un kitabındaki yanlışlar ve tahrifatlarla ilgili olarak bizzat Atatürk'ün Necmeddin Sadak'a dikte ettirdiği ve 1932 yılında *Akşam* Gazetesinde yayımlanan düzeltmeleri okuyacaksınız. Emperyalist psikolojik savaşa Kemalistlerin cevabı, birçok bakımdan öğretici ve aydınlatıcıdır.

Şubat 1997
Mehmet Bedri Gültekin

Atatürk'ün en mahrem taraflarına kadar inilmek suretiyle Armstrong tarafından 1932 senesinde İngiltere'de yayımlanmış ve memleketimize sokulması yasaklanmış olan bu eser, bütün dünyada fırtınalar koparmıştı. Bu esere Atatürk –merhum Necmeddin Sadak'a dikte ettirmek suretiyle– bizzat cevap vermişti. Bu kitapta "Bozkurt"u ve Armstrong'a verilen cevapları bulacaksınız.

BU ESER HAKKINDA

Halen hayatta bulunan son Bektaşi babalarından biri, bir gün aynen şunları söyledi:

– Atatürk tekkeleri kapatmakla gerçekten isabet etmiştir. Ben, şahsen bundan zarar görmüş bir insanım. Tekkemde oturuyor, müritlerimin getirdikleri hediyelerle hiçbir endişe duymadan yaşıyordum. Bugün anlıyorum ki, tarikatlar da devirlerini bitirmişlerdir, hatta son zamanlarda bazı tarikatlar, hedeflerini şaşırarak dejenere olmuşlardı.

Bu itiraf, Atatürk devrimlerinin büyük manasını pek ve (...)* yazarlar, Atatürk devrimlerinden bahsederlerken, köhnemiş geleneklerin yok edilmesini daha objektif görebilmişler ve devrimlerin anlam ve içeriğini duygusallıktan uzak, mantık ve çağdaş görüş açısından değerlendirebilmişlerdir. Fakat Bektaşi dedesinin itirafı, bizim cephemizden mühimdir. Çünkü bu ifadede his, menfaat ve kökleşmiş iman söz konusudur.

Onun içindir ki, Atatürk'ü bir gün tam manasıyla anlayabilmemiz için bu iç ve dış görüşlerin özümsenmiş olması lazımdır. Zira, bizim kalplerimizde ördüğümüz sevgi haleleri, ruhlarımızda ateşlediğimiz sonsuz bağlılık karşısında, asırlık düşmanlarımızı gayrete getiren kin, nefret ve sistematik düşmanlık duygularının ürünleri, Atatürk hakkın-

* Kitabın 1955 basımında burada bir satır düşmüş olmalı. (Y.N.)

da fikir edinmek isteyen yabancıları her zaman kuşkuya düşürebilir. Gerçi pek çok tarafsız ve dünyaca ünlü yazar, Atatürk'ü gerçek yönleriyle anlatmaya çalışmışlardır. Fakat işte bir Armstrong ki, adına bir şöhret etiketi ekleyebilmek için, meslek hayatının başarısızlıklarını kirli zekâsında yoğurduğu tamamıyla uydurma değerlendirmelerle süsleyerek bir Mustafa Kemal eseri yazmış, bütün dünyada on binlerce ve yüz binlerce satmıştır.

Bütün dünyanın bildiği bu eserin içeriği nedir? Baştan başa Atatürk'ün aleyhinde bir eser mi? Elbette hayır! Sureti haktan görünmeyi pek iyi bilen bu kurnaz casus, Atatürk'ün gerçek kişiliğini ve dehasını inkâr edememekle beraber, yukarıda da sözünü ettiğimiz gibi yalanlarını da esere alma cesaretini göstermiştir.

Daha geçen gün bir vesile ile Atatürk'ten bahseden Nurettin Artam, fıkrasında Armstrong'u örnek alma ihtiyacını duymuş ve yazısını şöyle bitirmişti:

"Halbuki çağımızın bu en büyük adamına 'Grey Wolf=Bozkurt' adı vererek koskoca bir kitap yazan Bay Armstrong, eserinin son sayfalarında onu bütün dünyaya nasıl tanıtıyor, bakın:

'Bu eşsiz büyük adam, eğer Orta Asya'nın akın ettiği günlerde doğup Süleyman Şah'la birlikte üzerinde Bozkurt resmi bulunan bayrağı eline alsaydı, kendisi de bir Bozkurt kesilirdi.

'O askeri dehası ile, kesin ve şaşmaz ve hislere kapılıp değişmez kararları, manevi kudreti ile Timurlenk'in, Cengiz Han'ın orduları başına geçseydi fethetmeyeceği ülke, diz çöktürmeyeceği ordu bulunmazdı.

'O, her şeyin üstünde inançları ile büyüktür, milletinin geleceğine olan inancı ile.

'O demiştir ki:

'Bütün milletleri tanırım. Onları savaş boylarında, ateş altında, ölümle yüz yüze tanıdım.

'Böyle yerler ve zamanlarda bir milletin karakteri bütün çıplaklığı ile kendini gösterir. Size yemin ederim ki bizim milletimizin ruhi ve manevi kuvveti, bütün dünyadan üstündür.

'Milletimin elinden tutarak emin olarak üzerinde yürümesi gereken yolu bulmasına kadar ona önderlik edeceğim. Ondan sonra o kendisini idare edecektir. O zaman benim işim sona erer.'"

Armstrong, Atatürk'ü nasıl kötülemek istemiş, nelerini övmüştür? Bunları Türk milletinin bilmesi gerektiğini herkesten önce Büyük Atatürk istemiş ve hayatında cevap verdirmişti. Atatürk milletinin kendisini olduğu gibi tanıyıp sevdiğine o kadar inanmıştı ki, hükümetin yayımını yasakladığı kitabın olduğu gibi çevrilmesini isteyecek kadar ileri görüşünü de saklamamıştı.

Sadi Borak, bu eseri ile bunu yaptığı için Atatürk'ün de arzusunu gerçekleştirmiş ve "Yabancı Gözü ile Atatürk" serisine de değerli bir eser kazandırmıştır.

Niyazi Ahmed Banoğlu

"BOZKURT: MUSTAFA KEMAL" ESERİ NASIL DOĞDU?

Yüzbaşı Armstrong'un 1932 senesinde İngiltere'de yayımladığı "Bozkurt: Mustafa Kemal" eseri dünya çapında bir ilgi topladı. Eser, Atatürk'ü doğumundan 1932 senesine kadar inceliyordu. Yazar, eseri hakkında ilgi toplayabilmek için Atatürk'ün özel hayatına geniş bir yer vermişti. Eser etrafında kopan fırtınaların sebeplerinden başlıcası da buydu. Milli bir ihtilal yapmış, en güç ve umulmaz şartlar içinde Türkiye'yi esaretten kurtarıp bağımsız bir devlet kurmuş olan Mustafa Kemal, "Çağın en büyük adamı" olarak bütün bakışları üzerine toplamıştı. Askeri alanda olduğu kadar politik, sosyal ve kültürel alanlarda da durmadan devrim yapan, altı asırlık kökleşmiş gelenekleri yıkıp yenilerini koyan bu büyük adamı bütün dünya dikkatle izlemekte ve özelliklerine ait çeşitli dedikoduların üzerine eğilmekte haklıydı.

Kitabın yazarı Armstrong, Milli Mücadelemizin başından sonuna kadar Intelligence Service'e bağlı olarak İstanbul'da mühim işlerin başındaydı. Ona göre, Anadolu'daki ayaklanma, bazı maceraperestlerin giriştiği çapulculuk hareketlerinden başka bir şey değildi; sıradan bir paşa, etrafına topladığı yardakçılarıyla devletine, dolayısıyla müttefik kuvvetlere karşı gelmek gibi gülünç, sonuçsuz bir maceraya atılmıştır. Padişah'a baskı yapılır, üzerlerine kuvvet gön-

derilip ayaklanma bastırılır, asi Mustafa Kemal ipe çekilir ve mesele de böylece kapanmış olurdu.

Anadolu'daki milli ihtilali böyle teşhis eden Armstrong, kendisine verilmiş görevleri dahi ihmal ederek Beyoğlu'nun kozmopolit çevresinde zevk ve sefaya daldı. Ona göre:

> *"İstanbul şehri bir yara. Burada büyük idealler ve ilhamlar yok. Burası kirli sokaklarda yaşayan adi insanların şehri. Burası entrika, rezalet, hile ve korkaklık karargâhı. Hain erkekler ve namussuz kadınlar şehri."*[1]

Armstrong'u, İstanbul'un insanı büyüleyen o sihirli ve eşsiz manzarası, içki ve şehvet tütsüsü sarhoş etmişti.

Bu hali, eserinde şöyle anlatıyor:

> *"İstanbul'da hayat şen, günahkâr ve zevkliydi. Gazinolar içki ve raks ile doluydu. Vatanını düşünen yoktu. Tokatlıyan'a gidip orkestra dinlemek, güzel kızları bakışlarla yakalayarak masalar arasında dans etmek, Marmara adalarına giderek denizde yüzmek hoştu. Evler, arabalar, motorlar emre amadeydi. Şişli tarafında Türk hanımlarının da katıldığı çaylar verilmekteydi. Bu hanımlar beni kırık dökük Türkçemle konuşmaya teşvik etmekte ve benim çok iyi Türkçe konuştuğumu söylemekteydiler. Halbuki bu doğru değildi."*

"İstanbul şehri bir yara. Burada büyük idealler ve ilhamlar yok. Burası, kirli sokaklarda yaşayan adi insanların şehri" diye kirlettiği İstanbul'da hayat ve insanlar hiç de Armstrong'un hayal ettiği ve düşündüğü gibi değildi.

Sayın General Ali Fuat'ın veciz bir surette belirttiği gibi.

---

1. Armstrong'un *Bozkurt Mustafa Kemal* eserinden.

"Bütün bu orijinlerin maskesi ve bu rezaletlerin örtüsü altında: Kapılarında İngiliz nöbetçileri bekleyen silah ve cephane depolarının arka duvarlarını gece karanlığında delerek silahları, cephaneleri kaçıran, depoları boşaltan ve takalarla İnebolu'ya taşıyan fedakârlar...

"İngiliz karargâhının, Yunan ordusunun bütün kuvvetini, kuruluşunu, harekât planını aşıran ve Mustafa Kemal'e gönderen kahramanlar.

"İstanbul'dan Anadolu'ya aralıksız akıp giden subaylar ve vatanseverler. Askeri Lise, Harp Okulu, Harp Akademisi öğrencileri.

"Anadolu'nun İstanbul'da gizli çalışan örgüt ve grupları.

"Sandıklarının dibini karıştırarak son işlemeli havlusunu ve gümüş parçasını arayan halk kadını.

"Kapalıçarşı'da, üstleri başları eski, sesleri titreyerek satıcıdan fiyat sormaya utanan, sapsarı yüzlerinde köklü bir İstanbul hüznü yaşayan kadınlar.

"Aç olan, dua eden, ağlayan, kalben Mustafa Kemal ile beraber olan, Anadolu'ya mümkün olan her şekilde yardım eden sessiz ve naçiz, fakat vekarlı ve gururlu İstanbul halkı."

Armstrong'un dıştan gördüğü İstanbul ile içten görünen gerçek İstanbul'un ve Türk ruhunun kimliği ve yüzü buydu.

Anadolu'daki milli ihtilal günden güne kuvvetlenip istilacı kuvvetlere karşı yer yer başarılar elde ettikçe Armstrong'un ve onun bağlı olduğu zümrenin gözleri açılmış, önlem almak, işi ciddi tutmak lüzumu hissedilmiştir. Çünkü bütün Türkiye ayaklanmış, dişiyle, tırnağıyla bu milli savaşa katılmıştı. İstanbul'daki milli ve gizli örgütler, bilhassa M.M. grubunun silah ve cephane kaçırma kolu, hiçbir mil-

letin tarihinde eşine rastlanmamış cesaret ve kahramanlık menkıbeleri yaratarak İngiliz silahlı kuvvetlerinin muhafazası altındaki silah ve mühimmat depolarını güpegündüz basıyorlardı. Bu vatan fedaileri, aynı zamanda akla ve hayale gelmeyen zekâ oyunlarıyla Intelligence Service'in en seçkin elemanlarını şaşkına döndürmüştü. Armstrong da bunların arasında ve başındaydı. Yüzbaşı, sözü edilen eserinde bu konuya değinerek şöyle diyor:

"İstanbul'da silah ve mühimmat depolarından kaçakçılık yapıldığını öğrenmiştik. Depoları muhafaza etmek vazifesi bana verildiğinden fotoğraflarını almış, silahlarını saymış ve dikkat etmeye başlamıştım. Fakat kaçakçılığı önleyemiyorduk.

"Nöbetçileri tuttuk. Küçük subayları hapsettik. Ben, Haliç'teki büyük silah deposunda, bir yana yaslanarak durumu incelemeye karar verdim. Saklanacağım yere zorlukla vardım. Nöbetçiler tetikteydiler. Görülecek olsam vurulabilirdim. Geceleyin Türkler yine geldiler.

"Türkler, barut mahzenlerinde rahat rahat sigara içiyorlar, birkaç tahta kırarak ateş yakıyor ve yemek pişiriyorlardı. Patlayıcı maddeleri hiç telaş etmeden taşıyorlardı.

"Kaçacılık devam etti."

Evet: Kaçakçılık devam etti. Çünkü:

"Mustafa Kemal ve onun cesur ve fedakâr arkadaşları, kucağında yavrusu, cephane yüklü kağnısını süren, yavrusunu sardığı yırtık kilim parçasını, yağmur başlayınca cephane sandıklarının üzerine atan yalınayak, yarı aç ve çıplak Türk kadını. Bu kadınların kocaları, babaları, kardeşleri, çocukları olan ve

Türk ırkının kahramanlık ve cevherini taşıyan savaşçılar, cengâverler.

Süngüsüz tüfeklerin dipçikleriyle vuruşan askerler ve subaylar...

Askerlerimizin avcı hatlarında omuz omuza vuruşan kahramanlar, tümen kumandanları ve kolordu kumandanları."[2]

Ekmekten ve sudan önce cephane bekliyordu.

"İstanbul'da hayat şen, günahkâr ve zevkliydi. Gazinolar içki ve raks ile doluydu. Vatanını düşünen yoktu" diyen Armstrong'a, onun ispirto ile uyuşmuş beynine indirilmiş bir yumruktu bu. Zaten o da dil değiştirmeye mecbur kalıyor. Zira yine aynı eserde:

"Padişah yardakçıları işe yaramaz kimselerdi. İyi Türklerin çoğu milliyetçi ve Mustafa Kemal ile beraberdi" diye gün gibi aşikâr gerçeği itiraf etmek zorunda kalıyor.

Milli Mücadelemiz zaferle sonuçlandıktan ve İtilaf Devletleri resmen ve zorla işgal ettikleri İstanbul'dan resmen ve zorla kovulduktan sonra dahi Armstrong, bu milli ve mukaddes ihtilalin anlamını kavrayamamış, Mustafa Kemal'i tesadüfen başarılı olmuş bir serüvenci sanmıştı.

Armstrong İngiltere'ye döndükten sonra bu duyguların etkisi altında günlük hayatına daldı.

Türkler, soluduğu hava kadar muhtaç bulundukları bağımsızlığa kavuştuktan sonra Büyük Kurtarıcılarının direktifi altında doğu mistisizminden batı pozitivizmine sıçrıyor ve devrimler birbirini izliyordu.

Anlaşılıyordu ki, bütün bunlar çok önceden düşünülmüş, ana hatları saptanmış programlı ve sistemli bir hareketin uygulama safhasıdır. Ve yine anlaşılmıştır ki, Mustafa Kemal rastlantıların adamı değil, çağların pek ender yetiştirdiği insanüstü bir şahsiyettir.

---

2 *Atatürk*, General Ali Fuat Erdem.

Ve işte o zaman Armstrong'un aklı başına geldi. İstanbul'da bulunduğu uzun süre içinde bu görkemli dehayı incelemek gereğini hissetmemiş, onu sıradan bir serüvenci, asi sanmıştı.

Şimdi, bütün dünyanın gözlerini üzerine çevirdiği bu büyük adamın ününü kötüye kullanmak lazımdı. Hemen kaleme sarılmak, özel hayatını da ele alarak, zihinleri ve merakları gıcıklayarak para ve şöhret sahibi olmak lazımdı. Öyle yaptı, kalemi eline aldı. Yalan yanlış edindiği ne kadar bilgi varsa kâğıda döktü. Eserin eksantrik olması için elinden geleni yapmaktan geri kalmadı. Her şeyden evvel kitabının kapağına öyle bir resim koydu ki, bu, insanın ister istemez dikkatini çekecek bir acaiplikteydi. Bu resim insana korku, nefret ve tiksinti veriyordu. Ata'nın gözlerinde kıvılcımlar ve nurlar parlayan o sevimli, sempatik yüzü özellikle bu hale getirilmişti. *Sunday Times* gazetesi 30 Ekim 1932 tarihli sayısında, bu kitaba ayırdığı makalede resim hakkında şöyle yazıyor:

> *"Kitabın kapağındaki resim, insanın damarlarındaki kanı dondurmaya kâfidir. Eğer Mustafa Kemal Paşa gerçekten bu feci resme benziyorsa, insan, karanlıkta değil, gündüz bile onunla karşı karşıya gelmekten korkar."*

Bu resim konusunu ilerde merhum Necmeddin Sadak'ın kalemine terk edeceğiz. Şimdi gelelim kitabın kapağındaki yazılara:

Kitabın başını süsleyen kitabe şudur:

Bozkurt: Mustafa Kemal.
"1908'de padişahı deviren!
1915'te Gelibolu'da İngiliz İmparatorluğu'nu ezen;
1922'de İzmir'de Yunanlıları denize döken;
1923'te Muzaffer Müttefik Devletleri İstanbul'dan kovan;

1924'te Hilafet gücünü yok eden;
1926'da bütün muhalefeti asan;
1932 senesine kadar yıkılan bir imparatorluktan bir millet yaratan; zalim, acı, demir iradeli bir adamın incelemesi."

Bütün bunlar, kitap üzerine ilgiyi çekmek, sürümünü sağlamak, dolayısıyla Armstrong efendiye maddi ve manevi kazanç sağlamak için.

İşte eserin kaleme alınışındaki objektif ve sübjektif etkenler. Eser, gerçekten umulduğundan fazla rağbet ve ilgi topladı. Tepkisi sanıldığından geniş oldu. Bütün dünya gazeteleri bu esere makaleler ayırdılar.

The Observer, bir makalesinde:
"Bu kitap gerçek bir hikâyeden çok, meraklı bir sinema, filmi senaryosunu andırıyor" diyor.
Sunday Referee:
"Mr. Armstrong" diyor. "Sinemadan taklit edilmiş, hikâye tarzında bir yöntem izlemiştir."
Sunday Times'in de yorumu ilginç:

"Mr. Armstrong, sanki elinde portatif bir mikrofon aleti olduğu halde, Mustafa Kemal Paşa'yı otel odalarında izlemiş, özel konuşmalarını bile dinlemiştir. Bu kitap tarihçiler için kaynak olarak kullanılamaz..."

Ve böylece eserin yankıları ve gürültüleri Türkiye sınırlarına kadar dayandı ve tabii yurda sokulması yasak edildi.

Bir gün Çankaya sofrasında bu eser gecenin konusu haline gelir. Atatürk, "Getirin şu eseri okuyalım" der ve eser o gece baştan aşağı okunur. Gazi, her satırını dikkatle dinler. Sonra sorar:

– Ne yaptınız bu kitabı?

– Yurda girmesini yasak ettik.

– Niçin?...

– Hakkınızdaki iftiralar dolayısıyla.

– İçki filan mı?

– Evet efendim.

– Az bile yazmış. Bırakın kitabı yurda girsin; millet de okusun.

Fakat Atatürk'ün bu tavsiyesine rağmen kitap yurda sokulmamıştır. Yalnız, kitap hakkında bütün dünya basınında günden güne genişleyen ilgi dolayısıyla Armstrong'a bir cevap vermek zorunluluğu duyulmuştur. Çünkü kitapta birçok tarihi gerçek değiştirilmiş, yalan yanlış elde edilen bilgilerle Atatürk'ün hayatına, buna paralel olarak Milli Mücadele tarihimize yanlış istikametler verilmiştir. Onun için bu yanlışlıklara -Necmeddin Sadak'a dikte ettirmek suretiyle- bizzat Atatürk cevap vermiştir. *Akşam* Gazetesinin başmakale sütununda yayımlanan bu cevaplar -yer yer Necmeddin Sadak'ın kaleminden çıkmış olmakla beraber- dörtte üçü Atatürk tarafından cevaplandırılmıştır.

Armstrong'un "Bozkurt: Mustafa Kemal"ine ve buna -Necmeddin Sadak'a dikte ettirilmek suretiyle- verilen cevaplara geçmeden önce kitap yazarının kimliğini belirtelim:

Armstrong Kimdir?

Yüzbaşı Captain Harold Armstrong, Intelligence Service'e mensup bir İngiliz casusuydu. İstanbul'daki görevlerinin en belli başlılarından biri Anadolu'ya silah ve cephane kaçıran "M.M. Grubu" kahramanlarının bu hareketlerine engel olmak, böyle bir harekete kalkışanları yakalattırıp kurşuna dizdirmek veya astırmak. Bunlardan başka:

"Anadolu'ya gidecek subay, erat, silah, cephane... İstiklal ordusunu kuvvetlendirecek, yaşatacak ve kazandıracak şeylerin kaçırılmasına meydan vermemek, kaçma ve girme kapılarını kapamak;

Anadolu ile İstanbul'un haberleşmesine ve ilişkisine, birbirinden haber almalarına ve yardımlarına engel olmak;

Anadolu'nun kazanmasını isteyen ve ilerde İstiklal Ordusu'na yardım edebilecek olan kimselerin gözaltına alınmasını, hapsedilmesini veya uzaklaştırılmasını sağlamak;

İstanbul'da ve Anadolu'nun içinde çeteler, fesat ve propaganda kurumları yaparak İstiklal Ordusu'nu içinden vurmak" gibi görevleri de vardı.

Armstrong'un iki kafadarı daha vardı: Harington karargâhına mensup Yüzbaşı Benet ve Teğmen Bled. Bunlar, o acı işgal devresinin sacayağıydı. Biri anılınca diğerleri hatıra geliyordu. Bunlardan sahne dışında olanı Yüzbaşı Benet'ti. Karakter itibariyle Armstrong'la tıpatıp birbirlerine benziyorlardı. Sefahet, kadın, kumar, içki ve menfaatlerine düşkünlük batağında adeta birbiriyle yarış ediyorlardı.

Merhum Kemaleddin Şükrü, bundan 25 sene evvel *İkdam* Gazetesinde tefrika ettiği "İşgal Faciaları" eserinde Yüzbaşı Benet'e geniş bir yer ayırmıştır. Sacayağının birini teşkil eden Benet'in tıpatıp Armstrong'a benzeyen ahlaki zaaflarını bir ibret levhası halinde aynen buraya alıyoruz:

İNGİLİZ DERSHANESİ

"Benet'in en canlı ve en iğrenç mevcudiyetine geçiyorum: Benet... sefih!... Hem de nasıl sefih... Tam anlamıyla, zevk deryasının bütün çirkeflikleri içinde yüzen bir düşkün.

"Kadın hırsı, şehvet tutkusu bu herife İstanbul'da ne kepazelikler yaptırmadı. Ve onun bu düşkünlüğünü bilen birtakım vatansızlar sırf göze girmek ve İngiliz Lirası hatırı için ne maskaralıklara sürüklenmedi...

"Bunları şimdi hatırlamak ve hatırlatmakla çok acı duyuyorum.

"Maalesef vicdansız ve vatansızların kara ve iğrenç isimlerini içeren 150'lik listenin çerçevesinin darlığı, Mütareke ve işgal faciasında rol almış bazılarının hâlâ içimizde, bizim soluduğumuz temiz Türk havasını solumalarını mümkün kılmıştır. Bunlar, bu gibiler emin olsunlar ki, politikanın tolerans süngeri hiçbir vakit gerek vatana ve gerek şereflerine bizzat sürmüş oldukları lekeleri silemez.

"Bu uğursuz devrin acıları içinde yaşamış birçok yurtsever, İngiliz Yüzbaşısı Benet'in kadın simsarlığını yapan ve (E...), (S...) bey, (L...) efendi isimleri altında gizlenen şahsiyetleri pek güzel tanır ve anlarlar.

"Bu ve bunlar gibi azınlık unsurlarına mensup reziller, 'Benet'in elinde yegâne zevk, eğlence ve sefa araçlarıydılar.

"Benet'in İstanbul'a gelirken hayvani ihtiras ile titreyen benliğini yalnız bir tek emel sarmıştı:

"İstanbul'a geliyordu...

"Burada Binbir Gece Masalları'nda olduğu gibi doğu'nun efsanevi şehvet hayatını yaşayacaktı. Saray!... Harem!... Boğaziçi!... Mehtap sefaları!...

"Uydurma masallarda okuduğu bu âlemleri İstanbul'a gelince arayan ve bulamayan Benet, hayal kırıklığına uğramadı değil!...

"Fakat etrafına toplanan rezil ahlaksız mahluklar onun bu hayal kırıklığını çabuk yok ettiler.

'Benet', bunların sayesinde gerçekten Binbir Gece Masalları'nı andıran cümbüş sahneleri kahramanı olarak sefih bir ömür sürdü.

"İstihbarat işinden aldığı ve daha sonra göreceğimiz gibi hırsızlıktan ele geçirdiği paraları hep bu uğurda harcamaktan çekinmedi.

"O, Türk kadını, Doğu kadını için tutuşuyordu. İlk günler Rum ve Ermeni muhabbet tellalları, inanılmaz bir gerçektir, Kemeraltı yosmalarına varıncaya kadar en adi kadınları bu herife 'Saray'dan sizin için kaçırılan cariye' diye yutturdular.

"Fakat herif kısa zamanda bunun farkına vardı.

"İşte bu sıradadır ki imdadına (E...), (S...), (L...)'ler yetiştiler.

"Bu herifler, birçok yerdeki tanıdıklarına nüfuz ederek melun İngilizlerin sefil arzularına alet oldular.

"Hatta o kadar ki, işe önce kendi ailelerinden, kendi yakınlarından başladılar.

"Ne kadar iğrenç ve insan aklının almayacağı ahlaki bir faciadır ve maalesef gerçektir.

* * *

"Beyoğlu'nda... Taksim Meydanı'ndan Alman Elçiliği'ne giderken, hemen elçiliğin yanında çukurca bir mahalle vardır. Caddeden bu mahallenin alçak olan sokağına merdivenli bir yoldan inilir.

"Bu yoldan indiniz mi, önünüze çıkan evlerden birinin üzerinde o zaman gözünüze şöyle bir levha çarpardı: İngilizce Dershanesi...

"Bu dershanenin kapısından her gün sayısı belli olmayacak kadar genç ve hatta kibar kızların girdikleri görülürdü.

"Benet'in gece gündüz bu evden dışarı çıkmadığını söylersek bunun ne demek olduğunu anlamak kolaylaşır.

"Saygıdeğer okuyucularımın beni affetmelerini rica ederim. Çünkü bu İngiliz casusunun çok iğrenç, çok feci ve tüyler ürpertici, en soğukkanlı insanı bile isyana yönelten vahşetlerinden bahsetmeye kalemim varmıyor.

"Konu aslında iğrenç olduğu kadar yalnız kibarlık değil, insanlık sınırının da ötesindedir.

"Böyle olunca, bütün düşünceleri tabii kahrolasıca nefisleriyle sınırlıydı.

"İşte 'Benet', idare şubelerinde ve bu ruh halinde olan heriflerden çok yararlandı. Bu örgüt sayesinde de İstanbul'da ve resmi dairelerde olan en ufak olaylardan bile bilgi alıyordu.

"Denebilir ki, hükümet işlemleri bu Benet herifinin avucu içindeydi. Dışişlerinde (H...) Bey, İçişleri Özel Kalemi'nde (M...) Bey, Sadaret Dairesi'nde (E...) ve postada (A...) Bey'ler özellikle önemli ihanet ve casusluklarda bulunmuşlardır. Bunların da ayrıca kendi emirlerinde ve gene İngiliz Benet hesabına çalışan serseriler de mevcuttu.

"İsimlerinin yalnız ilk harflerini kaydettiğim bu vatansızlardan yalnız birinin 'Benet'ten ayda yedi yüz Türk lirası ihanet ücreti aldığını işitmiştim. Bu adamın akıbeti ne oldu tahmin edersiniz? Hainane harekâtının cezasını cinnet geçirmek suretiyle buldu ve birçok azaptan sonra şuursuz bir halde ölüp gitti.

"İngiliz 'Benet'in askerlik, eğlence ve casusluk hayatının iğrenç safhalarını yazdıktan sonra şimdi de bu herifin hırsızlığına geçiyorum.

Benet... Hırsız!

"Benet... hırsız... evet, hem de yaman bir hırsızdı.

"Zevk düşkünü hayatını sürdürmek için istihbarat işlerinden aldığı para yetişmiyor, Türk zenginlerini Kroker, Arapyan, Bostancı zindanlarında işkence ederek soyduğu yetmiyor, sürekli zekâsını işleterek vurgun vuracak yer arıyordu. Nihayet bunu da buldu.

'Benet'in hırsızlık düşkünlüğü o kadar şiddetliydi ki, bu sefer vurgun vurmak için gözüne kestirdiği şey bunu pek güzel ispat eder.

"İngiliz casusu İngiltere'yi kafese koyacak, Benet, İngiliz hükümetinin kasasını bir dalavere ile soyacaktı.

"Bakınız nasıl?...

"Türk harbiyesinde okumuş genç bir Arnavut: Tahsin!... İhtiras, amma nasıl, her türlüsü peşinde koşan serseri ruhlu ve haysiyetsiz şerefsiz bir genç olan bu Arnavut Tahsin istihbarat teşkilatında kendine bir melanet yuvası bulmuştu.

"Aydan aya aldığı aylıkla bin bir fesat çeviren bu herif, az zaman içinde Benet'in dikkatini çekti.

"İngiliz casusu, Arnavut Tahsin'de tam istediği gibi kendi kişiliğine yakın bir kafa dengi bulmuştu.

"Tahsin ise 'Benet'in özel ve sefil işlerine alet olarak kendini gösterirken bu suretle ihtiras ateşini söndürecek, tatmin edecek bir kapıya başvurduğu için memnundu.

"İki kafadar, baş başa verdiler ve göreceğimiz gibi biri İstanbul'da Polis Müdürü oldu, diğeri de kendi mensup olduğu milleti, İngiliz hükümetini kafese koydu...

"Bir akşam Tahsin, her zamanki gibi uydurma bir raporla bir Türk canı yakmak, bir Türk ocağı söndürmek için İngiliz İstihbarat Dairesi'ne girdi.

"Lanetli görevini yapacak, sonra da kim bilir hangi rezil çevrelerde doğal olmayan isteklerini yatıştıracak araçlar peşinde koşacaktı.

"– Seni Captain 'Benet' görmek istiyor... dediler.

"Korktu. Yoksa yol mu vereceklerdi?

"Bin bir ümitle kapılandığı bu fesat yuvasından kovulacak mıydı?

"'Benet'in yanına bu korkular içinde çıktı.

"İngiliz istihbarat şefi, pek güzel tanıdığı muhatabını iltiras dolu kurnaz bir bakışla süzdükten sonra:

"– Tahsin... dedi. Bu akşam seninle beraber önemli bir konu görüşeceğiz... Saat dokuzda buraya gel... Beraber çıkarız.

"Tahsin geniş bir nefes aldı. Aynı zamanda da sevinçten ağzı kulaklarına varıyordu. Nasıl varmasın?... Benet gibi istihbaratın en kuvvetli... en önemli kişisi çok önemli bir konuda kendisiyle görüşecekti.

"Saat dokuzda Benet ve Tahsin buluştular. Doğruca Taksim'deki adı geçen batakhaneye gittiler. Burada, saatlerce konuştular, görüştüler. Ne konuştular? Ne görüştüler?... Bunu bize sonraki olaylar gösterdi.

"Bu görüşmenin ertesi günü Kalkandelenli Arnavut Tahsin İstanbul Polis Müdürü olmuş ve 'Benet' de İngiliz hükümetini tam elli bin lira kafese koymuştu. Bakınız nasıl?..

"Tahsin istihbarat teşkilatına nasıl çattı?... Önce kısaca bunu söyleyelim. Çünkü işin içyüzü ile ilgilidir.

"İstihbarat teşkilatında yalnız Rumlar, Ermeniler yoktu. Birçok Arnavut da çalışıyordu.

"'İngiliz polis muavini' ismini taşıyan bu Arnavutlar hep Tahsin tarafından, kendi gibi karanlık ruhlu habüler arasından seçilmişti. İşte Tahsin'in ilk ihanet vazifesi buradan başlar. İngilizler bu herifi İstanbul'daki Arnavutlar üzerinde etki sahibi zannetmekteydiler. Çünkü Tahsin büyük bir kurnazlıkla kendini böyle tanıtmıştı.

"O sırada İngiltere'nin Arnavutluk üzerinde bazı ihtirasları vardı. Arnavutluk tacı adeta devletler arasında tartışmalı bir askıya konulmuştu. Buraya Fran-

sızlar, İtalyanlar, İngilizler ayrı ayrı ve kendilerine mensup bir kral, bir prens atamak istiyorlardı.

"İngilizler önce İngiltere Kralı hanedanından bir Prensi aday göstermek için çalıştılar. Fakat ileri gidemediler. İtalyanların muhalefetiyle karşılaştılar. Bundan ümitlerini kesince başka bir kurnazlık düşündüler. Müslüman Arnavutların bağnazlığından, Abdülhamit'e olan bağlılığından yararlanacaklardı. Nasıl mı?

"Hamit'in oğlu 'Burhanettin'i Arnavutluk tahtına aday göstermek ve bunun için çalışmak suretiyle! İşi Benet üzerine aldı. İstanbul Arnavutlarından Burhanettin lehine oy toplayacaklardı.

"'Benet'e bu iş için elli bin lira verilmişti. İşte kurnaz İngiliz casusu Tahsin'le bu meseleyi görüştü. Aralarında pek çabuk anlaştılar. Tahsin, İstanbul'daki Arnavutları tahrik edip Burhanettin lehinde gösteriye yöneltecek ve masraf diye verilen elli bin lira da 'Benet'e kalacaktı. Hatta gerekirse sahte mühürlerle uydurma tutanaklar bile yapılacaktı.

"'Benet' elli bin lirayı alacak... Fakat Tahsin'in payına da istediği gibi hareket etmek şartıyla İstanbul Polis Müdürlüğü düşecekti.

"Bu karar verildi ve hemen ertesi gün de uygulandı.

"Tahsin'in Polis Müdürlüğü zamanında yapmış olduğu benzeri görülmemiş rezaletleri sırası gelince bütün ayrıntılarıyla yazacağım... İngiliz 'Benet'in kişiliğini incelerken bu olayı bu melun herifle ilgili olduğu için buracıkta kaydettim."

Merhum Necmeddin Sadak'ın topladığı bilgiler de Captain (Yüzbaşı) Harold Armstrong'un Benet derekesinde ve aynı ruh düzeyinde olduğunu bize göstermektedir:

"Mütareke devrinde İstanbul'u işgal eden İngiliz ordusunun istihbarat şubesinde meşhur Captain Benet'le beraber çalışan Armstrong, Gazi ve Türk milleti Anadolu'da vatanı kurtarmak için cihanla pençeleşirken İstanbul'da Türk milliyetperverlerine eziyet, işkence eden entrikacı, dalavereci çirkin bir simaydı. Meğer İstanbul'da kendisini iyi tanıyanlar pek çokmuş!

"Beyoğlu yabancı çevrelerinde yeniden yaptığımız araştırmaya göre bu yüzbaşı, zevk ve sefahete düşkün, hasta duygulara meraklı, hakiki İngilizler'ce çok menfur olan kumara tutkun, Cercle d'Orient'de bakara masasından ayrılmaz, genellikle borcunu da ödemez maceraperest bir gençtir.

"İstanbul muhitini o kara günlerde bozmak için aradığı ve dost olduğu sefil adamlar arasında adı geçen Said Molla'yı bulmuş onunla samimiyetini artırmış, ona İngiliz Muhibler Cemiyeti'ni kurdurmuş ve Said Molla'yı iktidar mevkiine çıkartmıştır.

"Bu genç İngilizlerin Said Molla ile bağları ve ilişkileri Beyoğlu'nun Levanten muhitinde hâlâ türlü türlü yorumlanıyor.

NECMEDDİN SADAK'IN ARMSTRONG'A VERDİĞİ CEVAP

Bu fırtınalar koparmış eser, nihayet 1932 senesi Aralık ayının yedinci günü Akşam Gazetesinin başmakele sütunundan layık olduğu cevabı almaktadır. Şimdi sözü Necmeddin Sadak'a terk ediyoruz:

Sadi Borak

Mustafa Kemal Bir Diktatör müdür? Gazi'nin Güç ve Yetkisinin Aslı; "Bozkurt" Kitabını Açalım, Okuyalım; Türk Milleti Hakkında Yazarın İlk Hatası ve Hakareti; Gazi'nin Doğuşu, Anası, Babası...

Kitabın başını süsleyen kitabe şudur:

1908'de padişahı deviren!
1915'te Gelibolu'da İngiliz İmparatorluğu'nu ezen;
1922'de İzmir'de Yunanlıları denize döken;
1923'te Muzaffer Müttefik Devletleri İstanbul'dan kovan;
1924'te Hilafet gücünü yok eden;
1926'da bütün muhalefeti asan;
1932 senesine kadar yıkılan bir imparatorluktan bir

millet yaratan; zalim, acı, demir iradeli bir adamın incelenmesi.

İngiliz Yüzbaşısı Mr. Armstrong'un Gazi Hazretleri hakkında yazdığı kitabın bir kapağını baştan başa bu kitabe süslüyor. Yıkılmış, ezilmiş, her köşesi istilaya uğramış bir imparatorluk yıkıntısından -bu İngiliz Intelligence Service subayının da takdir ve itiraf ettiği gibi- gerçekten yeni ve modern bir devlet, genç ve zinde bir millet çıkaran Gazi Mustafa Kemal'in menkıbelerini birkaç satırla özetleyen ve esere de bir nevi kısa fihrist vazifesi gören bu heyecan verici kitabe, tenkit ve reddedeceğimiz kitabın içeriğini de bir bakışta ifşa ediyor: İngiliz subayı, Gazi'nin eserini inkâr etmediği için, daha doğrusu, Gazi'nin eseri en düşmanca ve kötü niyetle dolu insanların bile inkâr edemedikleri kadar olaylara ve dünya tarihine mal olduğu için "gülünç ve cahil" diye kitabının ellerden atılmasından çekinen her yazar için gerçeği olduğu gibi yazmaktan başka çare yoktur. Yüzbaşı Armstrong da böyle yapmıştır.

Bir İngiliz yazarı -şimdiye kadar bildiğimiz kadarıyla- gördüğü, öğrendiği veya incelediği bir olayı yazarken konusunu bir gramofon veya bir fotoğraf cihazı gibi dürüst ve yalansız aktarır, eserine asla yalan karıştırmaz, abartıya dahi sapmaz. Diğer milletlerin yazarlarında bazan görüldüğü gibi, ciddi İngiliz yazarları kitaplarının satışını sağlamak için sahte ve yapay heyecanlara tenezzül etmezler. Her garazkârlık İngilizler için en ağır kusurlardandır. Biz İngilizleri böyle biliriz.

Gerçek İngiliz yazarları tarafsız olmakla ünlüdürler. Zaten gerçek İngilizlerin en büyük ahlaki şiarı yalan söylememektir.

Yüzbaşı Armstrong'un eserini okuduğumuz zaman gerçek bir İngiliz karakteriyle taban tabana zıt, yalancı, düşman ve sırf kitabını satmak yahut bir büyük adamı fena tanıtmak endişesiyle hareket eden bir yazar karşısında bu-

lunduğumuzu derhal anladık. Bu çelişki ki, bizi Armstrong'un kişisel kimliği hakkında araştırmaya yöneltti. İşte bu gerçek, sonunda öğrendik ki Mr. Armstrong Mütareke Devri'ndeki hareketleriyle yalnız Türkleri değil, İngilizleri de utandıran ve onlarca da nefretle görülen dengesiz bir adamdır. Kendisine cevap vermeye lüzum görüşümüz, konunun bizce kutsal olmasından ve İngiliz basınında bu kitaptan çok söz edilmiş olduğunu gördüğümüzden ileri geliyor. Yazarda bilimsel veya ahlaki herhangi bir kıymet sezdiğimizden değildir.

Yazar, tabii Türkleri sevmiyor. Türkiye'nin ve Türklerin eskiden beri düşmanıdır. Milli Mücadele'nin, Mustafa Kemal'in aleyhinde senelerce çalışmıştır.

Türkleri kitabında daima "ilkel, vahşi kavim" diye tanımlayan bu zayıf ahlaklı İngiliz subayı, milletimiz hakkındaki kinini göstermek için ne yapsın? Gazi'yi fena göstermek için, onun büyük ve görkemli bir tarih abidesi gibi gözlere batan gün gibi aşikâr, İngiltere'deki çocuklarca bile bilinen eserini küçültmek mümkün olmayınca ne yapsın? Eseri takdir etmek, olduğu gibi göstermek, fakat insanı küçültmek ve bunun için de bütün bunları yapan adamın İngilizlerce ve yabancılar tarafından bilinmeyen özel hayatına saldırmak. Bundan daha basit bir manevra olur mu? İşte Yüzbaşı Armstrong bu manevraya başvurmuştur. Kitabın kapağında yazarın derhal göze çarpan gizli fikri budur: Açık hayatında ve görev başında bütün büyük işleri yapan insan, özel hayatında zalimdir, acıdır, haşindir, muhaliflerini asmıştır.

İngiliz yazarının ikinci bir fikri daha yine kitabın kapağında derhal göze çarpıyor: Gazi'nin resmini koymuş... Fakat nasıl bir resim!... Bütün fotoğrafları yüzündeki temiz ve asil güzelliği, gözlerindeki olağanüstü karakter kuvvetini ifade eden, istisnasız herkese derin bir hürmet ve sevgi telkin eden Gazi Hazretleri, hiçbir acemi veya düşman res-

sam elinde bu derece çarpıtılmamış, böyle korkunç bir şekle sokulmamıştır.

Ne bir fotoğraf, ne de bir karikatür olmayan, tıpkı Arsen Lüpen vesaire gibi cinayet romanlarının kapağını süsleyen hayali resimleri andıran bu çizgi ve renk ucubesi sırf, okuyucuların merakını çekmek ve kitabı satmak için oraya konmuştur. Aslında, çağın en büyük adamı olduğunu bizzat kitabında itiraftan kendini alıkoymamış olan Mr. Armstrong, Gazi Hazretlerine, özel hayatında sıradan bir macera romanı kadar hayali uydurma nitelikleri yakıştırmakla İngilizlerin "görülmemiş" şeylere karşı bilinen merak ve ilgilerini çekmekten ibaret sayılabilir. Kapaktaki o korkunç resim, kitaptaki bu hasis maksadın ilk afişi vazifesini görüyor.

İngiliz yazarının bu uydurma kuvvetini, kitabı dolduran yalanları tarihi örneklerle kanıtlamak istiyoruz. Kitabın aslında hiçbir değeri yoktur. Çünkü, belgeye dayalı bilinen olaylar dışında -yani Gazi'nin askeri zaferleri, yaptığı siyasal ve sosyal devrimler dışında- özel hayatına, karakterine, ahlakına ait efsanelerin ve hükümlerin ciddi, tarihi, hiçbir içeriği yoktur.

Mr. Armstrong, kitabının adını şöyle koymuş: "Bozkurt, Mustafa Kemal: Bir diktatörün özel hayatının incelenmesi."

İngiliz yazarın, kitabının adına yapıştırdığı bu diktatörlük vasfı Türkiye'yi iyi tanımayan batı yazarları tarafından Mustafa Kemal isminin yanına sık sık takılan bir çarpıtmadır. Gariptir ki, Gazi'nin en az hoşlandığı, hatta en fazla nefret ettiği sıfat da budur. Bunun için kitabı açmadan evvel bundan bahsedelim.

Gazi, bir politika oyunu, bir hükümet baskını ile kuvvet ve zor kullanarak, hatta bir sınıf veya zümrenin arzusu ile devletin bütün kudret ve yetkilerini kendinde toplamış bir politikacı değildir ki diktatör sıfatı ona yakışsın. Gazi, bütün bir milletin tarihe ve dünyaya karşı isyan ve başkaldırısı sonucunda millet tarafından işbaşına getirilmiş bir kurtarıcıdır. O, iç politika oyunlarıyla iktidar makamını ele geçirmiş

bir siyaset adamı değil, büyük bir milletin ıstırabının doğurduğu bir kahramandır. Bu farkı anlamak için onun doğuşunu ve yükselişini gerçek diktatörlerin hayatıyla karşılaştırmak yeterlidir. Gazi, nasıl diktatör olur ki vatanın istiklalini kurtarmak için cephede ordular yönetirken kendine, şahsına düşman unsurların da içinde bulunduğu Millet Meclisi'ni hiçbir an ihmal etmemiş, düşman ordularına göğüs gerdiği, yahut taarruzlar hazırlamakla meşgul olduğu cehennemi günlerde Millet Meclisi'ndeki demagoglara, hasetlere dert anlatmak için sürekli cepheden Ankara'ya giderek kürsüden Meclis'i ikna etmek görevini gereksiz bir zahmet saymamıştır.

Diktatör olmak isteyen milli bir kahraman için daha o zamanlar bu zahmeti külfet saymaktan kolay ne vardı? Gazi diktatör değil, yetiştiği ve yarattığı milli iradenin gücüne ve kutsallığına tapan, dünyada her varlıktan üstün tuttuğu Türk milletinin vicdanından kuvvet alan en demokrat ruhlu bir devlet reisidir. Eğer Mr. Armstrong açık gerçeği, ticaret emeline ve kin saplantısına biraz tercih etseydi, Türkiye'nin son seneler tarihi zarfında, Gazi'nin diktatörlükten nefretini kanıtlayan nice güzel olaylar bulunurdu. Fakat ne çare ki bu İngiliz Yüzbaşı'sı Gazi ve dolayısıyla Türkiye aleyhinde senelerden beri kafasında yer eden veya ettirilen saplantıların etkisi altında, hayali daima gerçeğe tercih etmiştir. Bu iddiamızı, kitabı baştan başa dolduran -inkâr etmediği birçok tarihi hakikatler yanında- yalan yanlış masallardan bazılarını göstermek suretiyle kanıtlayacağız.

Ta ki tarihe böyle sıradan bir romandan dahi aktarılabilir efsaneler önünde, İngiliz milleti gibi maddi gerçeğe âşık bir milletin hatırası bulanmış olmasın.

"Bozkurt" kitabını açalım. İlk sayfadan itibaren sonuna kadar göz gezdirelim. "Bozkurt" kitabı şöyle bir önsözle başlıyor:

"İsa'nın on üçüncü asrında büyük kuraklık oldu. Çin duvarlarından bütün Asya'ya kadar bütün topraklar çatladı. Yağmursuzluktan yeryüzü parça parça oldu. Kavimler, sürülerine yeni topraklar bulmak için yerlerinden kalktılar. İçlerinde, Osmanlı Türkleri de vardı. Bu Türklerin reisi Süleyman Şah'ın bayrağında bir bozkurt kafasının resmi görülürdü. Osmanlı Türkleri ilkel ve vahşi, hayvan gibi kuvvetliydiler. Yassı Moğol suratlarında ince çekik gözleri vardı.

"Yaban bozkırlarda, Orta Asya'nın korkunç yaylalarında avladıkları boz renkli kurtlar kadar sert ve amansızdılar. Buna rağmen göçebe hayatın tehlikeleri onları disipline sokmuş, beylerine mutlak surette bağlı kılmıştı. Asırlardan beri at kılından yapılmış kara çadırlarını, Gobi Çölü'nün kenarlarında Sungarya ovalarına kurmuşlardı. Su ve in kıtlığının etkisi altında Süleyman Şah kavim halkının başına geçti. Batı'ya doğru göçe mecbur oldu. Anadolu'ya geldi. Son asır tarihine girdi."

Mr. Armstrong ilk Türkleri Osmanlı Türkleri sanıyor, binlerce ve binlerce senelik eski Türk tarihi içinde belli ve nispeten kısa bir devre olan Osmanlı tarihinin bütün Türk tarihi olmadığını ya cehaletinden bilmiyor yahut inkâr edecek kadar kindarlık gösteriyor. Türk ırkının asaletini ve medeniyetini inkâr ederek atalarımızı "ilkel ve vahşi" diye nitelendirmedeki kabalık, eserinin asıl konusunu yalan ve iftira içinde nasıl çarpıtacağına ilk işarettir.

Yazar bundan sonra Osmanlı tarihini kısaca özetleyerek Osmanlı padişahlarını "gaddar, hayvani" diye niteledikten sonra on dokuzuncu asra geliyor. Rusya Harbi'ni, Berlin Kongresi'ni anlatıyor ve sonunda Mustafa Kemal'in doğduğunu Kitab-ı Mukaddes üslubu ile şöyle haber veriyor:

"Bu olaylardan dört sene sonra Ege Denizi'nin kuzeyindeki Selanik şehrinde, Ali isimli bir Türk ile hanımı Zübeyde'den bir çocuk doğdu: Adını 'Mustafa' koydular."

Ali Rıza kimdi? Zübeyde kimdi? Mustafa Kemal nerede doğmuştu? Bu soruların cevabını verirken Mr. Armstrong, baştan aşağı hataya, yalana sapmıştır. Özel hayatını incelemek iddiasıyla koca bir kitap yazdığı dünyaca üne sahip büyük insanın hiç olmazsa çocukluk hayatı, ailesi hakkında doğru şeyler söylemesi bir yazar için en basit bir görev değil miydi? Bu derece olumlu, dünyaca bilinen, öğrenilmesi herkes için gayet kolay gerçekleri bile çarpıtan bir yazarın eserine nasıl güvenilir?

Mustafa Kemal'in Babası Ali Rıza Kimdi? Anası Zübeyde Hanım'ın Nitelikleri; Gazi'nin Doğduğu Ev ve Mahalle; Mustafa Kemal'in İlk Çocukluk Hayatı; Şemsi Efendi Mektebi ve Askeri Rüştiye*...

Mr. Armstrong'un "Bozkurt" kitabına göz gezdirmeye devam edelim:

Eserin 17. sayfasında yazar, Mustafa Kemal'in ailesini, çocukluğunu anlatıyor: Babası fakir, önemsiz, hiç kişiliği olmayan bir adammış.

"Çocukluğunda Sırp sınırındaki Arnavutluk dağlarından gelerek Selanik'te Düyun-u Umumiye'de memurluk yapıyordu. Maaşı azdı, gecikmeyle alabiliyordu. Boş zamanlarında ticaret yapıyordu. Fakir bir mahallede, küçük bir evde yaşıyorlardı. Mustafa Kemal'in annesi Zübeyde de Güney Arnavutluk'tan gelmiş köylü bir kadındır.

* Ortaokul.

"Mustafa Kemal'in babası ölünce annesi 'Lazasan'da erkek kardeşinin yanına sığınmış, genç Mustafa, orada hayvanlara bakmakla, ahırları temizlemekle görevlendirilmiş. Bu köy hayatını sever görünüyormuş. Yaşı ilerledikçe içine kapalı, çekingen, hür ve bağımsız huylu olmaya başladı.

"Mustafa Kemal 11 yaşına gelince annesi onu okula götürmek için kız kardeşinden para yardımı istedi ve Mustafa Kemal okula girmek için tek başına Selanik'e gitti.

"Mustafa Kemal çocukluğunda inatçı, kavgacıydı. Bir gün okulda döğüş etti. Hocasına karşı geldi. Okuldan kaçtı, bir daha gitmedi.

"Mustafa Kemal'in annesi Zübeyde Hanım daha sonraları kör olmuştur."

Kitabın 17, 18, 19. sayfalarını kaplayan bu iddiaların ne kadar yalan olduğunu birer birer anlatalım:

Bir kere Mustafa Kemal'in babası bir askeri kumandanın "officiere superieuere"ün oğlu olan Ali Rıza'ydı. İlk gençlik hayatında o zamanki Yunan sınırına yakın sahilde Gümrük Müdürü'ydü. Ondan sonra memuriyetini terk ederek kereste ticareti yapmıştır. Kendisinin ormanları vardı ve Selanik'te birçok kereste mağazasına sahipti.

Mr. Armstrong'un dediği gibi Sırp sınırı ve Arnavut dağlarıyla hiçbir ilgisi yoktu ve olmamıştır. Zekâsıyla, girişimciliğiyle, akıllılığı, azim ve cesaretiyle Selanik'te ünlüydü. Kendisiyle arkadaşlık etmiş ve buna tanık olmuş, henüz hayatta adamlar vardır. "Bugün Büyük Millet Meclisi üyelerinden Aydın Milletvekili Tahsin Bey" gibi. Bu kişi Ali Rıza'nın avukatıydı.

Mustafa Kemal'in anası Zübeyde ise, Selanikli, Selanik yakınında Langaza denilen yerde çiftlik sahibi zengin bir ailenin kızıydı.

Mustafa Kemal'in doğduğu ev, yazarın iddiasının aksine Selanik'in en şerefli yerinde, büyük bahçeli, Sanayi Mektebi'nin karşısında ve Selanik'in en geniş caddesinin üzerindeydi (Islahhane Caddesi). Bu evi Ali Rıza Bey yaptırmıştı. Bundan başka dördü bu ev civarında ve biri de Ahmetsubaşı denilen mahallede olmak üzere daha beş tane evleri vardı.

Bu evde bugün Hellen bir aile oturuyor. Evin korunması için bu aile Gazi'den yardım istemiştir. Ali Rıza, zenginliğinden dolayı bir defa Yunan eşkıyası tarafından dağa kaldırılmış ve fidye karşılığında kurtulmuştur.

Bir defa da Selanik'te Evranoszadelerden Mehmet Paşa (ki Selanik'in en büyük eşrafındandır) dağa kaldırıldığı zaman Ali Rıza'nın cesaretine müracaat edilmiş ve o da bizzat asker ve jandarmanın başına geçerek Mehmet Paşa'yı kurtarmıştır.

Mustafa Kemal Hazretleri tıpkı babasına benzemektedir.

Aynı ana ve babadan Naciye adlı bir kız kardeşi vardır; sonra ölmüştür.

Mustafa Kemal'in anası Zübeyde, İngiliz yazarın dediği gibi köylü değildi. Selanik'in eski ailelerinden birine mensuptu. Güney Arnavutluk'la hiçbir ilgisi yoktu. Bütün Selanik'te asaletiyle, erdemiyle, özellikle zekâ ve akıllılığı ile ünlü bir kadındı.

Zübeyde hiçbir zaman kör olmamıştır ve İzmir'de dünyaya veda ederken gözünü kapadığı ana kadar asla kör değildi. Bu derece yalan yazmaktan amaç nedir?

Ali Rıza'nın ölümünden sonra Zübeyde henüz hayatta olan anası ve kardeşi ile bir süre birlikte yaşadı. Fakat bu, yazarın dediği gibi parasızlıktan değildi. Henüz çok genç olduğu içindi ve çocuğu Mustafa Kemal'i uygun bir yaşa getirinceye kadar başka bir adamla evlenmemeye karar verdiği içindi.

Ali Rıza öldükten sonra yalnız zevcesi Zübeyde'ye değil, doğrudan doğruya Mustafa Kemal'in şahsına ve kız kardeşlerine yeterince servet bırakmıştır.

Bu devirde Mustafa Kemal bir süre çiftlik hayatı yaşadı ve çiftliğin bağ, bahçe ve tarlalarında dolaştı. Fakat bu oyalanma sırf eğlenmek içindi ve yanında daima hizmetçileri olarak.

Yazarın yazdığı gibi Zübeyde'nin kız kardeşleri yoktu ve anasının ve erkek kardeşinin yanında yaşadığı zaman da kendisinin ve çocuklarının masrafını kendi görürdü.

Mustafa Kemal okula girmek için Selanik'e yalnız değil, büyük anası, anası ve iki kız kardeşiyle döndü ve aslında çiftlik Selanik'e atla iki saat uzaklıktaydı. Oraya, sürekli kalmak için değil, mevsim dolayısıyla gidilip gelinmiştir.

Selanik'in en modern ve en mükemmel okulu olan Şemsi Efendi okulunda ilköğrenimini bitirmiş bulunan Mustafa Kemal, kısa bir zaman çiftlik hayatı geçirdikten sonra, Selanik'e, daha yüksek öğrenime devam etmek üzere önce sivil ortaokula girmiş, gerçekten orada bir öğretmenin davranışından etkilenerek orayı terk etmişlerdir.

Ondan sonra askerliğe özendiği için annesinin onayını almadan sınavla askeri rüştiyeye girdi.

Bütün bu olaylar yazarın, Mustafa Kemal'in hayatını ciddi surette incelemediği ve kitabını şuradan buradan işitme yalan yanlış bilgilerle doldurduğunu gösteriyor.

Gazi'nin Gençlik ve Öğrenim Hayatı Hakkında Yazarın Kindar Yalanları; Mustafa Kemal Hiçbir Zaman Farmason Olmamıştı

Armstrong'un kitabında Gazi'nin özel hayatına ait diğer bilgiler daha yalandır. Çünkü sırf iftira ve karalamadan ibarettir. Sırasıyla bazılarını inceleyelim:

Mesela Gazi'nin anası, babası, ilköğrenimi, oturduğu yer gibi en somut ve maddi konular hakkında bile doğruyu

yazamayan bu yazar, Mustafa Kemal'in 14 yaşındayken ahlakına dair saçma sapan iddialar ortaya atıyor ve o yaşta kafes arkasında mahallenin kızlarına sataştığını, fena kadınlar peşinde koştuğunu yazıyor. 14 yaşındaki bir çocuğun çocukluklarını bu derece abartarak mevzu diye almakta ve anlatmakta mana nedir?

Diğer bir yerde (sayfa 25), Gazi'nin her Arnavut ve Makedonyalı gibi otoriteye, baskıya karşı geldiğini söylüyor. Yazar görülüyor ki Arnavutluk ve Makedonya neresidir, bilmiyor; yahut bu iki yeri birbirine karıştırıyor.

Diğer taraftan yine bilmiyor ve kasten bilmek istemiyor ki Mustafa Kemal, ana ve baba ataları has Türk olan, kanı karışmamış öz Türk evladıdır.

Sayfa sırasıyla kitabı karıştırmakta devam edelim:

Sayfa 26:

> "Gazi tatilde Selanik'e geliyor. Annesini Rodos'lu zengin bir tüccarla evlenmiş buluyor. Üvey babasını tanımak istemiyor. Anasıyla kavga ediyor."

Halbuki Mustafa Kemal, daha Selanik Askeri Rüştiyesi'ndeyken Zübeyde, Moralı Ragıp Bey isminde biriyle evlenmişti. Bu kişi gerçi "Moralı Lord Abbas" diye serveti ve asaleti ile ünlü bir adamın oğluydu.

Fakat Mora'dan Selanik'e gelinceye kadar yapmaya mecbur oldukları birçok göçten sonra bütün servetinden yoksun bulunuyordu. Zübeyde onunla zengin bir adam olduğu için değil, asil bir aileden olduğu için evlenmişti ve varlığı yazarın söylediklerinin tamamen tersiydi.

Aynı sayfada yazarın bilgisizliğine bir örnek daha:

Gazi'nin, Manastır İdadisi'ni* başarıyla bitirdikten sonra İstanbul'da Erkân-ı Harbiye Mektebi (Harbiye) için özel-

* Lise.

likle seçildiği ve oraya teğmen olarak gönderildiğini yazıyor.

Halbuki Gazi, Selanik Rüştiyesi'nden sonra lise öğrenimi için Manastır'a gitmiş, orada üç senelik öğrenimi bitirdikten sonra İstanbul'daki Harbiye Okulu'na geçmiş, burada üç sene öğrenimden sonra teğmen olmuştur. Ondan sonra Harp Akademisi'ne (Erkân-ı Harbiye Mektebi) girmiş, orada üç sene öğrenim görmüş. Kurmay Yüzbaşısı olarak çıkmıştır.

Yazar, Gazi'nin, Fethi Bey'le bir tatil sırasında Manastır İdadisi'nden Selanik'e geldiği zaman tanıştığını söylüyor.

Halbuki bütün okullarda Fethi Bey, Mustafa Kemal'den bir sene önceydi. Aralarında okul hayatında arkadaşlık yoktu. Bu, çok seneler sonra, her ikisi kolağası* iken Selanik'te kurulmuştur.

Yazar, kindarlığı o dereceye götürmüştür ki, Gazi İstanbul'da Harbiye'ye girdiği vakit "Büyük İstanbul şehrinin pis muhitine daldığını", gecelerini kahve ve lokantalarda geçirdiğini, gezip dolaştığını yazıyor.

Yalan!... Çünkü Mustafa Kemal İstanbul'da üç sene Harbiye ve üç sene Erkân-ı Harbiye Mektebi'nde askeri ve yatılı öğrenci hayatı geçirdi. Yazarın dediği gibi bir hayat yaşamaya yatılı askeri okulun şartları izin veremezdi.

Mustafa Kemal bu devirde, tatil günleri rasgele gidilen birkaç masum ve temiz gezinti yerinden başka bir yer tanımıyordu.

Yine Gazi'nin okul hayatından söz eden yazar, Harbiye'de "Vatan" Cemiyeti örgütü olduğundan bahsediyor.

Herkes bilir ki, Erkân-ı Harbiye Mektebi'nde gerçekten devrimci küçük bir topluluk vardı. Fakat Vatan Cemiyeti bu değildi.

"Vatan" Cemiyeti'ni Mustafa Kemal, Şam'a sürülünce

---

* Osmanlı Ordusunda yüzbaşı ile binbaşı arasında yer alan rütbe

orada, bugün Çorum Milletvekili Dr. Mustafa ve Kırşehir Milletvekili Müfit Bey'lerle kurmuştu.

Bu örnekleri sadece yazarın olayların ne derece cahili olduğunu göstermek ve güya tarihi olmak iddiasında bir kitaba nasıl üstünkörü ve genellikle kasıtlı yalan olaylar soktuğunu anlatmak için alıyoruz.

Devam edelim:

Sayfa 36:

> "Gazi'yi Şam'a sürüyorlar. Gizlice Selanik'e geliyor. Sonra ikinci defa, Meşrutiyet'ten biraz evvel tekrar Selanik'e geliyor. Üçüncü Ordu Erkân-ı Harbiyesi'ne memur... Annesinin ikinci kocası ölmüş, epey bir de servet bırakmış..."

Gerçek büsbütün başka:

Mustafa Kemal'in üvey babası o tarihte değil, Balkan Harbi'nden çok sene sonra ölmuştur. Zübeyde, Balkan Harbi'nden sonra oğluna kavuşmak üzere İstanbul'a geldiği zaman ikinci kocasını Selanik'te bırakmıştı. Bu zat orada, Zübeyde'nin evinde oturup onun orada bıraktığı servete bakmak üzere kalmıştır.

Armstrong anlatıyor:

> "Gazi Selanik'e Üçüncü Ordu Erkân-ı Harbiyesi'ne memur olarak döndüğü zaman eski okul arkadaşlarına rast geliyor, orada Vatan Cemiyeti'nin şubesini oluşturmaya çalışıyor, başarılı olamıyor. Ona 'İttihat ve Terakki'nin kurulduğunu haber vermişler."

Halbuki Mustafa Kemal, ilk karar suretiyle Selanik'e geldiği zaman orada bir Vatan şubesi kurmuştur. İkinci gelişinde buna lüzum kalmamıştı. Artık bu tarihte "Vatan " Ce-

miyeti, "Terakki ve İttihat" adını almıştı ki bu sonradan "İttihat ve Terakki" şekline girdi.

Diğer sayfalarda yazar, Gazi'nin subay arkadaşlarının -bu arada Fethi Bey'in- mason olduklarını ve Gazi'nin de "Vedata" locasına girdiğini yazıyor.

Bu sayfalardaki sözler baştan aşağı saçmadır. Mustafa Kemal, hayatında hiçbir suret ve vesile ile bir mason locasına girmemiştir ve Farmason olmamıştır.

Yazarın bir loca ismi dahi uydurarak ortaya attığı yalan çok açıktır.

Mr. Armstrong, nihayet Meşrutiyet tarihine geliyor. Enver'leri, Niyazi'leri, 31 Mart irticaını, Hareket Ordusu'nu anlatıyor (sayfa 42):

> "Mahmut Şevket Paşa Selanik'te müteredditt... Erkân-ı Harbiyesi'nde Mustafa Kemal de dahil... Mahmut Şevket Paşa'yı, yarı arzusuna aykırı harekete zorlamışlar. Artçı kuvvetini Birinci Karma Fırka oluşturuyor. Bunda, Enver süvari fırkasına kumanda ediyor."

Meşrutiyet'in ilanı ve ondan sonra İstanbul'daki 31 Mart irtica olayı üzerine oraya Hareket Ordusu adı altında bir kuvvet gönderilmesi hakkında yazarın verdiği bu açıklama bütünüyle yalan ve yanlıştır. Mesela (Avant Garde) süvari müfrezesinin kumandanı olan Enver değil, Erkân-ı Harp Binbaşısı Muhtar Bey isminde biriydi. Bu zat şehit oldu. İstanbul'da Hürriyet-i Ebediye tepesindeki anıt bunun adına yapılmış, oraya gömülmüştür.

İrtica olayı sırasında Berlin'de bulunan Enver, Hareket Ordusu İstanbul'a ulaştığı zaman Selanik'ten hareket edebilen Mahmut Şevket Paşa ile birlikte son günde gelmişti. Selanik'ten itibaren Hareket Ordusu'nun kumandanı Selanik'te bir Redif Fırkası Kumandanı olan Hüsnü Paşa ve Erkân-ı Harbiye Reisi de Mustafa Kemal'di. Bu kuvvetlere

(Armée d'operation) "Harekât Ordusu" ismi veren bizzat Mustafa Kemal'dir.

Yazar, diğer sayfada Mustafa Kemal'in Makedonya'da Üçüncü Ordu Erkân-ı Harbiye Reisi olduğunu yazıyor.

Mustafa Kemal, hiçbir zaman Makedonya'da Üçüncü Ordu Erkân-ı Harp Reisi olmamıştır ve o zaman rütbesi de buna müsait değildi. Zira o zamanlarda henüz Binbaşı dahi olmamıştı.

"İttihat ve Terakki" hükümeti, muhalefet, memlekette hoşnutsuzluk, Mustafa Kemal'in komploları, politikacılığı, Ali Rıza Paşa ile Fransa'ya tatbikatlara gitmesi vesaire... Bunları geçiyoruz. Yazar bir yerde Trablusgarp Harbi esnasında oraya giden Mustafa Kemal'in Filistin-Mısır yolu ile karadan gittiğini yazıyor.

Halbuki Mustafa Kemal Trablusgarp'a karayolu ile gitmedi. "Tanin Gazetesi yazarı Şerif Bey" adı ve pasaportu ile bir Rus vapuruna binerek Mısır'a çıktı ve oradan Derne cephesine gitti.

Yazara göre Mustafa Kemal, orada Enver'i de buluyor, Enver'le geçinemiyor. Zira Enver'den eski olduğu halde onun emrinde olmaya dayanamıyormuş...

Halbuki Enver, Mustafa Kemal'den iki sene önce askeri öğrenimini bitirmiş olup ondan eski bir subaydı. Rütbesi de daha ileriydi. Ancak bu nedenledir ki Enver Cephe kumandanı olmuştu.

Gazi Trablus'tan dönüyor. Yazar bu dönüşün Fransa, Avusturya, Romanya, Karadeniz yoluyla İstanbul olduğunu yazıyor. Halbuki Gazi, Tiryeste-Macaristan yoluyla yurda dönmüştür. Yani Fransa'ya uğramamıştır.

Balkan Harbi'nden sonra Mustafa Kemal, bilindiği gibi Sofya'ya Ataşemiliter atanıyor. Yazar, açık bir iftira ile Gazi'nin Sofya'daki hayatını gayet fena tasvir ediyor.

Mustafa Kemal'in Sofya hayatına ait olan bu sayfalar-

da da çok açık anlamsızlıklar vardır. Gerçek olan ve bugün dahi yerinde bin bir tanığı bulunan şudur ki, Mustafa Kemal'in Sofya'daki ataşemiliterlik hayatı ve sosyete hayatında bıraktığı izlenim, namus ve erdem örneğidir. Özellikle kendilerinin onuruna karşı nezaket ve saygıyla en büyük ve en kibar ailelerin bir ferdiymiş gibi emniyet, güven ve hürmetini kazanmıştır.

Mustafa Kemal'in ev hayatı ile Bulgarlarda sağladığı güven ve sevgi hâlâ devam etmektedir. Herhangi bir Sofyalı Bulgar ailesi bugün bile o hayatın ayrıntısını verebilir ve Gazi'den derin bir saygıyla bahseder. Sofya'ya yaptığım birçok seyahat sırasında Bulgarların, Gazi'nin o zaman bıraktığı temiz hatıralardan minnetle bahsettiklerine bizzat tanık oldum.

Dünya Savaşı'na geldik.

> "Gazi'nin Sofya'dan dönüşüne Enver Paşa izin vermiyor. Sofya'da kalıyor. Fakat Enver Paşa Kafkas cephesine gitmiş, Topal İsmail Hakkı Paşa Enver'e vekâlet ediyormuş. İsmail Hakkı, Gazi'yi Sofya'dan çağırıp Liman von Sanders'e, Çanakkale'ye kumandan göndermiştir" (sayfa 47).

Gerçek büsbütün başka.

Mustafa Kemal'i çağıran İsmail Hakkı Paşa değildir. Doğu'da yenilen Enver, Erzurum'dan bizzat çektiği telgrafla Mustafa Kemal'in görev almak üzere İstanbul'a gelmesini bildirmiştir.

Bir hata daha:

Güya Enver Kafkas'tan dönüşünde Mustafa Kemal'i derhal kumandadan kaldırmak emrini veriyor ve bunun üzerine Liman von Sanders onu Maydos'taki 19. Fırka'ya gönderiyor.

Yazar daha sonra da Gazi'nin Anafartalar'da "Paşa" olduğunu yazıyor (sayfa 81). Bunlar da doğru değil. Çünkü Enver, Mustafa Kemal'i bizzat çağırmış olduğu için onu, işe başlamadan kaldırması esasen mümkün olamazdı.

Mustafa Kemal, önce Arıburnu'nda, sonra Anafartalar'da başarılı olduğu zaman Enver onu oralardan uzaklaştırmaya kalkışmıştır. Fakat bunda da başarılı olamamıştır.

Diğer taraftan Mustafa Kemal, Anafartalar cephesinde "Paşa" olmadı. Çanakkale Savaşı bittikten sonra, doğu'da Muş-Bitlis cephesindeyken paşa olmuştu.

Yazar, bunu bile bilmiyor. Ne garip!

Devam edelim (sayfa 86):

> "Mustafa Kemal Kafkas cephesine gönderiliyor. Cephede ordunun durumunu pek fena buluyor. Rusların bir taarruzundan endişe ediyor. Denge taleplerine cevap alamıyor. Rus ihtilalinin başlaması dolayısıyla Rus ordularının bozulmaya yüz tutması, bir şans eseri olarak onu bu zor durumdan kurtarıyor... Ondan sonra Mustafa Kemal Van'ı, Muş'u, Bitlis'i alarak Batum üstüne yürüyor ve kumandayı Kâzım Karabekir Paşa'ya devrediyor! Ona, yurdu temizleme, sınırı belirleme emrini veriyor."

Bunlar da doğru değil:

Zira, Mustafa Kemal 16. Kolordu Kumandanı olarak Bitlis-Muş cephesine gitti ve ilk günlerde bu iki cephede taarruz ederek beş günlük savaşla Bitlis ve Muş'u Ruslardan geri aldı.

Mustafa Kemal'in doğrudan doğruya Kafkas cephesiyle ilgisi olmamıştır. Bu cephedeyken (yani Bitlis-Muş Cephesinde) Ahmet İzzet Paşa'nın yerine İkinci Ordu kumandanı olmuş, İkinci Ordu kumandanlığına Fevzi Paşa gelmiştir. Kâzım Karabekir Paşa bu cephede Mustafa Ke-

mal'in emrinde bir Kolordu kumandanıydı ve yine Kolordu kumandanı olarak kalmıştır.

Batum'a yürüyüş vesaire hakkında kitapta yazıldığı gibi Kâzım Karabekir Paşa'ya verilmiş emirler yoktur ve bu yazılar tamamen asılsızdır.

Yazar, harp tarihine geçmiş gerçeklere olsun hürmet etmemeli miydi? Etmiyor ve etmeyecek.

Mütareke devrinin tarihi...

Sultan Vahdettin'in kaçışı ve bilinen olaylar...

Mr. Armstrong bir nedenle asılan Arif'ten bahsediyor ve Gazi'nin, Arif'i Selanik ve Manastır'dan beri tanıdığını, Suriye'de, Balkanlar'da ve Gelibolu'da beraber çalıştıklarını yazıyor (s. 118).

Yazara göre Arif, Gazi'nin tek dostuymuş. Bir adam ki ona kalbini açmış, onun sırdaşı olmuş.

İstiklâl Mahkemesi tarafından idama mahkûm edildiği zaman, Gazi'nin bu idam kararını nasıl imza ettiğini, Mr. Armstrong, kitabında bir roman gibi, bütün ayrıntılarıyla anlatıyor. Yazarın ne derece yalana düştüğüne bir örnek olmak üzere bu birkaç satırı aynen alalım:

> "Orada bulunan birinin söylediğine göre sıra (imza sırası) bu kâğıda (Arif'in kâğıdına) gelince, Gazi'nin boz renkte bir maske gibi olan yüzü hiç değişmedi. Bir şey söylemedi; tereddüt etmedi; sigara içiyordu. Sigarayı tablanın kenarına bıraktı. Arif'in idam müzekkeresini sıradan bir işmiş gibi imza etti, öteki kâğıda geçti. Birtakım hatıraların ve hislerin iradesini zayıflatmasına izin vermeyecekti" (s. 273).

Halbuki bunlar hep hayal ürünüdür.

Arif Adanalıdır. Askeri İdadi öğrenimini Erzurum'da yapmıştır; Manastır'da değil. Mustafa Kemal'le ancak İstanbul'da, Harbiye ve Erkân-ı Harbiye okullarında aynı sınıfta bulunmuşlardır. Anılan tarihte, yani İstanbul'da Müta-

reke senelerinde, Arif bir defa dahi Mustafa Kemal'in yanına gelmemiştir. Ancak, Mustafa Kemal Anadolu'ya geçerken beraberinde Kolordu Kumandanı olarak gelen Refet Bey'in (şimdi Paşa) Erkân-ı Harbiye Reisi olarak ona vapurda katılmıştır.

Mustafa Kemal'in o zaman Erkân-ı Harbiye Reisi, bugün İzmir'de Vali bulunan Kâzım Paşa'ydı.

Bu sayfalarda ve sonraki konularda rezilce bir düşünce ile yazıldığı gibi, Arif hiçbir zaman, hiçbir hususta Mustafa Kemal'in sırdaşı olmamıştır. Bütün Anadolu devrimi senelerinde Mustafa Kemal, Arif'i şöyle görevlendirmiştir:

Mustafa Kemal Samsun'a çıktıktan sonra Arif'i beraberinde bulundurmamıştır. Samsun'un güneyinde Kırak denilen bir köyde örgüt kurmak üzere bırakmıştır. Sivas'a, Erzurum'a, Ankara'ya beraber götürmemiştir ve kendisinden uzak çeşitli görevlerde bulundurmuştur.

Yunanlılara karşı Batı Cephesi kurulduktan sonra İsmet Paşa'nın emrinde önce bir Fırka kumandanı, sonra da bir grup (kolordu) kumandanı olmuştur. Fakat Arif, görevinde gevşek, aldığı emirleri uygulamada laubali olduğu için ve özellikle ordu Sakarya'ya çekilirken büyük hatalar işlediği anlaşıldığından cephe kumandanı İsmet Paşa tarafından Başkumandan olan Mustafa Kemal'e şikâyet edildi. Mustafa Kemal, cepheyi böyle bir kumandanın zararından korumak için Arif'i, şartların izin verdiği en ağır ceza olarak kumandadan çekmiş, karargâh emrine vermişti.

Sakarya Meydan Savaşı sırasında Mustafa Kemal'in ufak bir askeri kabinesi vardı. Onun reisi, Liman von Sanders'in Erkân-ı Harbiye Reisliğini yapmış olan Kâzım Paşa'dır. Arif, karargâh emrindeyken bu kişinin emrindeydi.

Daha sonra Arif askerlikten çekildi, milletvekili oldu. Bundan sonra Mustafa Kemal'in muhalifleri ile birleşti ve özellikle Mustafa Kemal'in şahsına suikast yapanların her

defasında başında bulundu ve bilindiği gibi İstiklâl Mahkemesi tarafından idama mahkûm edildi.

Yazar, Arif'in idam kararını Mustafa Kemal'e Ankara'da Çankaya'daki evinde imza ettirmek suretiyle uydurma bir sahne düzenlemiş. Halbuki Mustafa Kemal, hayatında hiçbir idam kararı imza etmiş değildir. Çünkü, bu yetki kendisine asla verilmemiş ve daima Büyük Millet Meclisi tarafından korunmuştur. Malumdur ki bizde idam hükümleri Meclis kararıyla verilmiştir ve verilir. İstiklâl Mahkemesi kararlarını ise Meclis dahi onaylamazdı. Bundan başka Arif İzmir'de idam olunurken Mustafa Kemal Ankara'da değildi, seyahatteydi.

Türkiye'de Mustafa Kemal'in yakınında ve uzağında bulunanlarca gayet açık bir surette bellidir ki, Arif onun fikir müşavirliğini yapmamış ve yapamazdı.

Bundan sonra Mr. Armstrong Milli Mücadele hareketlerine geçiyor. Memlekette her şeyin nasıl dağılmış bir halde olduğunu, orduları Gazi'nin karmakarışık ve perişan bulduğunu yazarken diyor ki:

> "Yalnız doğu'da Kâzım Karabekir'in kumandası altında bulunan Diyarbakır kolordusu mevcuttu" (s.130).

Yine aynı sayfalarda İzmir karşısındaki çeteleri Bahriye Nazırlığı'ndan istifa etmiş olan Rauf Bey'in organize ettiğini yazıyor (s.130-132).

Halbuki Kâzım Karabekir Paşa Diyarbakır'da değil Erzurum'da Kolordu kumandanıydı. Diyarbakır'da kumandan başkasıydı. Çetelere gelince: Rauf Bey, bugün İzmit Milletvekili olan Süreyya Bey'in de dahil bulunduğu bazı arkadaşlarla İzmir karşısındaki cephede Fırka kumandanı olan Bekir Sami Bey'in yanına gitmiştir. O gece, o noktada olan bir bozgunluk üzerine bir geceden fazla kalmayıp Eskişe-

hir üzerinden Ankara'da bulunan Fuat Paşa'nın yanına gelmişlerdir.

Rauf Bey, kitapta denildiği gibi, hiçbir zaman hiçbir tür teşkilatla uğraşmış adam değildir.

Rauf Bey Ankara'dan Fuat Paşa aracılığıyla Amasya'da bulunan Mustafa Kemal'e şifre olarak dahi ismini bildirmekten korkmuş, imalı bazı sözlerle oraya geldiğini anlatmaya çalışmıştır. Bunu anlayan Mustafa Kemal, Fuat Paşa'ya, Rauf Bey'i de alarak birlikte Amasya'ya yanına gelmesini emretmiştir.

Rauf'un Mustafa Kemal Paşa'ya katılışı böyle olmuştur.

Mustafa Kemal, gerek bunları gerek zaten emrinde bulunan Refet Paşa'yı Amasya'ya görüşmeden çok emir vermek için çağırmıştır.

Arif'in orada bulunduğu ve not aldığı da doğru değildir ve bu daha önce açıklığa kavuşturulmuştu. Gazi'nin o zamanlar dikte ettiği şeyleri yazanlar Kâzım Paşa (İzmir Valisi) ile Erkân-ı Harbiyesi'nde memur, bugün Tahran Büyükelçisi olan Hüsrev Bey'di.

Mr. Armstrong, böyle bir kitapta Halide Hanım'a mühim bir yer ayırmadan geçemezdi. Nasıl ki bir kısım sayfalarını kendisine ayırmıştır.

Fakat yazarın Halide Hanım adı münasebetiyle yaptığı şairane sahnelerin malzemesi çok uydurmadır.

Türkiye'de herkesin bildiği ve bizzat yazarın da dediği gibi Mustafa Kemal, Yahudi bir babanın kızı olan Halide Hanım'dan asla hoşlanmamıştır. Ona yalnız bir kadın olduğu için, İstanbul'dan kaçıp Anadolu'da kendisine sığındığı ve katıldığı için terbiyeli davranmıştır. Fakat onu hiçbir zaman ciddi hiçbir işe karıştırmamıştır.

Kendisi de bundan çok kudurmuş ve Mustafa Kemal'in o zamandan beri her yerde fuzuli olarak aleyhtarı kesilmiştir.

Halide Hanım bir kadın olduğu için ve Gazi Hazretle-

ri'nin de bütün kadınlara ve kadınlığa karşı herkesten fazla nazik ve hürmeti olduklarını yakından bildiğimiz için bu konuda fazla ısrar etmeyeceğiz. Esasen durumu birçok kimse bilir.

Başka konuya geçelim:

Önceden de yazdığımız gibi Mr. Armstrong, Gazi'nin eserini inkâr etmiyor. Çünkü edemiyor. Genel olarak kitabında Milli Mücalede'de Gazi'nin gösterdiği azme, cesarete, askeri dehaya ait gerçek sayfalar vardır. Eğer yazar, gün gibi belli olan bu gerçekleri de inkâr etmiş olsaydı kuşkusuz çok gülünç olur, kitabı kepaze edilirdi.

Gazi'nin aleyhinde bulunmak için bulduğu strateji, Mustafa Kemal'in eserini itiraf hatta takdir etmek ve İngilizlerin doğal olarak bilmedikleri ve henüz yazılmamış olan özel hayatına hücum etmek.

Bunun örneğini 170. sayfada tekrar görüyoruz. Yazar Gazi'yi Milli Harekâtın organizatörü, milletin büyük kahramanı olarak tasvir ettikten sonra bu iltifatı çok görmüş gibi hemen ekliyor:

> "Fazla içerdi, oyuna dalar, boyalı kadınlar peşinde dolaşırdı."

Bu kadar yalan ve iftiraya düşerken bir yazarın utanması lazımdır.

Mustafa Kemal zaman zaman içki içer ve içtiği de herkesce bilinir. O, bunu asla gizli yapmaz. Binlerce milletin şerefine alenen kadehini kaldırdığı görülmüştür. Zaten o, özel hayatının hiçbir köşesini gizlemeye hiçbir zaman lüzum görmemiştir ve görmemektedir.

Fakat yazarın, Mustafa Kemal'in özel hayatını gözlerde canlandırmak için söylediği örnekler, görülüyor ki, özellikle skandallı bir şekle sokulmuştur.

Mustafa Kemal Anadolu'nun ilk buhranlı senelerinde ve işbaşındayken hiçbir tür içkiyi ağzına götürmemiştir.

Bir de, Mustafa Kemal, herkes gibi, kadınlardan hoşlanmaz değildi. Fakat dünyada en çok nefret ettiği ve iğrendiği şey de yazarın çarpıttığı türden adi boyalı kadınlardır. Gazi'nin bu tarzda eğlencesini hiç kimse görmemiştir.

Hele oyun konusunda yazar, Gazi'yi hiç anlamadığını kanıtlıyor. Gazi, bazen ve çok ender arkadaşlarıyla poker oynar. Fakat Gazi'nin dahil bulundukları bir oyunun ciddi para oyunu haline girdiği asla görülmemiş, işitilmemiştir. Her oyunun sonunda, oyunun şaka olduğunu ilan eder. Yazar bunu, elçilerden bile araştırabilirdi.

Gazi'nin Elinden Kurtulamayanlar Kimlermiş? Fikriye Hanım Meselesi Bir Tiyatro Dramı Haline Nasıl Sokulur? Mustafa Kemal Kimseye Söz Söyletmez, Herkesi Sopa ile Kovarmış!

Mr. Armstrong Gazi'nin ilk dostlarından söz ederken aynen diyor ki (s.171):

> "Kimse elinden kurtulamadı. Ne boş şeylerle övünen kozmopolit Refet, ne gevşek ve aşırı duygusal Halide Edip, ne Adnan ihtiyatsızlığı, ne kendini asker zanneden fakat daha çok bir memur yazıhanesine yakışan Bekir Sami, ne de büyük adam rolü oynamak isteyen fakat fena sesli keman çalmaktan başka bir şeyi beceremeyen Kâzım Karabekir...
>
> "Bunların hepsi evvelce kendi dostlarıydı. Devrimin ilk günlerindeki zor zamanlarında yanında bulunuyorlardı."

Yazarın burada aldandığı nokta şudur: Bu kişileri Gazi terk etmemiş, aksine onlar kendiliklerinden muhalefete ge-

çerek Gazi'yi terk etmişlerdir. Yazar bir de Fikriye Hanım meselesinden bahsediyor:

Fikriye Hanım, Gazi'nin uzak akrabalarındanmış. Mücadele senelerinde hastabakıcısı olarak Ankara'ya gelmiş... Mustafa Kemal kendisini görünce evine almış... Bundan uzun uzadıya bahis var. Daha ileriki sayfalarda Gazi'nin Fikriye Hanım'ı evinden kovduğunu ve bundan etkilenen Fikriye Hanım'ın intihar ettiğini yazıyor.

Fikriye Hanım, Mustafa Kemal'in üvey babasının akrabasıydı. Veremli ve sinir hastalığına yakalanmış olan bu kızcağız anasını, babasını, kız kardeşini birbiri ardına kısa zamanda kaybetmiş, kimsesiz ve koruyucusuz kalmış ve Mustafa Kemal'e sığınmak zonrunda bulunduğunu bildirmiştir.

Mustafa Kemal'in verdiği emir üzerine bu hanım Zonguldak üzerinden Ankara'ya getirtilmiş ve koruma altına alınmıştır. Bu hastalıklı kızın Mustafa Kemal'le olan ilişkisi şefkatinin gerektirdiğinden fazla olmamıştır.

Mustafa Kemal'in Fikriye Hanım'ı evinden çıkarması, anası Zübeyde Ankara'ya geldiği zaman ona karşı saygısız davranması yüzündendir ve buna rağmen Mustafa Kemal bunu tedavi için Avrupa'ya bol para ile göndermişti.

Fakat o maalesef iyi olamamış, aksine sinir hastalığı kendisini intihara yöneltecek kadar cinnet halini bulmuştur.

Mr. Armstrong, zaman zaman Gazi'nin özel hallerine, micazına dönmekten ve bunu eleştirmekten adeta zevk duyuyor. Yine kitabın bir yerinde diyor ki:

> "Resmi ve özel hayatında çok alaycı, sert ve katı olmuştu. En ufak bir eleştiri üzerine birdenbire parlar, kendisiyle tartışmak isteyenleri konuşturmazdı.
>
> "Bir gün kabine üyelerinden saygıdeğer bir kişiyi odasından sopa ile kovmuş..." (s.190).

Mustafa Kemal'in en belirgin bir özelliği her türlü eleştiriyi sakince hazmetmek ve özellikle her yorumu, kendi fikrinin lehinde olsun, aleyhinde olsun, dikkatle dinlemektir. Gerek özel sohbetlerinde, gerek Meclis tartışmalarında kendisinin bu konudaki sabrı daima herkesin dikkatini çekmiştir.

Mustafa Kemal'in bazı görüş sahiplerine söz dahi söyletmediği, en acımasız davranışta bulunduğu da gerçekten doğrudur. Fakat bu davranışı, ancak millet ve memleket aleyhinde bazı bakış açılarını entrikalı bir ifade ile ortalığa hoş göstermeye çalıştıkları kesin olan kötü ruhlu politikacılara karşıydı.

Saygıdeğer bir kabine üyesinin sopa ile kovulması asla vaki olmamıştır. Yazar bu olayı, diğer birçokları gibi, sırf hayal gücünden çıkarmıştır.

Kitabı sayfa sırasıyla izlediğimiz ve yalnız önemli gördüğümüz bazı kısımlarına, yazarın yalanlarını göstermek amacıyla cevap verdiğimiz için konularda bir sıra izleyemiyoruz. Maksadımız kitabı baştan başa özetleyerek herkesin bildiği şeyleri yinelemek olmadığına göre, bu sırasızlık bir sakınca oluşturmaz ortaya atmıştır.

* * *

Şimdi Büyük Taarruz zamanlarına geldik... Yazarın, Gazi Hazretleri'nin karakteriyle taban tabana zıt fikirlere eserinde nasıl yer verdiğini göstermek için bir cümleyi söyleyelim.

Halide Hanım Cepheye Niçin Gitmiş? "Ordular Hedefiniz Akdeniz!" Gazi'nin Lâtife Hanım'la Evlilik Olayını Yazar Nasıl Yorumluyor?

Mr. Armstrong diyor ki:

"Taarruz için her şey hazırlanmış, her önlem alınmış. Fakat Mustafa Kemal, hiçbir şeye inanmamakla beraber batıl inançları vardı; şansa, kadere inanırdı. Onun için kendisine uğur getirsin (Maskot) diye Halide Hanım'ı yanına çağırmış."

Yazarın bu tarzdaki ifadelerinin ne derece gülünç olduğunu yazmaya gerek var mı? Mustafa Kemal'in asla ve hiçbir zaman inanmadığı ve önem vermediği bir şey varsa o da "supertition" yani batıl inançlara bağlılıktır. Gerçi Mustafa Kemal, Halide Hanım'ın karargâha katılışına izin vermiştir, ama yazarın anlattığı sebepten dolayı ve yazıldığı zamanda değil, şundan dolayı ve şu zamandadır:

Gazi, Afyonkarahisar cephesinde Büyük Taarruzu emretti. Ordu başarılı oldu. İzmir üzerine yürümeye başladı. Bu sıradaydı ki İsmet Paşa, Halide Hanım'ın İstanbul'dan kaçmış ve harekete katılmış bir kadın olması dolayısıyla bu zafer günlerini görmesinin ve karargâhla beraber İzmir'e girmesinin uygun olacağını ileri sürerek kendisinin davet olunmasını Gazi'den rica etti ve bunun üzerine Halide Hanım, Eylül'de, yani taarruz başladıktan 11 gün sonra Alaşehir'de İsmet Paşa'ya katıldı ve böylece İzmir'e girmek şerefi kendisine lütfedilmiş oldu.

Yazarın, olaylardan haberi olmadığını gösteren bir tarih hatası daha:

Mustafa Kemal, "Asker! Hedefiniz Akdeniz!" emrini Büyük Taarruz başlamadan önce vermiş! (s.193). Halbuki en basit gerçek, bu emir, Başkumandanlık Meydan Savaşı kazanıldıktan, yani taarruzun başlangıcından beş gün sonra, 31 Ağustos'tan itibaren ordularımızın asıl kuvvetlerinin İzmir'e yönlendirilmesinden sonra ordulara verilen izleme emridir. Yoksa taarruz başlamadan önce verilmiş savaş emri değildir. Bir yüzbaşının bunu bilmemesi çok garip değil midir?

Fakat bunlar bir şey değil. Bir insanın özel hayat ve karakterinin en çok belirdiği yer evlilik hayatıdır. Mr. Armstrong, Gazi Hazretleri'ne bu cepheden hücum etmek için, izdivaç ve evlilik hayatından daha iyi bir konu bulabilir miydi? Bunun içindir ki, yazar, Gazi Hazretleri'nin Lâtife Hanım'la evliliği konusuna tam 14 sayfa ayırmıştır. (s.200-214).

Yazarın uzun uzadıya anlattığına göre, Gazi İzmir'e girdiği zaman Lâtife Hanım karargâha gelmiş, Gazi'yi evine davet etmiş... Gazi'nin karşısına açık olarak çıkmış. Gazi kendisine karşı derin bir sevgi duymuş. Gazi'nin annesi de bu evliliğe rıza göstermiş... Evlenmişler, fakat nasıl?

Gazi, Lâtife Hanım'ı sokağa sürüklemiş, sokakta rast geldikleri ilk Hoca Efendi'yi yakalamışlar: "Bizi burada hemen şimdi evlendiriniz!" diye emir vermiş, hatta arkadaşları bile bu evliliğin farkına varmamışlar. Bütün bunlar bin türlü yalanla, şairane bir surette tasvir ediliyor.

Bu konu da doğal olarak gerçekle taban tabana zıttır. Bir defa Lâtife Hanım İzmir'de Mustafa Kemal'in bürosuna asla girmemiştir.

Buna dair kitapta yazılan sahne tamamen uydurmadır.

Lâtife Hanım İzmir'e giren Fırka kumandanlarından Kâzım Paşa'ya (ki İzmir Mevki Kumandanlığını yapmıştı ve halen Diyarbakır milletvekilidir) kâhyaları Osman Efendi adında birini göndermiş ve Bornova'da değil Göztepe'deki evlerini Mustafa Kemal ikametgâh seçerse kendileri için büyük şeref olacağını söylemiş ve böyle bir şerefin Türk ailesinden esirgenmemesini rica etmiştir.

Konu, Mustafa Kemal'e sunulmuştur. Henüz karargâhlarının nerelerde kurulduğu kesin olarak saptanmamış olduğu için Mustafa Kemal bu evi görmek için gitmiştir.

Lâtife Hanım oraya, yazarın dediği kıyafetle, yani açık değil, tamamıyla siyah bir İslam çarşafına bürünmüş ve yüzü kapalı olarak gelmişti. Lâtife Hanım, Gazi'nin ellerini öpmek üzere onun karşısına çıkmış ve Mustafa Kemal onu,

heyecanını tutamayarak ayaklarına çökmüş olduğu halde görmüş, elinden tutup ayağa kaldırmış ve "Yüzünü açınız!" demiştir. Mustafa Kemal için İzmir'de ikametgâh sağlamakla meşgul olan İzmir Belediye Reisi ve heyeti de o esnada orada hazır bulunuyorlardı.

Ondan sonra Mustafa Kemal o aile hakkında bilgi istedi ve evi gördü. Fakat evden memnun olmadı ve nazikçe bir davranışla çıktı gitti. Rıhtım üzerinde, Kordon'da, uygun evlerde karargâhlarının kurulmasını emretti ve orada karargâha girip çalışmaya başladı.

Gazi Hazretlerinin Lâtife Hanım'la Evliliği Niçin ve Nasıl Olmuştu? Geçimsizliğin ve Ayrılışın Nedenleri Gazi'yi Zehirlemişler, Az Kalsın Ölüyormuş! Yazarın Cahilliğine Daha Birçok Örnekler

O gün idi ki İzmir'in ünlü yangını başladı. Yangın, Mustafa Kemal'in Kordon'da oturduğu eve kadar geldi. Gece, karanlık basmıştı. Ortalık mahşer gibi, karmakarışıktı. Gazi, karargâhın Bornova'da kurulmasını emretti.

O esnada başka yer olmadığından kendisi yaverleriyle beraber geceyi geçirmek için Lâtife Hanım'ın ailesinin evine gitti. Lâtife Hanım evi terk etmiş, büyükannesiyle beraber bitişik eve taşınmıştı.

Mustafa Kemal orada 5-10 gün kaldı. Bu süre zarfında Lâtife Hanım'la doğal olarak görüştü. Bir nokta, Mustafa Kemal'in şefkatini gerektirdi. O da şudur:

Lâtife Hanım, günlerce devam eden yangının alevlerini göstererek Gazi Hazretleri'ne demiştir ki:

– Ailemizin bütün serveti yandı, mahvolduk; fakat zararı yok. Siz geldiniz, memleketimizi ve bizi kurtardınız; bu bize yetişir.

Bu söz ve Mustafa Kemal'in Lâtife Hanım'da farz ve tahmin ettiği kıymet, Mustafa Kemal'de Lâtife Hanım ailesi hakkında bir koruma ve şefkat hissi uyandırdı.

Lâtife Hanım, ona verdiği açıklamada demişti ki, kendisi Londra'nın filan okulundan mezundur, Paris'in Hukuk Fakültesi'ne devam etmiştir. Gerçi Lâtife Hanım bir iki Avrupa dili öğrenmişti. Fakat ne o okullardan ve ne bu Fakülte'den mezuniyet sertifikalarını asla gösterememiştir.

Lâtife Hanım, Mustafa Kemal'le evlendikten iki gün sonra ağlaya ağlaya "Kendisinin Mustafa Kemal'e layık olmadığını" itiraf etmiştir.

Fakat Mustafa Kemal, yazarın dediği gibi onunla duygusal bir ilişki yüzünden evlenmiş değil, sadece şefkat ve koruma hissiyle hareket etmiş, uyumsuzluğa rağmen onunla birkaç sene yaşamıştır.

İşte özellikle bu senelerdedir ki Mustafa Kemal eşiyle, istisnasız bir gecesini yalnız olarak geçirmeye dayanamayarak sofrasında özel arkadaşlarını bulundurmuş ve en çok içmiştir.

Ayrılmasını gerektiren kuvvetli sebepler vardır ki bunlardan hiçbirinin kabahati Gazi'ye bağlanamaz. Bunlardan burada söz etmeyi uygun görmüyoruz.

Annesinin bu evliliğe razı olmasına gelince:

Gerçi Mustafa Kemal'in anası her ana gibi, Mustafa Kemal'in kendisi ölmeden evvel Lâtife Hanım'la veya herhangi uygun bir hanımla evlenmesini şiddetle arzu ediyordu. Fakat Çankaya'nın yüksek rakımı kalbine zararlı geldiği anlaşıldıktan sonra İzmir'e gittiği zaman, Zübeyde, kendisini trende karşılamaya gelen Lâtife Hanım'ı yanında görür görmez derhal yanında bulunan ve akrabasından olan Mustafa Kemal'in Yaveri Salih Bey'e (halen Bilecik Milletvekili) demiştir ki:

– Çabuk oğluma bildirin. Bu kızla evlenmesin. Bu ona layık değildir.

Yazar, evlenme tarzını, Türk hayatını hiç bilmeyen fena bir romancı gibi yazmıştır.

Her şuurlu insan takdir eder ki, Mustafa Kemal'in şeref, haysiyet ve konumu sokakta rasgele evlenmeye uygun değildi ve buna ihtiyaç dahi yoktu. Evlenme töreni Lâtife Hanım'ın ailesinin köşkünde, usulü dairesinde ve birçok davetli karşısında olmuştur. Evlenme işlemini resmen imza eden şahitlerden biri de Kâzım Karabekir Paşa'dır.

Yazar daha neler yazıyor! Gazi'yi mutlaka içki düşkünü göstermek için en belirgin mantıksızlıklardan bile çekinmiyor. Örneğin kitabın bir yerinde (s.251) Hilafetin kaldırılmasını anlattıktan sonra, Mustafa Kemal'in böbrek sancılarından mustarip olduğunu ve bu ağrıları hafifletmek için fazla miktarda içmeye başladığını yazıyor. Halbuki Gazi'den çok içen yazarın bilmesi gereken en basit şeydir: Böbrek ağrısını en fazla tahrik eden ve artıran etken, içkidir. Böyle hastalık zamanlarında içmek mümkün olur mu?

Diğer bir yerde, Gazi'ye karşı zehirle ve bomba ile suikast yapıldığını ve bir defasında zehrin etkisi altında ölmek üzereyken hayata güç döndüğünü söylüyor (s.255).

Gerçekten Gazi'ye bir iki defa suikast yapılmak istenmiş, fakat zehirleme girişimi hiç olmamıştır. Bu da tamamen yalandır.

Kitapta mevcut yalan veya yanlışların hepsini reddetmek isteseydik yazarın eserine yakın büyüklükte bir eser yazmak gerekirdi. Çünkü bu İngiliz Yüzbaşısı, örneğin, Şeyh Said isyanında Şark İstiklal Mahkemesi Reisi'nin Afyon Milletvekili Ali Bey olduğunu zannediyor. Yahut tıpkı bir romancı gibi, idam kararları verildiği gece Gazi tarafından elçilerin davetli bulundukları mükellef ve eğlenceli bir balo tertip olunduğunu hayal ediyor. Böyle bir balo verilip verilmediğini hiç olmazsa elçilerden sorup anlayabilirdi. Daha sonra Milletvekili Ali Şükrü Bey'i Topal Osman öldürdüğü zaman İsmet Paşa'nın Başvekil olduğunu yazıyor. Halbuki

o zaman Başvekil Rauf Bey'di.

Eserin sonlarına doğru (s.311-312) Gazi ile İsmet Paşa arasında asla olmamış ayrılıklar hikâye ediyor; vesaire vesaire...

Aslında Türk milletine ve onun büyük temsilcisi ve önderine uygarlık hislerini veremeyen bu İngiliz yazarı, başka devlet büyüklerimizi de eleştirilerinden esirgemiş değildir. İsmet Paşa'yı ve onun arkadaşlarını da cahil, kaba buluyor. Özellikle maliye işlerinde "çöl ortasında oturmuş" İsmet Paşa'yı şiddetle eleştiriyor.

Yazara Göre, Gazi'ye Başka Zemin, Başka Zaman Lazımdı; Mustafa Kemal Bir Timur, Bir Cengiz Han Olabilirdi; Fakat Ruhsuz ve Tembel Bir Halkı Adam Etmek Gibi Sıkıcı Bir İşe Yakalanmış!..

Mr. Armstrong, 334 sayfalık bu koca kitabı, Gazi vesilesiyle Türk milletine saldırmak için yazmıştır.

Şu satırları okuyunuz:

> "Bozkurt dişlerini gösterdi. O, çetin ve vahşi bir ülkedeki kaba ve ilkel bir milletin hâkimi olmuştu. Bunun için kuvvetli ve kaba olması gerekirdi." (s.326).

Yazar, Türk milleti ve Gazi hakkındaki hükümlerinde daima tezada düşmüştür. Mustafa Kemal'i bazen bir okul hocası, bazen yüksek bir dâhi olarak tasvir etmekte, bazen Timur'a Cengiz'e benzetmektedir. Bu suretle bütün arzusuna rağmen Gazi'nin yüksek gücünü inkar etmek imkânını bulamamıştır.

Eserin sonucu olan aşağıdaki parçayı -yazarın fikrinde çarpışan çelişkileri ve Gazi'nin eserindeki büyüklük karşısında duyduğu derin şaşkınlığı göstermek itibariyle- aynen çeviriyorum:

"Canlılık gücünün etkisiyle zinde olan ve yerinde duramayan Mustafa Kemal, Türkiye'nin diktatörüdür. O, asıl zamanının dışında doğmuş bir adam, bir anakronizm, bozkır Tatarının genel niteliklerine sahip, korkunç, ilkel kuvvete sahip bir insandır.

"Eğer Mustafa Kemal, bütün Orta Asya harekete geldiği devirde doğmuş olsaydı, Süleyman Şah ile birlikte, Bozkurt Sancağının altında ve tam bir bozkurt karakter ve cesareti ile atı üzerinde giderdi. O, sahip olduğu askeri deha ve duygularla, ne sadakat ve ahlak ile zaafa uğramayan acımasız azmiyle mükemmel bir Timurlenk, yahut bir Cengiz Han olur, yabani süvarilerden oluşmuş görkemli orduların başında ülkeler fetheder, şehirler yıkar ve savaş ile barış arasında geçen zamanlarını zevk ve safa âlemlerinde geçirirdi.

"Lakin Mustafa Kemal, ölmüş bir imparatorluğun varisi olarak doğdu. Bu ülkeyi budayarak, bundan, yoksulluk ve yoksunluk içinde kıvranan küçük bir çiftçi memleketi yaptı.

"Mustafa Kemal ufak politika ağına düştü, ruhsuz ve tembel bir halkı yeniliğe uydurmak gibi monoton, sıkıcı bir işe yakalandı.

"Fakir Çankaya köyünde, bir yazlıkta, bir imparator zihniyetiyle kaba bir krallık hayatı yaşıyor. O, silahları tebeşir ile yazı tahtasından ibaret olan, jaketatay'lı* ilkel bir kabile reisidir. Onun büyüklüğü, fırsatlarının dar sınırlarını bilip onları kabul etmesindedir.

"Mustafa Kemal, her şeyin üstünde, büyük bir iman içinde büyüktür. Milletinin muhteşem geleceği hakkındaki imanı!

---

* Uzun ceket, frak. (Y.N.)

"Mustafa Kemal diyor ki:

"'Bütün milletleri tanıdım. Bunları, savaş meydanlarında, ateş hattında, ölüm karşısında, yani bir milletin karakterinin çıplak olarak göründüğü durumlarda inceledim. Milletim, sizi yeminle temin ederim ki milletimin manevi gücü dünyadaki bütün milletlerinkinden üstündür. Ben milletimi elinden tutarak ayağını sağlam hissedinceye ve yolu öğreninceye kadar ona rehberlik edeceğim. Sonradan kendisini idare için istediğini seçebilir. İşte ben o zaman görevimi bitirmiş olacağım.'"

"İhtimal ki bu ses, boşluklarda yükselen bir feryattır. İhtimal ki kâinatın büyük yaratıcısının, nefis ve mükemmel yapmak için ilham ettiği bir sestir.

"Mustafa Kemal diktatördür. Gelecek onun kuvvetli ellerindedir. Eğer bu eller acizlik gösterirse, eğer bu eller yavaş yavaş gevşer ve titrerse, şayet bu eller var olanı yıkmakta kuvvetli olup da yeniden kurmada güç göstermezse, o zaman Türkiye ölür.

"Mustafa Kemal kimsesiz, ailesiz, dostsuz bir adam olduğu için kişisel mal ve mülküne, kuvvet ve yetkisine Türk milletini varis kılmıştır.

"O, Türkiye'de bir daha diktatör çıkmasına imkân bırakmamak için diktatördür."

Yukarıdaki satırlar dikkate değer. Yazar, bazı noktalarda Gazi'yi anlamış, eserini görmüş, gücünü takdir etmiş, fakat Gazi'nin şahsını ve özelliğini kesinlikle anlayamamıştır.

Gazi'nin yüksek askeri dehasını, yaptığı devrimleri, Mr. Armstrong, eserinde takdirle anlatıyor, fakat insan olarak Gazi'ye hiç hak etmediği suçları yüklemekten çekinmiyor.

Onu bazen heybetli ordular önünde, atına binmiş, kılıcını çekmiş, Asya'dan fırlayarak şehirler ve memleketler fethetmeye hazır bir fatih, bir cihangir gibi tasvir ediyor. Sonra da, birkaç satır aşağıda aşiret reisliği sıfatını kendisine layık görüyor!

Kökü, tarihin binlerce yıllık derinliğine gömülmüş, Asya'da ve Avrupa'da dünyanın en büyük imparatorluklarını kurmuş olan Türk milleti nasıl bir aşiret olur ve onun imparatorluklar ve milletler mağlup eden reisine nasıl "aşiret reisi" denebilir?

Gazi Bir Aşiret Reisi midir? Gazi'nin Müstesna Terbiye ve Nezaketi; Gazi'nin Özellikleri ve Samimiyet Hayatı; Yazar, Kralların Zevk ve Sefahet Âlemlerini Ezbere Model Olarak Almışa Benziyor!

Armstrong'un, kitabında, "Çökmüş bir imparatorluktan millet yaratan adam" diye tarif ettiği Gazi'yi, kitabın sonunda "Aşiret Reisi" diye nitelemesi fikrindeki kavramların çelişkiler içinde boğulduğunu, yahut çektiği viskilerin etkisi altında bu fikirlerin yazarın kafasında karmakarışık dans edip değiştiğini göstermez mi?

Gazi bir aşiret reisi değil, en uygar bir milletin, örneği bu çağda bile ender görülmüş uygar ve idealist reisidir.

Yazar, Gazi'yi hiç tanımıyor, çünkü onu eğer bir parça tanısaydı dünyanın bu en uygar, en nazik insanına "zalim" diyemezdi.

Gazi'yi tanıyanlar bilir ki milletin varlığı gerektirince binlerce ve binlerce insanı ateşe, ölüme sevk etmekte ve kendi de ölüme ve ateşe gitmekte zerre kadar tereddüt göstermeyen, savaş meydanlarında davayı kurtarmak için ceset yığınları üstünden atlayarak zafere koşan bu asker, günlük hayatında bir tavuk boğazlanırken bakamayacak kadar yumuşak kalplidir.

Zafer günlerinde binlerce insanın siperler önünde süngü ile ölümünü gözünü kırpmadan seyreden bu insan, kurtardığı yerlerden geçerken halk tarafından kendisi için kesilen kurbanların seyrine hiçbir zaman dayanamamıştır.

Gazi'ye kaba, nezaketsiz diyen Yüzbaşı Armstrong, eğer onun çevresinde, sofrasında bir defa hazır bulunsaydı, Gazi'nin centilmenliğine, hatta sıradan insanlara bir devlet reisinde aşırı görülebilecek nezaketine hayran olurdu.

Yazarın, Gazi'ye en çok iftira ettiği kuruntu, kadın ve içkidir.

Gazi'nin adi kadın eğlencelerinden, yazarın tasvir ettiği sefahetlerden zevk almadığını onu tanıyanlar pekâlâ bilirler. Gazi'nin bütün zevki, bütün eğlencesi çoğu geceler arkadaşlarını sofrasına davet ederek saatlerce çeşitli konular üzerinde konuşmasıdır. Bu konuşulan konular, genellikle Gazi'nin aktardığı askerlik, mücadele, devrim hatıralardır. Sofrada hazır bulunmak şeref ve mutluluğuna erişenler, Gazi'nin insanı saatlerce suskun ve hayran bırakan bir ifadeyle anlattığı bu güzel şeyleri derin bir zevkle dinlerler.

Gazi'nin bütün eğlencesi işte bu içten, heyecanlı arkadaş sofralarıdır. Kaç senedir hususiyet ve samimiyet dairesine kabul edilmekle övünüyorum. Başka bir âleme hiç rastlamadım.

Gazi bu sofralarda genellikle rakı içer. Yukarıda da yazdığımız gibi bunu gizlemeye lüzum görmez, fakat yazarın sık sık bahsettiği şarap ve şampanyayı Gazi hiç sevmez.

Yüzbaşı Armstrong, Gazi'nin rakı içtiği zamanlardaki halini görmemiş olduğundandır ki, bu yönünü tasvir etmek için Avrupa saraylarında geçmiş sahneleri model olarak almışa benziyor. Gerçekten yazarın daha iyi bilecek konumda olduğu gibi, oralarda asilzade seçkinler, nedim ve nedimeler arasında geçmiş erji gecesinin sabahında, devrilmiş şarap kadehleriyle dolu yaldızlı masaların altında sızmış

bir halde sırmalı hizmetçiler tarafından kaldırılan krallar çoktur.

Gazi'nin "kimsesiz ve dostsuz" olduğunu yazması için yazarın gerçekten Türkiye'yi asla tanımamış olması lazımdır. Gazi kimsesiz ve dostsuz değil, onun kadar dosta ve hayrana sahip insan yeryüzünde yoktur dense abartılmış olmaz. Çünkü bütün bir millet onun dostudur. Genel anlamından çıkıp dostluğu dar çerçevesinde kabul edecek olsak -Yüzbaşı Armstrong'a haber verelim ki- Gazi'nin yakınında ve uzağında onun için hayatını her an fedaya hazır dostlarının sayısı, sayılamayacak kadar çoktur.

Bu İngiliz yüzbaşısına karşı Gazi'yi mi savunacağız?

Buna ne gerek var?

Bunları yazmaktan amacımız, henüz yaşayan bir adam hakkında bile tarihe mal etmek istedikleri aforizmaları ortaya çıkarmaktır. Yoksa, kuvvetli ışığı dünyayı aydınlatan güneşe karşı projektör tutarak onu aydınlatmaya uğraşmak gafletini işlemeyeceğiz.

Mr. Armstrong, ismi dünyayı tutmuş büyük bir şöhretin ismine yapışarak ünlü olmak istemiş. Konu seçimindeki zevkini takdir ederiz.

Büyük adam hayatı yazmak isteyen bir yazar için, bu asırda, hatta geçmiş asırlarda Mustafa Kemal'den daha görkemli ve büyük bir konu bulunamazdı.

Bu seçiminden dolayı kendisini kutlarız.

Fakat en büyük şöhreti konu diye almak yazara da mutlaka küçük bir ün sağlamaz. Eğer o yazar gerçekten bu derece uzaklaşırsa ve insanlıktan kendisinin bir parça nasibi olmazsa.

İngiliz yazarının talihsizliği, özel hayatında küçük göstermek istediği büyük adamın Mustafa Kemal olmasıdır.

Ahlaksızlık bile her yerde sökmez.

Çarptığın kaya çok serttir, yüzbaşı efendi, başka kapıya!...

Necmeddin Sadak

"BOZKURT" KİTABININ DIŞ ÜLKELERDEKİ TEPKİLERİ

Armstrong'a *Akşam* gazetesinde verilen yanıt burada sona eriyor. Verilmiş olan yanıtın eda ve üslubundan da anlaşılacağı üzere bu yazıların dörtte üçü Atatürk tarafından dikte ettirilmiştir. Bunun en çürütülemez örneği, Ata'nın anasından "Zübeyde", kendisinden de sadece "Gazi" diye bahsetmesidir. Bütün bu yanıtlar Büyük Atatürk'ün ağzından çıktığı gibi kaydedilmiş ve aynen yayımlanmıştır.

Armstrong'un eserinin tepkileri o derece geniş ve kapsamlı oldu ki, bütün dünyada Atatürk hakkında geniş çapta övücü yazılar yayımlanmaya başladı. Bu arada Atatürk'le görüşmek, iftiralara gerçekten yanıt vermek için dünyanın en ünlü yazarları Türkiye'ye geldiler. Bunlar yaptıkları röportajlarla Atatürk'ün dehasını, çağlara sığdırılamayacak yenilik ve devrimlerini seri makaleler ve röportajlar halinde bütün dünyaya yaymaya başladılar.

Bu arada Yunanistan'da çıkan *Proie* gazetesi yazarlarından Madam Spanuidi'nin, Mustafa Kemal hakkındaki seri makaleleri Armstrong'un, *Bozkurt: Mustafa Kemal* eserine ve bu eserde yapılan iftiralara adeta bir fiili yanıt oluşturuyordu. Yunanistan'da yayımlanan bu makalelerden birini aynen aşağıya alıyoruz:

"Geçenlerde şehrimize gelmiş olan tanınmış Yunan yazarlarından Madam Sofya Spanuidi, Gazi Hazretleri'yle

yapılan röportaj hakkında Atina'da yayımlanan *Proiye* Gazetesinde bir makale yazıyor. Bu makalenin en önemli kısımlarını çeviriyoruz":

Mme. Spanuidi'nin Makalesi

"Türkiye'nin büyük rehberini ve Türkiye'deki bütün uygar hareketlerin öncüsü olan Gazi Hazretleri'ni görmeden Türkiye'den ayrılamazdım. Fakat bugün Türkiye Cumhurbaşkanı'ndan özel bir röportaj almak zor bir iştir. Dolmabahçe Sarayı'na kabul edilmezden birkaç gün önce Gazi Hazretleri'nden röportaj isteyen biri İngiliz, diğeri Amerikan olan iki kadın yazarın ve İstanbul'da yeni yazmakta bulunduğu roman için izlenimler toplamakta olan Fransız yazarı Madam Miriam Harri'nin röportaj istekleri kabul edilmemişti. Halbuki benim röportajım 24 saat zarfında tespit etti.

"Bugün Kemalizm genel ve uluslararası bir özellik almıştır. Bu kelime, sadece Gazi taraftarlarının düşüncelerini göstermiyor. Bu kelime milli vicdanın varlığını kaybetmiş olan bir milletin yenilenmesini, yükselmesini, yeniden doğuşunu gösteriyor. Mustafa Kemal olmasaydı, Türkiye'de hiçbir yenilik yapılamazdı. Gazi, Türk milleti üzerinde hiçbir terör yapmıyor.

"O, refah ve mutluluk için uyguladığı isabetli önlemlerle Türk milletini kazanmaya çalışıyor.

Ne Zaman Kurtardı?

"Gazi daha Miralayken Çanakkale'de Türkiye'yi kurtarmıştır. O, sonuna kadar direnişin taraftarıydı. Gazi, fikirlerinden zerre kadar gerilememiş ve bütün

irade ve kuvvetiyle, Alman generallerinin kararlarına direnmiştir. Onun bu hareket tarzı, seçkin bir kurmay subay olduğunu ispat etmiş ve kuvvetli kişiliğini herkese kanıtlamıştır.

"1919 senesi ilkbaharında, yalnız ateşli şevk ve azmi ve bükülmez, sarsılmaz iradesiyle belirgin olarak ve resmi Türkiye tarafından takip edilerek yurtsever hareketlerinin ilk aşaması olan Samsun'a çıkıyor, oradan, karşı durulmaz zorluklar arasında Erzurum'a, oradan da Sivas'a giderek Müdafaa-i Hukuk Kongresi'ni topluyor, sonra Ankara'ya giderek yeni devletin temellerini kuruyor. Bu suretle kendisine bir başlangıç noktası belirleyen Gazi Hazretleri, Ankara'dan hiç kuşkusuz Türkiye'nin en büyük aşamasını oluşturan devrim hareketine başlıyor. Ankara'da sultanların Osmanlı İmparatorluğu ile hiçbir ilgisi ve ilişiği olmayan tamamen milli bir hükümet kuruyor.

En Büyük Engel

"Türkiye'de bundan önceki devrim hareketlerine engel olan ve bütün yenilik ve düzenleme hareketlerini şeriat kalıbına sokmaya yönelik olan en büyük engeli ortadan kaldırıyor. Bu engeli ne Tanzimat Devri, ne Sultan Mecid'in ıslahatı, ne de Genç Türk hareketi kaldırabilmişti.

"Halbuki Gazi, cesareti ve durumu hakkıyla kavraması sayesinde en çağdaş Avrupa zihniyeti ile gerçek ve öz Türk devletini kurmuştur. Genç Türkler Osmanlılık düşüncesi altında bütün unsurları birleştireceklerini zannetmişlerken ve 1911 senesinden itibaren imparatorluğun en büyük parçalarının koparılması ile sonuçlanan birbiri ardınca gelen savaşlara neden olmuşlarken Gazi Mustafa Kemal, ancak Türklere dayanabileceğini ve onlarla daha küçük, fakat

bağdaşık bir devlet kurabileceğini takdir etmiştir. Gazi'nin olağanüstü gerçekçi olan bu girişimi Türkleri kurtarmıştır.

"Gazi'nin idari amacı bir hedefe yöneliktir ve bu da kahramanlıklarının mantıki bir sonucudur: Bu amaçta Türkiye'nin uygar milletler arasında bir yer almak derecesine geldiğini Avrupa'ya göstermek...

"Gazi, bir kalem darbesiyle Türkiye'yi eski bağnazlığa, yabancı ekonomik tutsaklığına zincirle bağlayan bütün çocukça unsurları yıkıyor, medreseleri, tekkeleri ortadan kaldırıyor ve onların yerine okulları kuruyor, Latin alfabesini kabul ettiriyor ve her mahallede açılan millet okullarında bu harfleri herkesin öğrenmesini zorunlu kılıyor. Türkler, Rumlar, Levantenler, Ermeniler bu okula devam ediyorlar. Bu okullardan diploma almayanlar hizmete ve memuriyete kabul edilmiyorlar. Kur'an Türkçe'ye tercüme ediliyor, Türkiye eğitim bütçesi üç misline çıkartılıyor.

"Gazi Hazretleri, aynı zamanda kadın özgürlük ve eşitliğinin de öncüsüdür. Aşar vergisini kaldırmış, bu suretle Türkiye'de ekilen alanlar üç kat çoğalmıştır. Devletin bütün kanunlarını çağdaşlaştırıyor, İsviçre Medeni Kanunu'nu kabul ettiriyor."

Madam Spanuidi bundan sonra Gazi'nin sanayi ve ticaret alanında yaptığı büyük yenilik hareketlerinden takdir ve hayranlıkla söz ettikten sonra yazısına şöyle devam ediyor:

"Bu gelişmenin sonuçları pek açıktır. Artık Türkiye Gladston'un ölümünü beklediği 'Hasta Adam' değildir. Zinde, gürbüz, canlı bir varlıktır. Asırlarca keskin kılıç gibi duran 'Şark Meselesi'de artık tarihe karışmıştır. Mustafa Kemal bu sorunu cesareti, azmi ve iyi niyetiyle halletmiştir. Şimdi eski düşmanlıkların yı-

kıntısı üzerinde devamlı ve kararlı bir dostluğun anıtını yükseltiyor. Bunun en belirgin örneği, Türk ve Yunan dostluğudur. Dün bir hayal sayılan bu dostluk, bugün temelli bir gerçek olmuştur. Bu mucize gerçekleşmiştir."

Pek dikkat çekicidir ki, Madam Spanuidi, Atatürk'ün mağlup ettiği bir milletin ferdi, yani Yunanlıydı. Buna rağmen, Armstrong'un iftiralarına karşı Mustafa Kemal'i savunmak gereğini duymuştur. Madam Spanuidi, Atatürk'ün dehasına, özel hayatına dair Armstrong'un *Bozkurt: Mustafa Kemal* eseriyle attığı iftiralarına *Proie* gazetesinde yayımladığı seri makalalerle yetinmeyerek Türkiye'ye gelip bizzat Atatürk'le röportaj yapmak gereğini duymuştur. Madam Spanuidi'nin Türkiye'ye gelip Mustafa Kemal'le yaptığı bu röportaj, Armstrong'un iftiralarla dolu eserinin yayımlandığı 1932 senesine rastlar.

Madam Spanuidi'nin Gazi ile Yaptığı Çok Dikkate Değer Röportaj

"Gazi Hazretleri önünde duran sigara kutusundan bir sigara aldı. Sigara içip içmediğimi sordu. Sigaramı bizzat kendisi yaktı ve kahve emretti. Bana Yunanistan'dan büyük bir ilgi ile söz etti ve dedi ki:

"– Ben Yunanistan'ın iyi bir dostuyum, hepimiz Yunanistan'ın en büyük dostuyuz. Bunu biliyorsunuz.

"Ben de cevap verdim:

"– Reisicumhur Hazretleri, bunu, bütün Yunan halkı bilir. Bütün Yunanlılar hangi siyasi partiye mensup olurlarsa olsunlar Türk-Yunan dostluğunun gerçekleşmesinden memnundurlar.

"Gazi Hazretleri eklediler:

"– Evet, bu dostluk güzel bir eserdir, bir kuvvettir, bir güvencedir.

"Türkiye Cumhurbaşkanı'nın içtenliği beni olağanüstü duygulandırdı. Açıktır ki, benim şahsımda Yunan düşünce dünyasının bir simasına onur vermek istiyor. Görüşmemiz teklif ve tekellüfsüz devam etti.

"Gazi Hazretleri ikinci ve üçüncü bir sigara daha ikram etti. O sırada Cumhurbaşkanı Genel Sekreteri Hikmet Bey söze karışarak dedi ki:

"– Madam Spanuidi, *Proie* gazetesinde bugünkü Türkiye hakkında pek övücü makalaler yazmıştır. Kişisel izlenimleri yazmak için sizi yakından görmek istiyordu.

"Gazi Hazretleri sordular:

"– Beni nasıl buluyorsunuz?

"– Yüzünüzde birçok kuvvet ve kudret buluyorum. Yüzünüz, çizdiğiniz devrim cereyanlarıyla işlenmiştir. Alnınız dahicedir. Shiller'in;

'Ven der gennis au die Stirn gekust'

dizesini hatırlatıyor. Bakışlarınızda garip bir tatlılık var.

"Hikmet Bey sordu:

"– Cumhurbaşkanımızı Wagner'e benzettiğiniz doğru mu?

"Cumhurbaşkanı bütün kalbi ile gülüyor, belli ki bu benzetmeyi beklemiyordu.

"– Hayır Sayın Cumhurbaşkanı dedim; ben böyle bir şey yazmadım. Ben sizi Wagner'in Taghayzer, adındaki kahramanına benzettim.

"– Evet, evet, Almanya'da bu eserden söz edildiğini duydum.

"– Taghayzer'e sizi niçin benzettiğimi anlatmama izin verir misiniz?

"– Evet, evet, rica ederim.

"Bunun üzerine bu hususta *Proie* gazetesinde yazmış olduğum makale hakkında açıklamada bulundum ve dedim ki:

"– Gazi Hazretleri İstanbul'un bütün fatihlerinden daha mert, daha kuvvetli olduğu için İstanbul'un bütün sihir ve cazibelerini yenmek ve Taghayzer Afrodit'in mağarasından nasıl kaçmışsa Gazi de başkenti başka bir yere taşımak kuvvet ve kudretine sahiptir.

"Gazi Hazretleri bu açıklamamı memnuniyetle kabul etti. Gazi'nin kuvvet ve kudreti, kendisini, fikir ve görüşlerini açık ve tereddütsüz söylemeye yöneltiyor:

"Mustafa Kemal diplomatlık yapmıyor. Tereddüt, dolambaçlı, kaçamaklı sözler kendisinin kuvvetli ve kudretli kişiliğine yakışmaz.

"Kendisine Türkiye'de yaptığı hayret verici ve takdir edilmesi gereken yenilik ve devrimlerden söz ederken yüzünde bir memnuniyet pırıltısı parladı.

"Gazi Mustafa Kemal bütün aydınların ve vicdan sahiplerinin kendisi ile beraber olduğunu hissediyor. Kendisinin tavır ve hareketlerini dikkatle izlerken bir aralık gözümün önünde koca bir millete duygusallık aşılamış, onu canlandırmış olan insanı, örnek olmaya layık insan gözümün önünde görüyorum."

Madam Spanuidi'nin bu çok enteresan röportajı o tarihte dünya basınında geniş yankılar yaptı. Hatta, İngiliz gazeteleri, kendi vatandaşları Armstrong'un bu küstahça cüretini örtbas etmek ve Büyük Mustafa Kemal'in dünya çapındaki değerini belirtmek için kendisine uzun makaleler ayırdılar.

Armstrong'un eserine karşı hissedilen galeyan o derece genişledi ki, Atatürk'ün izinde yürüyen birçok millet bu esere kapılarını kapattı.

Bu vesile, Atatürk'ün, bütün dünyayı bir sevgi halesiyle nasıl çevirmiş olduğunu bir kere daha kanıtlamış oldu.

Madam Spanuidi, ülkemizden ayrılmadan önce bir İstanbul gazetecisi kendisinden özel bir röportaj rica etti. Yunan röportaj yazarı ile Türk röportaj yazarı birbirlerine konu teşkil ediyor, Türk yazarı daha çok Madam Spanuidi'yi konuşturmak istiyordu. Biri, Türk yazarından alıp Yunanistan'a götüreceği haberleri, diğeri de Atatürk'le röportaj yapmış olan bir yabancı yazarın izlenim ve hislerini saptayarak arkadaşlarını atlatmak istiyordu. İlk soruyu Türk yazarı soruyor:

– Madam, Atatürk'ün hayranı olduğunuzu biliyoruz. Bu defa kendisini yakından görmek mutluluğuna eriştiniz. Ne hissettiğinizi ve izlenimlerinizi lütfen anlatır mısınız?

– İhtisas ve izlenimlerimi kendi gazetemde yayımlayacağım.

– Armstrong'un eseri hakkındaki fikrinizi öğrenebilir miyim?

– Bu eser yer yer düşmanlık ve iftiralarla dolu bir kin abidesidir. Fakat şurası muhakkak ki Başbuğunuzun yenilik ve devrimlerini, askeri dehasını yadsıyamıyor.

Eski Fransa Başbakanı Herriot'un Konferansı

Kitabın tepkileri gittikçe genişliyor, bütün dünya basınında çalkantılar yaratıyordu. Bu arada eski Fransa Başbakanı M.E. Herriot, 19 Kasım 1933 yılında Paris'te adeta Armstrong'un iftiralarını çürüten bir konferans verdi.

Bu konferansında Herriot, kurtuluştan önceki olaylardan başlayarak Genç Türkiye tarihinin kronolojik bir şemasını çiziyor, yenilik ve devrimlerin önemini belirtiyor. Yuka-

rıda da belirttiğimiz gibi aynı zamanda da Armstrong'un iftiralarına cevap mahiyetinde olan bu konferansı aktarıyoruz:

"Hanımlar, Efendiler;

"Şimdi de Türkiye'ye geçelim.

"Fransız edebiyatında İstanbul'un ve eski Osmanlı İmparatorluğu'nun tasvirleri eksik değildir. Tabii önce Pierre Loti var, Claude Farrère var; bundan başka Madam Le Noailles'in Eblouissement'teki enfes şiiri de var. Hatta özellikle o var demek isterim.*

"Bu dizeler, vaktiyle, gördüğümüz manzaraların hatırasını en güzel nesirlerden iyi canlandırır.

"Göksu... Küçük 'gök renkli' dereye kadar Boğaziçi'nden yukarıya kayıkla çıkılır, padişahın köşkü önünden geçilerek dişbudak, çınar, çitlembik ağaçlarının gölgelendirdiği kadife çimenli iki çayıra rastlanırdı. Özellikle cuma günleri bu çayırları arabalar ve talikalar doldururdu. Nazlı harem güzelleri İzmir seccadeleri üstünde uzanırlar, beyaz mermerden bir çeşmenin suyu bir şarkı gibi akardı.

"Bu yerler Birinci Mahmud'un, Selim'in, bir Valide Sultan'ın şanını hikâye ederdi. Orada, Loti'nin dediği gibi, sazlıklarda demir atmış kayıklar kadar hareketsiz duran 'Simasız hanımlar'a tesadüf edilirdi. Her kadın bir muamma teşkil ederdi. Su kenarında kukla oynatırlar ve *Theophile Gauthier*'yi büyüleyen hilalli kubbeler üzerine alev saçan güneşin batması, bu latif kalabalığı dağıtırdı.

"Vaktiyle teşrifat müdürü olan dostum İsmail Cenani Bey'le birlikte sandalla, İstanbul'a döndüğüm bir akşamı hatırlıyorum. Eski sarayın arkasında, ufkun

* M.E. Herriot burada Costantinople (İstanbul) adlı şiiri okumuştur.

başladığı yerde gök, kızıl renklere bulanıyor, ağaçlar altın rengine giriyordu.

"Yoldaşıma:

"– Bakınız dedim, işte Watteau'nun resimlerine bir zemin!

"– Hayır dedi, daha ziyade bir Laucret. Dikkatle baktım ve bu ince Türk'ün bana verdiği dersi kabul ettim.

"Madam de Noailles, Arnavutköy'ünü de hatırlar. O Arnavutlar köyü ki diğerlerinden, evlerinin pencerelerinde kafes bulunmadığı için ayrılır... Limanaltında Türklerin arasında Rum ve Yahudilerin de gezindikleri kemerlere bakardı. 'Gayri Cismaniler'in denilen kilise orada yapılmıştı. Gene oradan, hiçbir yere konmayan ve denize atılan sultanların ruhunu taşıdıkları söylenen martılar seyredilebilirdi.

"Asıl İstanbul'un manzarası ise, Madam de Noailles'in birkaç satırla betimlediği manzaraydı. Fatih Mehmet, Justinianus'un şaheserine minare ve duvarlar eklediği tarihe Türklerin İstanbul'a ne suretle el koydukları asıl orada görülür. Venedik'e kadar bütün Avrupa'yı titreten ve -bu da bazen unutulan bir noktadır- en büyük fethini 23 yaşında yapan bu İkinci Mehmet'in izlerine yalnız orada değil, fakat üzerinde her biri bir eser bırakmış asırların geçtiği bu büyüleyici başkentin her tarafında rastlanıyordu.

"Bize Osmanlı İmparatorluğu'nun şan ve büyüklüğünden söz eden yalnız 480 cami değildi; o camiler ki aralarında Mekkelileri kıskandıran altı minareli Sultanahmet Camii, avlusu güvercinlerle dolu Beyazıt Camii, Fatih'in alemdarını yüceltmek amacıyla yaptırdığı ve Müslümanlardan başkasına kapalı olan Eyüp Camii vardır. Her ziyaretçinin sevdiği bir cami

vardır. Ben kendi hesabıma, Gül Camii'ni çok severdim. Bu, eski Aya Teodosia Kilisesi, yani Rum diline göre "Solmayan gül" kilisesiydi; orada, mabedi çiçekler sardığı devre ait Bizans'ın hatırasını yaşıyordu. Bundan başka Laleli Camii de vardı.

"Fakat Türk tarihi hatıraları türbelerde daha büyük bir açıklıkla yaşıyordu; örneğin, Fatih Camii yanındaki İkinci Mehmet Türbesi ki üzerinde pek büyük bir sarık duran sandukanın etrafında mumlar yanardı.

"Bugün İstanbul olan, o zamanki Constantinople yalnız gezgin için bitmek ve tükenmek bilmez bir sanat uzmanlığı kaynağı değil, karışık, fakat canlı bir müze, bir kütüphane, bir belge hazinesiydi. Konstantin'den, yani dördüncü asırdan beri bütün tarih orada kaydedilmiş bulunuyordu: Bu nöbetçinin uzun zaman, kâh tehdit ettiği, kâh savunduğu Avrupa tarihi, Rönesans devrinde ufuktan gelen ışığın aydınlattığı uygarlığımızın tarihi... ve gezginin fikirleri daima yenileniyor, renkli bir göğün mavi kubbesi altında işlenmiş ve boyanmış kemerler arasında mermer nilüferler akan bu sular gibi serinliyordu.

"Bugün her şey ne kadar değişmiş! Türbelere girmek yasaktır. Eskiden Üsküdar'a dervişlerin tekkesini ziyarete gidilirdi. Oradaki dervişler artık mevcut değil. Dahası var. Bir cuma, Kanuni Sultan Süleyman Camii'ni ziyarete gittim. Bu, dünyanın en güzel manzaralarından biridir. Bir tepenin üstünde olan ve bütün manzaraya hâkim bulunan bu cami, büyük mimar Sinan'ın dehasını ifade eder.

"Onu selviler, alıç ağaçları ve ok gibi minareler sarmıştır; o, kemerli kapılarıyla yoldan geçenleri çeken çeşmeleriyle yatıştırır. O da sonsuzluk için inşa edilmiştir. Sütunlarının Ephesus Tapınağı'ndan alın-

dığını söylerler. Eskiden pek kalabalık bu camide, şimdi, ancak beş on kişiye rastlanır.

"Kubbenin alt kısmındaki ayetler, şimdi Latin harflerinin değişmesi hiçbir yerde daha iyi hissedilemez. Macaristan'ı, mağlup eden Charles-Quint'in düşmanı ve Birinci François'in dostu olan Bağdat fatihi Kanuni Sultan Süleyman'ın tabutuna yaklaşmak yasaktır. Sekiz köşeli türbenin ortasında, üstü bir şalla kaplı ve sorguçlu bir sarıkla süslenmiş tabutun altında yatanın gemileri Toulon'da bizim gemilerimize katılmıştı. Gözdesi Hürrem'i Bayezıt'ın bu kıskanç ve hunhar annesini, Mustafa'nın katilini, bir saniye olsun görmek istedim. Fakat, türbesini ziyaret etmek bir Türk için -özellikle bir Türk için- yasaktır. Süleymaniye'nin etrafında toplanmış ve eski Türk hayatının bir merkezini teşkil eden hayır kurumları ve sonsuz kurumlar kaybolmuş. Bir adam gelip bu görkemli geçmiş ile bütün ilişkilerini kesti, attı. İslamlık İstanbul'dan kayboldu. Yeni bir Türkiye doğdu.

"Bu yeni Türkiye birkaç kere ortaya çıkar gibi olmuştu. Bunun niçin güç bir iş olduğunu anlayalım. İkinci Mehmet'ten, yani 16. asrın başından beri İstanbul, Bosna, Hırvatistan ve Suriye fatihinin, halifelerin, son olan Mısır sultanından peygamberin ilmini ve halife unvanını aldığından beri saltanat aynı zamanda hem büyük bir dini kuvvet, hem de büyük bir askeri kuvvet olmuş ve 16. asrın sonundan beri daima tanınmıştı. 19. asrın başında İkinci Mahmut dahi dışarıdaki başarısızlıklarına rağmen geleneksel kurumlar çerçevesi içinde ünlü yenileşmesini gerçekleştirebilmiş, yeniçerileri ortadan kaldırmış, ordularını Avrupa usulüne göre düzenlemiş, Hıristiyanlara bazı özgürlükler vermişti. 1876'da Mithat Paşa yalnız iç özgürlükleri artırmaya uğraştı. Bugün ise Mustafa Kemal aynı zamanda saltanat ve hilafeti, yani siyasal gücü

ve dini kuvveti kaldırdı. Sultan Osman'la, yani 13. asırda başlayan bir eseri yıktı. Böyle bir olayın açıklamaya değeceğine siz de hükmedersiniz.

"Bu devrim, saptanması gereken bazı olaylar çerçevesi içinde hareket eden bir adamın eseridir. Geçen hafta Bulgaristan'dan söz ederken söylediğim esaslı birkaç tarihi hatırlatmak isterim.

"1908 Temmuz'unda Makedonya'da çıkan bazı isyanlardan ürken, Abdülhamit, Mithat Paşa'nın Kanunu Esasi'sini geri çevirdi. 1909 Nisan'ında bir askeri isyan oldu; subay ve askerler şeriat adına parlamento usulünün kaldırılmasını istediler. Kanunu Esasi'ye bağlı olan Selanik Ordusu Mahmut Şevket Paşa'nın idaresi altında İstanbul'a yürüyerek Abdülhamit'in tahttan indirilmesine karar verdi. Abdülhamit de Selanik'e sürüldü.

"Sultan Reşat, Beşinci Mehmet adı altında tahta çıktı. 1919 ve 1913'teki Balkan Harpleri, Osmanlı İmparatorluğu'nun Trakya ve Edirne'den başka bütün Avrupa vilayetlerini kaybetmesiyle sonuçlandı. 1914'te Türkiye Merkezi Avrupa imparatorlukları tarafını seçti. Yenildi. Fakat harbin tasfiyesi pek uzun sürdü. 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi İstanbul'u Müttefikler'e teslim ediyordu. Altıncı Mehmet Vahdettin'in saltanatında olaylar, Lozan Barışı'na ve Cumhuriyet'in ilanına kadar birbirini hızla izleyerek 1923'te Türkiye'nin toprakları bakımından ve siyasi bakımdan yeni durumu saptandı. 1908-1923 arasında, bu ülkenin tarihinde pek derin bir öneme sahip 15 sene geçti."

M. Herriot konferansının burasında Atatürk'ün kısaca özgeçmişinden söz ettikten sonra konferansına devam ederek demiştir ki:

"Mondros Mütarekesi'nden sonra, yani 1918 Kasım'ında da, Türkiye için hiçbir ümit kalmamıştı. Şark Meselesi kesin surette halledilecekti. Bununla birlikte, çözümü birçok tartışmalara neden olan bir sorun çıkmıştı. Gerçekten, Osmanlı İmparatorluğu'nun İslam olsun Hıristiyan olsun, Türk olmayan bütün vilayetlerine özgürlük verilecekse de, büyük bir çoğunluğu Türk olan Anadolu ne olacak, İstanbul ne olacaktı? Milliyet esaslarının Türklere de uygulanmasına engel olunamayacağı bazı kimselerce muhakkaktı. Fakat bu kimselerin düşüncesi galip gelemedi, çünkü M. Lioyd George başka bir karar vermişti. O, İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğu'na varis olmasını istiyordu. İstanbul Hükümeti bu arzuya rıza gösterdiği halde Mustafa Kemal ayaklanmayı hazırlamak üzere Anadolu'ya geçti. Silahsız, cephanesiz 10 yıllık savaşta yorulmuş, yenilgiden maneviyatı bozulmuş Anadolu halkı ne yapabilirdi? Böyle bir girişime kalkışmak için müstesna bir manevi kuvvet sahibi olmak lazımdı.

"Mustafa Kemal'in Samsun'dan Erzurum'a, sonra Ankara'ya gidip oralarda milli kongreler toplayarak bu mağlupların kalbinde vatan sevgisini nasıl tekrar uyandırdığı ve etrafındakilerin entrikalarına rağmen kendini en yüksek şef olarak nasıl kabul ettirdiği bilinir. 1920'de, Ruslarla Türkiye'ye 1877'de kaybedilen vilayetleri iade eden ve ihtilalcilere Sovyetlerin içten ilgi ve yardımını sağlayan bir anlaşma imza ettikten ve M. Franklin-Bouillon'la Kilikya'nın Türklere geri verilişini sağlayan Ankara İtilafını imzaladıktan sonra padişahın kendisine karşı gönderdiği orduları perişan etmiş. Yunanlıların Küçük Asya içine girmelerine göz yummuş ve sonunda cesurca saldırıya geçerek yenmiştir. Askeri zafer tamdı. Biçme işi güzel yapılmıştı. Şimdi dikmeye koyulmak gerekiyordu. İşte

Mustafa Kemal'in büyük eseri, tekrar kurma ve düzenleme işi, asıl o zaman başladı.

"19. asrın başından beri birçok padişah Osmanlı İmparatorluğu'nda değişiklik yapmaya gayret etmiş, fakat başaramamıştı. İslam hukuku, dini bir hukuk olduğu için adli kuvveti elinde tutan "ulema sınıfı" kutsal bir içeriğin verdiği güçle her türlü yeniliğe şiddetli bir muhalefet göstermişti. 1908 İhtilali'nden sonra Genç Türkler de aynı zorlukla karşılaştılar. Onlar, yapmak istedikleri işi imkânsız kılan siyasi engelleri sezmekle gecikmemişlerdi. Gerçekten halkının hiç olmazsa üçte ikisini teşkil (...)* ayrıcalıklı konumu korumak istediği azınlıklar bulunan bir ülkede eşitlik esasına dayalı bir idare usulü nasıl kurulabilirdi? Bu ayrıcalıkların en kuvvetli savunucusu olan din taraftarlarının muhalefeti nasıl kırılabilirdi? Bundan başka özgürlüğe susamış azınlıkların artmakta olan düşmanlığına nasıl galip gelinebilirdi? Mücadelesine başlarken Mustafa Kemal, Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlılar ve Araplarla iskân edilmiş eski vilayetlerinin elden gitmesi sayesinde milletlerin kendi geleceklerine sahip olmaları esasına dayalı sağlam bir Türk devleti kurulabileceğini anladı. İşte, sınırlanmış, fakat belirlenmiş bu uğraş alanındadır ki, cesurca programını uygulamaya koyuldu. Her şeyden önce halkın gözünde bir diktatör, bir yeniçeri gibi görünmekten çekinerek, Lozan Barışı 1923'te Türkiye'nin tam özgürlüğünü tanır tanımaz ve kapitülasyonları kaldırır kaldırmaz üniformayı terk etti. Elinde toplanmış bulunan mutlak kuvvetin Anayasa kanalıyla geçerli kılınması için artık askerliğe mensup olmamak istiyordu. Saltanat ve hilafeti kaldırdıysa kendisi sul-

* Kitabın 1955 basımında burada bir satır atlaması olmalı. (Y.N.)

tan veya halife olmak için değil, fakat siyasi esasları, ekonomik şartları ve sosyal âdetleri büyük Avrupa ülkelerinkine benzeyen yeni bir devlet kurmak içindir. Mustafa Kemal gözünde kökü Ari olan Türk, bir Fransız veya bir Alman kadar Avrupalıdır. Böyle olduğu halde geçmiş zamanlarda Samilere ait bir din, bir kültür, bir yazı kabul etmek suretiyle doğu milletleri arasına girmesi acınacak bir hata sonucudur. Bütün bu yükü atmak ve derdi kökünden kaldırmak için dine hücum etmek, dini yok etmek lazımdır. O İslam dini ki, Ankara'nın birinci Anayasası'nda devlet dini olduğu yazılıydı.

"İslamlık manevi liderinden yoksun edilmiş, tarikatlar dağıtılmış, medreseler boşaltılmıştı. Dine bu kadar bağlı olan Türk milletinin isyan edeceği zannedilirdi. Fakat kendisini idare eden yüksek kuvvete karşı saygılı ve disiplin sahibi olan bu millet, o kararа uydu. Fes devriminin uygulanması daha güç oldu. Türkler, adalı Rumlardan alınan kırmızı şapkada diğer Osmanlılara karşı üstünlüklerinin bir sembolünü görmeye alışmışlardı; hatta ona bir dini içerik de verirlerdi. Buna rağmen fes yasaklandı. Birkaç idam cezası, halkça hoş karşılanmayan bu önleme herkesin uyması gereğini açıkça anlatmış oldu.

"1926'da Müslümanların kişisel hukukunu dini kurallara göre düzenleyen şeriat da terk edilerek, İsviçre Medeni Kanunu, Allah'ın emirleri yerine konuldu. Sonunda iki sene sonra Mustafa Kemal, birkaç batılı edebiyatçının bazen gösterdikleri arzuyu kabul ederek, kullanışı güç ve Türk dilinin şivesine uymayan ve fakat geleneğin gücüyle olduğu kadar dini nedenlerden ve hatta estetik yorumlardan dolayı bütün Müslümanların gözünde bir kıymeti olan Arap elifbasını kaldırarak yerine Latin alfabesini getirdi.

"Türkiye'nin bu asrın başındaki durumunu bilen-

ler için olağanüstü sayılacak bu yenilik karışıklığa meydan vermeden ve görünüşte isyansız olarak uygulanabilirse onların -hiç olmazsa başlangıçta- halkın derin bir arzusuna uyduklarını veya kabul edildiğini sanmamalıdır. Hata edilmeksizin iddia olunabilir ki, başlangıçta halk kitlesi bu önlemlere karşıydı. Cahil kitlelerin muhalefetine zengin sınıfların düşmanlığı da ekleniyordu. Hatta Gazi'nin etrafındakilerin birçoğu bile bu değişikliklerdeki cüretkârlıktan ürküyordu. İstiklal için mücadele edildikten, yabancı boyunduruğuna düşmemek için bunca fedakârlığa razı olduktan sonra bütün milli gelenekleri atmaya ve şanlı bir geçmişin mirasçısı olan Türkiye'yi batı şeklinde sıradan bir devlet haline koymaya ne gerek vardı? Gazi bu engellerin hepsine galip gelerek iradesini hâkim kıldı. Bunu nasıl başardığını göreceğiz.

"Şimdi, bazı olayları ve bazı noktaları tekrar gözden geçirerek Mustafa Kemal'in amacına nasıl ulaştığını anlamak lazım. Bence hiç şüphe yok. 1919'dan beri, hareketlerinin başlangıcından beri maksadının ne olduğunu açıklıkla biliyordu; yani mülki ve laik bir cumhuriyet kurmak. Fakat ilgiyi ve olağanüstü şiddetli bir merakı çeken nokta, becerikli bir şekilde hesaplanmış ne gibi aşamalarla amacına nasıl eriştiğini araştırmaktır. Zaman ve uzaklığın artırdığı farklara rağmen, Cromwell akla gelir; o Cromwell ki düşünce ve araştırmayla kendini yavaş yavaş yükseltmiş, küçük Sainte-Yver şehrinde düşünmek için kapanmıştır. Çağdaşlarından biri onu o tarihlerde, kılıcı kalçasından aşağı sarkmış bir halde görmüştü; sonra ülkesinde toplattığı askere, Ironsideslere kumanda ediyor, süvari kıtalarının başına geçiyor, başarıları sayesinde hükümdar taraftarlarını mahvediyor, büyük ünü sayesinde orduya hâkim oluyor ve hükümdar unvanını reddederek "devlet koruyucusu" konu-

munu seçiyor. Karşılaştırdığım bu iki hayatta önemli benzerliklere rastlanır.

"Belirli olay ve tarihleri inceleyelim. 1918 senesinde imzalanan Mondros Mütarekesi'nden sonrası. Mustafa Kemal nasıl hareket edecek? Türkiye'nin Karadeniz'deki büyük limanı olan ve Akdeniz'e Sivas yoluyla demiryolu ile bağlı bulunan 70 000 nüfuslu Samsun'a 19 Mayıs 1919'da çıkmıştır. Orada nasıl bir durum karşısında bulunacak? Osmanlı İmparatorluğu yenilmiş, ordu dağılmış, millet yorulmuştur. Damat Ferit Paşa'nın başkanlık ettiği kabinenin hiçbir gücü yok. Müttefiklerin ordu ve donanmaları İstanbul'u işgal ediyor. Biz Fransızlar Adana vilayetini elimizde tutuyoruz. İngilizler, İtalyanlar başka noktaları işgal ediyorlar. Fazla olarak 15 Mayıs 1919'da Yunan ordusu İzmir'e çıkmıştır. Bu ordu pek kuvvetlidir.

"Düşmanını bile takdir etmesini bilmelidir; bu, herhalde, Fransız karakterinin bir kuralıdır. Böyle bir durumda ve yalnız kendi araçlarıyla yetinmek zorunda kalan sıradan hatta vasat bir adamın cesareti kırılırdı. Mustafa Kemal İstanbul'da geniş yetkiyle, iki ordunun kumandanlığını istediği zaman ne yaptığını biliyordu. Etrafında, morali bozulmuş kimseler ya İngiltere'nin koruyuculuğunu, yahut Amerika mandasını istemeyi düşünüyordu. Mustafa Kemal onlara:

"– Hayır, dedi. Verilecek bir tek karar vardır ki, o da ulusal egemenlik esasına dayalı, kayıtsız ve şartsız bir istiklal sahibi, yeni bir Türk devleti kurmaktır.

"Düşünce yiğitçedir; amaç ise uzak. Fakat ne asil bir yurtseverlik! 'Ya istiklal, ya ölüm!' Bu sözü biz biliyoruz ve onu söyleyecek olan, Fransız Devrimi'ni defalarca örnek gösterecektir. Genç reis ihtilali ilan etti.

"Uzun ve kıymetli bir konuşma esnasında o, bu hayret verici hikâyeyi bana özetlemek lütfunda bu-

lundu. Fakat ben size onun birkaç cümlesini zikredeceğim; bu cümlelerde onun o zaman ve şimdi olduğu gibi, kendi gerçeklerini kendinde taşıdığını ve yavaş yavaş ortaya attığını göreceksiniz. O şunları yazdı:

"Gelecekteki ihtimaller üzerine fazla açıklama, girişiğimiz gerçek ve maddi mücadeleye hayat mahiyetini verebilirdi. Dış tehlikelerin yakın tesirleri karşısında etkilenenler arasında geleneklerine fikri kabiliyetlerine aykırı olan muhtemel değişimlerden ürkeceklerin ilk anda direnişlerini tahrik edebilirdi. Başarı için pratik ve emin yol her aşamayı vakti geldikçe uygulamaktı. Ben de böyle hareket ettim. Milli Mücadele'ye beraber başlayan yolculardan bazıları, milli hayatın bugünkü cumhuriyet ve cumhuriyet kanunlarına kadar gelen gelişmelerinde kendi fikir ve ruhlarının çevirdiği sınır bittikçe bana direnç ve muhalefete geçmişlerdir."

"Biraz sonra birçok güzel, üzerinde düşünmeye değer çok değişik bulduğum cümle var:

"Ben milletimin vicdanında ve geleceğinde duyduğum bütün gelişme yetisini bir 'milli sır' gibi vicdanımda taşıyarak sırası geldikçe bütün sosyal heyetimize uygulatmak zorundaydım."

"Milli sır': İşte bu tabiri ben anlamla dolu buluyorum. Amacıma erişmek için Mustafa Kemal'in yaptığı girişimleri, aldığı düşünceli önlemleri, başvurduğu hileleri tarif etmek mümkün değildir. Daha Haziran 1919'da bir ordu kumandanına çektiği telgrafta: "Tam istiklalimizi elde edince bütün varlığımla çalışacağıma inançlarım üzerine yemin ettim. Anadolu'yu terk etmemek kararım kesindir" diyordu. Önce Erzurum'da, bir okul binasında, mütevazı bir kongreye başkanlık etti. Bundan sonra Eylül 1919'da Sivas Kongresi toplandı. Milli program orada kaleme alındı. Padişaha, barışı kabul etmemesi hatırlatılarak cevap

için 48 saat süre veren ve cevapsız kalan ünlü telgraf oradan çekildi. Sivas'ta, Amerikan mandası hakkında uzun tartışmalar da oldu. Mustafa Kemal'in İstanbul hükümetine ne şekilde hitap ettiğini bilmek isterseniz Dahiliye Nazırı Adil Bey'e 11 Eylül 1919'da gönderilen şu telgrafı dinleyiniz:

"'Alçaklar, caniler! Düşmanlarla millet aleyhine alçakça komploda bulunuyorsunuz. Milletin gücünü ve iradesini takdirden aciz bulunduğunuza şüphe etmiyorum; fakat vatana ve millete karşı haince ve hunharca harekette bulunacağınıza inanmak istemiyorum. Aklınızı başınızı toplayın!'

"Bu sözleri, idam tehdidi takip ediyor. Mustafa Kemal, padişaha ihtar telgrafını 11 Eylül'de göndermişti. Telgraf makinesi başında bizzat bulunuyordu. Cevap almayınca hükümet ve padişahla bağlantıyı kesti.

"Bu büyük siyasi trajediyi ayrıntısıyla incelemeye zamanımız olsa onunla 'ûtats Généraux' arasında belirgin benzerlikler görürdünüz. Aşağı yukarı aynı ihtilaf söz konusudur. Fakat bu sefer Mirabeau hükümdara telgrafla sesleniyor ve her zaman her türlü ihtilaller içinde Mustafa Kemal bütün kuvvetle beraber bütün sorumluluğu üzerine almak istemektedir ve her dakika, programının Bolşevik değil, özellikle milli olduğunu kesinlikle söylemektedir.

"Yazık ki, birçok ayrıntıya değinemeyeceğiz ve Mustafa Kemal'in amacına erişmek için geçtiği çeşitli aşamaları saymakla yetineceğiz.

"*Birinci Aşama:* 23 Nisan 1920'de Ankara'da Büyük Millet Meclisi'ni açıyor. İşte burada, tarif ettiğimiz ve izlediği yöntemi bir kere daha takdir edeceğiz. Büyük Millet Meclisi adına bir cuma günü, 22 Nisan 1920'de 'Yetkili olan kuvvet Meclistir ki bundan böyle

herkesçe merci sayılacaktır' yoluyla gönderdiği genelgede Mustafa Kemal fikrini daha iyi izah etmiş oluyor.

"Gerçekten -bu da ikinci aşamadır- Büyük Millet Meclisi 20 Ocak 1921'de Türk devletine yeni bir şekil veren Anayasa'yı kabul ediyor. Birinci maddeye göre: 'Egemenlik kayıtsız şartsız milletin olup idare teşkilatı, milletin geleceğine bizzat ve fiilen el koymasını sağlayacak şekilde vücuda gelecektir." Büyük Millet Meclisi, hem yasama, hem yürütme kuvvetlerini kendinde toplamak istiyor. Ülkeyi aynı zamanda düşman işgaline ve padişaha karşı korumak gerekiyor. Meclis, ülke işlerini vekiller eliyle bizzat idare etmek kararındadır.

"Hanımlar, Efendiler!

"Görüyorsunuz ki, bu 9 thermidor'a kadar devam eden durum gereğince bakanların geçici yürütme komisyonu oluşturdukları, Meclisin mutlak kuvveti kendisine verdiği ve Comité de Salut Public'in yürütme kuvvetini tamamıyla eline aldığı Convention'umuzun uyguladığı yöntemdir.

"Bu benzerliği açıklamak kolaydır. 10 Temmuz 1921'de Yunan ordusu genel bir hücuma başlıyor. Türk ordusu da Sakarya'nın doğusuna çekilmeye mecbur oluyor. Daha doğrusu artık Türk ordusu kalmamıştır. Gerilemek lazımdır. Genel üzüntüye rağmen Mustafa Kemal şu sözlerle emrediyor: "Askerliğin gereklerini tereddütsüz uygulayalım. Diğer sakıncalara gelince, bunları savuşturmanın çaresini buluruz." Şefin yanında bulunan ve kendisi gibi büyük bir kumandan ve büyük bir siyasi olan en yakın çalışma arkadaşı İsmet Paşa'yı zikretmekte daha fazla gecikmeyeceğim.

"*Üçüncü Aşama:* 5 Ağustos 1921'de Mustafa Ke-

mal'e geniş yetkiyle Başkumandanlık unvanı veriliyor. Sakarya Savaşı 23 Ağustos'tan 13 Eylül 1921'e kadar, yani 21 gün sürdü. Dediğim gibi bugün barışmış olan iki milletin ordularına hürmet ve takdirlerimizi sunalım. Mustafa Kemal bu korkunç kavgayı hikaye ederek bana dedi ki:

"Askerlik açısından ben sıradan bir askerim, çünkü İstanbul, rütbelerimi geri almıştı. Fakat bana herkes itaat ediyordu. Kaburga kemiklerimden biri kırılmıştı, fakat ben bundan memnundum, çünkü acısı beni uyutmuyor ben de her saat uyanık kalabiliyordum."

Zaferinden sonradır ki, Büyük Millet Meclisi ona Mareşal rütbesini ve Gazi unvanını vermiştir.

"Burada, Gazi'ye has bir noktayı kaydedeceğim. Diktatörlük, gerçek anlamda, yani Roma'daki anlamında, kumanda birliğini sağlamak için yalnız harp zamanında kabul edilen geçici bir yüksek memuriyettir ki, devam ettiği sürece yalnız tribunus'ler görevlerinde devamlı kalırlardı. Diktatör, vazifesini bitirir bitirmez yaptığı işlerin hesabını vermekle sorumluydu. Gerçek bir cumhuriyetçi sıfatıyla Mustafa Kemal eski Roma Kanunu'na uymuştur. O kanun ki, bir Cincinnatus, bir Fabius Cunctator'a bağlanmıştı. Yeni yetkilerini sonradan gene Meclis'ten alacaktır.

"*Dördüncü Aşama:* 20 Ekim 1921'de imzalanan uzlaşma ile Mustafa Kemal, M. Franklin-Bouillon heyetinin gelişi üzerine Fransa ile barış haline giriyor ve böylece geleneksel bir dostluk tekrar kuruluyor. Diğer taraftan Gazi, onu rahatsız eden dış zorlukların birinden kurtulmuş oluyor.

"Artık o alçak padişahla ilgisini kesmeye engel olacak hangi kuvvet vardı? O zamana kadar hislerini görünüşte bir hürmet altında gizleyebilmişti. Fakat

şimdi müdahale mümkün olmuştur." Bu da beşinci aşamadır.

"1 Kasım 1922 tarihli kanun bir ayırma işlemi yaparak saltanatı kaldırır ve hilafeti bırakır, yani siyasi kuvveti ortadan kaldırarak dini kuvveti yerinde bırakır. Mustafa Kemal bu sefer, İstanbul'un İngiltere'nin emirlerine karşı gösterdiği baş eğmeden dolayı isyan eden halkın hislerine dayanarak hareket eder.

Refet Paşa; "Artık pazarlık etmiyoruz, biz kesin fiyatla satış yapan bir dükkân sahibiyiz" der. Meclisten bir karar çıkarmalı. Bu da nazik bir iştir. Entrikalar dönüyor, 'komisyonlara havale' girişimleri beliriyor. (Bu yöntemleri biz de biliriz!) Fakat Gazi son şiddetiyle müdahale ediyor ve diyor ki:

"Bu, her ne suretle olursa olsun yapılacak. Buradakiler onu tabii görürlerse pek isabetli olur. Aksi takdirde hakikat gereği gibi tecelli edecek, fakat o zaman birkaç başın düşmesi ihtimali vardır."

Gazi oya başvurdu. İlga, tasarısının oybirliği ile kabulü ilan edildi. Saltanat kaldırılmıştı.

Hayatı için endişe eden padişah Malaya isimli İngiliz zırhlısına kaçmış ve Malayaya gitmişti. Hilafet de korunarak Abdülmecit'e verilmişti. Bazı İslam hukukçuları itiraz etti ve Gazi'nin geçmişe dair büyük bir vukufla bizzat katıldığı merak verici tarihi tartışmalar oldu. Fakat Mustafa Kemal'in kararını vermişti. Bu kararı özetlemek kolaydır: O, 14. asırdan gelen geleneğin yerine çağdaş ve 'Fransız' (diyeceğim) millet egemenliği esasını koymak azmindeydi.

Yedinci Aşama: Lozan görüşmeleri ve 13 Temmuz anlaşmasıyla sonuçlanan tartışmalardır. Türkiye'nin kurtuluşu kapitülasyonların kaldırılışıyla perçinlenmiş bulunuyor. Bu yeni zafer, daha özel olarak, müzakereyi idare eden becerikli İsmet Paşa'nın eseridir. Savaş dönemi artık bitmiştir. İsmet Paşa, Fran-

sız delegesine gönderdiği bir mektupta dinsel, eğitsel, tıbbi kurumlarımızın varlığını tanınmıştır.

Son aşamalara geliyoruz.

Sekizinci Aşama: 29 Ekim 1923'te Mustafa Kemal Cumhuriyet'i ilan ederek cumhurbaşkanı oluyor.

Dokuzuncu Aşama: 3 Mart 1924'te hilafet kaldırılıyor. Abdülmecit de gitmeye zorlanıyor. Dolmabahçe Sarayı'nı bir piyade bölüğü sarmıştı. Abdülmecit direnmiyor; yalnız bir fincan kahve istiyor. O zaten oldukça vakur bir surette çekilmiş ve padişahı kaçıran otomobile binmişti. Eski Osmanlı tarihi bitmişti. Yedi asırlık bir geçmiş birdenbire kayboluvermişti. Birinci Osman, padişah unvanını 1300 senesinde almıştı.

Onuncu Aşama: 20 Nisan 1925 tarihli kanun Türkiye'ye, pek özgürce, pek bilgece bir anayasa veriyordu. Fransız etkisinin izlerini göreceğiniz bu kanundan ilerde bahsedeceğiz. Şimdilik yalnız şu maddesini zikrediyorum:

"Her Türk hür doğar, hür yaşar. Özgürlük, başkasına zararlı olmayacak her türlü davranışta bulunmaktır."

En önemli bir tarihi olay olan Türk devrimini anlamak için aşmamız gereken yolun sonundayız. Bir tek adam her şeyi tasarlamış ve her şeyi gerçekleştirmiştir. Onun büyük, eşsiz bir şan ve saygınlığa erişmesi kolaylıkla anlaşılır. Bilenlerin hiçbiri ona 'Büyük devlet adamı' unvanını vermekten çekinmez. Onu, Cromwell'e benzettim; fakat onda Bonaparte'ı hatırlatan bazı taraflar vardır. Onda, hayranı olduğum iki olağanüstü özellik vardır ki, biri alev gibi parlayan yurt sevgisi, diğeri eserine mutlak bir mantık ve birlik manzarası veren kendine hâkimiyettir. Ona hayran olmakta yalnız değilim. Mustafa Kemal hakkında dikkate değer bir cilt yayımlayan M. Paul Gentizon, onu Büyük Petro'ya benzetir. '1923 ile 1929

arasında yaptığı yenileşmeyi Osmanlı İmparatorluğu beş asırda yapamadı.' Bu, gelecek konferansımızda inceleyeceğimiz bir eserdir. Bilgisi malum olan M. Maurice Pernot da 1927'de bu eseri tarafsız ve iyiliksever bir bakışla takdir etmiştir.

İşte böylece Türk doğusu baştan aşağı değişti. Bu yüzden cazibesini kaybetti mi? Elbetteki hayır. Gelecek sefer sizinle birlikte Küçük Asya'da, yeni hükümet merkezi Ankara'ya doğru bir gezinti yapacağız. O yapı yerinde en 'maddi' gezgin bile şiirle kuşatılır. Eski Türkiye'yi bulur.

Mustafa Kemal'in Türkiye'de ortadan kaldırdığı, onun 'mamamouchi' tarafı, ihracat egzotizmidir. Bizi eskiden büyüleyen manzaralar hâlâ gözümüzün önünde.

İstanbul, dünyanın en güzel manzaralarından biri olmaya devam ediyor. Esaslı şeyler hâlâ yerinde: Ayasofya'nın dört minaresi, Sultanahmet'in altı minaresi ve onların arkasında Beyazıt Camii'nin kubbesi... Bir yaz günü sonunda yüzeyler sislenir, dumanlar gökte yayılarak dolaşır... İşte eski sarayın bahçeleri ve eski bacalı hizmetkâr daireleri, deniz kenarındaki küçük köy camii, Küçük Ayasofya Bizans kubbesi, Konstantin'le Fatih'in hatıralarının karıştığı set, yeşilleri taşların pembesiyle uyum içindeki selviler, şanlı duvarlar üstündeki fakir kulübeler ve günbatımının bakır renkleri içinde eskiden dünya servetinin biriktiği Haliç... Sanat ve manzara âşıkları İstanbul'da hayallerine daima bir sığınak bulacaktır. Belki gelecek sefer, Vakıflar Müzesi'nin yerleştiği taze suların eski medrese binasına girmeye vakit buluruz... Üsküdar'da, dervişlerin vaktiyle uğuldadığı eski sokaklarda ahşap evleri, mor kantaryon çiçeğinin bittiği bahçeleri tekrar bulacağız. Fatih'in askerlerini gömdürdüğü görkemli ve tozlu mezarlığı gene göreceksi-

niz. Ölülerin son defa olarak duada hazır bulunduğu eski caminin çardağı altında oturacaksınız. Orada hayat ve ölüm arasında bir tür laubalilik vardır. Orası âşıkların birleşeceği en uygun yerdir. Yedikule civarında, nefesi işitilen denize yakın eski bir Bizans kilisesi bilirim ki, avlusu fıstık ağaçlarıyla dolu bir bahçedir. Kuşlar orada durmadan ötüşürler. Kubbesi yıkılmıştır; fakat yeşil sütunların arasından şefkatli bir gök görünür. Çünkü, Türk doğusu sert ve haşin renkler ülkesi değildir. Afrika'da ışık renkleri kemirir; burada her şey yarırenkten ibarettir ve bugün sakin, yatıştırılmış bir millete şekil alan gelecek, tartışılmayan şimdiki zaman, geçmişlerin en olağanüstüsüyle sarsıntısız olarak birleşir. Fakat, bir adamın, bir şefin eylemi sayesinde hâkim olan bir nokta vardır: Görünüşte Asya'ya atılmış olan Türkiye dikkati çekici bir hareketle düzen, barış ve ilerleme arzusuyla Avrupa'ya katılıyor."

M. Herriot bu konferansında Türkiye'deki yenileşme ve devrimi pek veciz bir şekilde tahlil etmiş, açıklamış ve Mustafa Kemal'i olağanüstü bir kudretle karakterize etmiştir:

Tamamen objektif bir görüş ürünü olan bu dikkate değer konferansından bir hafta sonra M. Herriot ikinci bir konferans daha vermiştir. Fransız eski Başbakanı bu konferansında evvela İstanbul'a kısa bir göz gezdirdikten ve zaman zaman Osmanlı saltanat idaresine değinip karşılaştırmalar yaptıktan sonra tekrar Genç Türkiye Cumhuriyeti'ni ve onun kurucusu Mustafa Kemal'i ele alıyor.

M. Herriot'un ikinci konferansını da aynen aktarıyoruz:

Herriot, Atatürk Türkiyesi'ni Anlatmaya Devam Ediyor

"Bayanlar, Baylar!

"Son toplantımızda gerçekten müstesna bir adamın etkisiyle Türkiye siyasal örgütlenmesinin nasıl baştan aşağı değiştirildiğini göstermeye çalıştım. Tamamıyla doğulu bir idare usulünün temelleri olan saltanat ve hilafet, konumlarını, Fransız usulüne uygun bir cumhuriyete bırakmışlardı. Bugün, Türkiye gene iki kısımdan ibaret olup biri Avrupa'da, diğeri Asya'dadır. Fakat, birinci kısmın nüfusu artık 1,5 milyonu geçmemekte olup Küçük Asya yahut Anadolu'yu, Ermenistan'ı ve Kürdistan'ı birleştiren ikinci kısmın ahalisi 13 milyon kişiyi aşkın bulunmaktadır. Bu yüzden ilerlemeleri Avrupa'ya günden güne daha kuvvetle bağlı olan ve fakat esas kuvvetini Asya'da bulunduran bir cumhuriyetin, gerçek cumhuriyetin arz ettiği manzara karşısındayız. İşte hükümetin Ankara'yı merkez seçmesinin nedeni budur.

999 Penceresi Dillere Destan Olan Cami

"Şu halde bugün, Avrupa Türkiye'sine veda edeceğiz. Avrupa Türkiye'si, İmparator Adrianus'un ismini taşıyan, bir asır müddetçe padişahların başkenti olan ve Lozan Anlaşması'yla Türkiye hâkimiyetinde kalan Edirne'yi korumaktadır. Büyük Türk mimarı Sinan'ın en güzel eseri olduğu söylenen ve Türk mimarisinin şaheseri olan Selimiye Camii oradadır. Vaktiyle bu cami İslamiyetin en ünlü merkezlerinden biriydi. Onun kemerli kapısı, Roma binalarından alınmış sütunları, dört minaresi ve 999 penceresi dillere destan olmuştu.

"Ancak, küçük bir kısmını gördüğümüz İstanbul'a da veda edeceğiz. Bizans medeniyetinin hatıralarıyla Türk tarihinin hatıralarının karıştığı anıtlardan biri-

ne bir bakış atacağız. Mesela Kariye Camii eski Kora manastırının kilisesidir; orada Bizanslılığın özelliklerinden biri olan tecrit hassasına rastlayacağız. O hassa ki, İsa'yı canlılara katar ve Meryem'i uzaya benzetir. Bu abideyi bulmak için onu şehrin ucunda, surlara yakın bir yerde aramalı.

Manzara Nefistir...

"Manzara nefistir. Deniz zümrüt renginde gök altında eski parmaklıklı mezarlık, ahşap evler, mütevazı bahçeler, bir sel şeklinde inen dar sokak, kubbeden yüksek, ihtiyar bir selvi görünür. Güneş duvarları kızıllandırmış; burada her şey yıkılmak üzere, fakat etkileyici bir sessizlik hâkimdir. Yalnızlığın ve sessizliğin ahenginden doğan musiki duyulur ki, musikilerin en güzelidir. Bütün bu fakir manzarası mermerlerin ve altın süslemelerin renksizliğiyle tezat teşkil eder. 14. asrın başlarındayız. Daha uzak zamanlara dönersem kurucu Justinianus'un hayalini, kocasının dini tartışmalara karşı hissettiği alakayı teşvik eden ve rakkaselikten imparatoriçe olan esrarengiz Theodora'nın hayalini görürüm.

"Kiev ve Dafni'dekilerden daha çok zengin olan bu 14. asır mozayiklerindeki hayat ve hareket araştırmaları içinde Rönesans belirmeye başlar. Meryem'in tarihi, 15 kadar levha içinde resmedilmiş nefis bir şiirdir; onlarda örneğin altın kapının önünde birleşen ve saf bir tarzda öpüşen Joachimus'la Anna, veyahut tapınak örtüsünü dokumak için genç kızlara yün dağıtır gibi levhalar görülür. Bunlar, Doğu İmparatorluğu'nun yıkılışı sıralarında Paleologoslar devrine ait güzel levhalardır.

Uğur Getiren Devekuşu...

Mimari'den başka bir Türk sanatının var olup olmadığını öğrenmek ister misiniz? Size bahsettiğim o küçük Vakıflar Müzesi'ne giriniz. Orada küçük küçük odalarda geçmişin en kıymetli anıları saklıdır. Orada bazı süslemeleri Dufy'nin eseri olduğu zannedilecek Konya halıları, Kur'an mahfazaları, uğur getiren devekuşu yumurtaları, buhurdanlıklar, ince kumaşlar, nakışlı ketenler vardır.

Fakat, bu müzenin en zengin kısmı minyatür kısmıdır. Türkiye'nin insan resmine karşı daima düşmanlık beslediğine dair geleneksel bir görüş var. Bundan hatalı bir şey olamaz. Örneğin, adı daima geçen İkinci Sultan Mehmet, Bellini'ye resmini yaptırmıştır.

"Bu hususlaki yasağı vazedenler, Bayezıt gibi tutucu padişahlardır. Bir Türk ressamlığı vardır. Louvre Müzesi'nde 17. asırdan kalma bir minyatür vardır ki, bunda, üç genç kadın, üç çalgıcı kadını dinlerler; yakaları açık elbiseleri, boyunlarını ve göğüslerinin üst tarafını meydanda bırakır. Bu sanatta Çin sanatının ve Acem sanatının mükemmelliği bulunmamakla beraber gene bir sanattır.

"Gene İstanbul'u terk etmeden önce eski saraya da veda edelim. O, başlı başına bir âlem gibidir. Eskiden harem dairesi gezilemezdi. Bugün giriliyor ve hatta biraz merakla giriliyor.

Kubbealtı Odası

Orada -Üçüncü Murat'ın odasından başka- rokoko her yerde galip gelmiş olup, her yerinde resmi dairelerin kibar aleladeliği vardır. Dikkatimi en çok çe-

ken, hükümet erkânının toplandığı ve dipte padişaha ait kafesli bir penceresi bulunan Kubbealtı odasıdır.

Hayalim beni pek ileri götürse bile -çünkü elimizde Osmanlı İmparatorluğu'nun ayrıntılı bir tarihi yoktur- burada, Türkiye ile Fransa arasında 16. asırda o kadar sıkı bir anlaşma imzasına yol açan olayları hatırlatmak isterim. Birinci François uzun zaman tereddüt etmiş, fakat Pavie'de yenilmiş, esir düşmüştü.

Charles Quint'e karşı savunulması için padişaha, Sadrazam İbrahim Paşa'ya başvuruyor; onlara yüzüğünü gönderiyor, padişah da delege Frangipani'nin isteği üzerine krala yardım etmekte çekinmiyor.

Trajik Saraylar

Kendi tarihçilerimize göre, Alfred Rambaud'un hükmüne göre, bu ittifakta en dürüstü, en isteklisi padişah olmuştur. En zengini de oydu; altın ve asker miktarı bakımından bizden zengindi. Ordularındaki disiplin bizimkinden daha mükemmeldi. Nice'de, bize mermi ve barut veren odur. Doğuda Hıristiyanların korunmasıyla birlikte, uzun zaman yararlandığımız ayrıcalıkları bize o verdi. Bu trajik sarayda, bizim açıktan açığa dostumuz olan ve güleryüzlü Hürrem'i bir akşam boğdurdu. İbrahim Paşa'yı da hatırlamak isterim. Böylece tarihten, hiç olmazsa Türkün verdiği sözü tuttuğunu öğrenemez miyiz? Dürüst, genellikle sert, fakat anlaşmalarında namuslu bir millet karşısındayız. Bu da bir ibret dersidir.

'Egemenlik Kayıtsız Şartsız Milletindir'

Bütün bu manzara artık maziye karıştı. Saltanat

ve hilafet ortadan kalktı; Türkiye Cumhuriyeti 20 Nisan 1924'te kendisine yepyeni bir anayasa düzenledi. Bunun ana hatları nedir?

Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir. Özgürlükleri tanınan mahkemeler ayrıca kanunlara göre adalet dağıtırlar. 18 yaşını bitirmiş her vatandaş seçme hakkına sahip olup 30 yaşından itibaren seçilebilir.

13. maddeye göre, 'Milletvekili, kendisini seçen seçim dairesini değil, bütün milleti temsil eder.' Milletvekilliği görevi devlet memuriyetiyle aynı zamanda yapılamaz.

Cumhurbaşkanı bir seçim devresi için seçilir, fakat yeniden seçilebilir. Meclise ve gereğinde bakanlar kuruluna başkanlık eder. Kabul edilen kanunları 15 gün zarfında onaylamalıdır. Cumhurbaşkanı tarafından ısrar edilen kararnameler başbakanın ve ilgili bakanın da imzasını taşımalıdır. Cumhurbaşkanı başbakanı seçer, başbakan da diğer bakanları seçer.

Akıllı ve Tedbirli Bir Millet

"Bayanlar, Baylar!

Geçmişi dürüstlüğüne tanıklık eden Türk milletinin aynı zamanda akıllı ve tedbirli bir millet olduğunu söylemekte haklı değil miyim? Bugünkü anayasasının bizimkine benzediği açıktır. 69. madde der ki: 'Türkler kanun karşısında da eşit ve istisnasız kanuna uymakla sorumludurlar. Her türlü zümre, sınıf, aile ve fert ayrıcalıkları kaldırılmış ve yasaktır.' 70. madde şunu ekler: 'Kişisel korunma, vicdan, düşünce, söz, yayın, seyahat, anlaşma, çalışma; sahip olma ve kullanma, toplanma; dernek; şirket hak ve hürriyetleri Türklerin doğal haklarındandır.'

75. maddeye göre de: 'Hiçbir kimse mensup ol-

duğu din, mezhep, tarikat ve felsefe hükmünden dolayı eleştirilemez. Düzen, âdetler ve kanunlara ve genel geleneğe aykırı olmamak üzere her türlü ayin serbesttir.' Size 80. maddeyi zikredeyim:

Hükümetin gözetimi altında ve kanun dairesinde her türlü eğitim serbesttir. 85. maddeye göre: 'Herhangi bir vergi ancak bir kanunla uygulanıp toplanabilir.' 87. maddeye göre de, 'İlköğretim bütün Türkler için zorunlu ve parasız olup devlet okullarında takip edilir.'

Bu Anayasa'yı inceleyenlerin hiçbiri onun hür ve demokratik içeriğini inkâr edemez. Diktatörlükten bahsetmek gerçekten gülünçtür. Gazi'nin otoritesini yapan, milletin kendisine karşı duyduğu minnettarlıktır. Bu bir diktatörlük ise, onun meşru olduğunu, hatta özenilir olduğunu itiraf edelim.

Hükümet Merkezi

Anayasa'sına sahip olan Türkiye Cumhuriyeti'ne bir de hükümet merkezi lazımdı. İstanbul, ülkenin merkezi dışındaydı. Coğrafi bakımdan merkezliği meydana çıkan yer, Asya Türkiye'sinin kalbindeki Ankara'ydı. Asya Türkiye'sinde daha başka önemli şehirler vardır. Trabzon vaktiyle zengin bir imparatorluk merkezi olmuştu. O imparatorluk ki, hükümdar kızlarının güzelliği ile şöhret bulmuş ve bizim "Chevalerie" romanlarımızda bahsedilmiştir. Fakat Trabzon'un durumu pek doğuya düşüyordu.

İkinci Milli Kongre'nin toplandığı Sivas, Selçukluların, yani başka bir görkemli imparatorluğun merkezi olmuştu. Olağanüstü bir adam olan Timur'un istilasına kadar bayındır bir şehir olan Kayseri de hatıralarla doludur. Bizans imparatorlarından biri orada taç

giymişti.

Fakat merkezi durumundan dolayı Ankara'yı seçmek gerekiyordu.

Ankara'nın yeri ve manzarası olağanüstüdür. İstanbul'dan gelen gezgin karşısında, saatin ve ışığın keyfine göre mavi veya kırmızıya boyanmış uzak ve yüksek sıradağlar önünde olan iki alanın ayırdığı üç yüksek volkanik kaya görür.

Alman profesörü Jansen şehrin bir gelişim planını çizmiş ve yeni inşaat bu plana göre yapılmaktadır. Bereket versin ki, şehri haç şeklinde iki büyük cadde ile ayıran ve etrafı bir bulvarla saran bu plan, eski şehre dokunmamıştır.

Etilerin ayrıca varlığından ilk defa söz ettiği için vizyonu (ileri görüşlülüğü) bugün daha iyi anlaşılan üstadım Georges Perrot'un eski Ankara'sını buldum. Augustun'un tapınağını, Roma'nın haset edebileceği binaların harabelerini gördüm. Güneşin sıcaklığına rağmen, bakırcıların, halatçıların, bakkalların, sebzecilerin sıralandığı çarşıdan geçerek kaleye kadar çıkılır.

Kale duvarlarını yapmak için bütün bu şehri yıkmışlar. Duvarların büyük taş blokları arasına sütun başlık ve kaideleri, saçak tabanları, heykeller, Yunan ve Latin kitabeleri geçirilmiş. İki Eti aslanı oradan kaldırılmalarını bekliyor.

Sıcak Renkli, Sert Kokulu Türk Şehri

İşte bu dağınık şehir, sıcak renkleri ve sert kokularıyla tam eski Türk şehridir. 70 000 nüfuslu Yenişehir'in süratle büyümesi bizim bazı Fas şehirlerimizi hatırlatıyor. Kaldırımlı yahut asfaltlı geniş caddeler, belli bir büyüklük duygusuyla çizilmiş resmi dairelerin

önünden geçiyor. Ankara bir havaalanına ve bir istasyona sahip olmak istiyor.

Şimdiden, Anadolu ortasında bir plaj hissini veren büyük bir havuzu var. Yabancı elçilikler Yenişehir'i boydan boya kesen olağanüstü güzel cadde üzerinde toplanmışlardır. Elçiliklerin çoğu milli mimarileri korumuşlardır ki, bu, şehrin o kısmına bir uluslararası sergi manzarası verir. Tepede bulunan ve bir Avusturyalı mimarın eseri olan Gazi'nin villası arz ettiği zevk ve zarafeti ile hoşa gider. Çiçek ve yeni yetişen ağaçlarla dolu parklar yavaş yavaş doğmaktadır. Onlarda şimdilik eksik olan, zamanın eskittiği bahçelerin büyüsüdür.

Şehir lokantasının büyük salonunda nefis kadınlar bir foxtrot salon orkestrası dinleyerek konuşurlar. Artık bu kadınların gözlerini, minyatürleri andıran o güzel firuze renkli gözlerini görmek mümkündür ve o gözlere bakarken, büyük hemşirelerinin henüz kapalı oldukları zamanda kaybettiklerimiz anlaşılıyor.

Yiyenleri Zehirleyen Asya

Şimdi, Gazi'nin ülkesini çağdaşlaştırmak, Avrupalılaştırmak için yaptığı yeniliğin ne olduğunu anlamaya çalışalım. Gobineau'yu dinlersek bu incelemeye cesaret bulamayız. Çünkü şu sözleri yazan odur: 'Asya pek cazip bir yemektir; fakat yiyenleri zehirler.' Şu yemeği bir tadalım. Tehlikesiz olduğunu göreceksiniz.

Bu yeni tarihi bize M. Paul Gentizon, Mustafa Kemal isimli güzel kitabında hikâye etti. Gazi, hilafeti kaldırdıktan sonra medreseleri, şer'iyye vekilliğini ve evkaf idaresini de kaldırdı. Aynı zamanda, hükümlerini dini kurallara dayandıran ve Hıristiyanların ta-

nıklığını kabul etmeyen şer'i mahkemeleri de ortadan kaldırdı.

Özetle terk edilen şey İslamın dini teşkilatını devlete karıştıran Doğu teokrasi usulüydü. Kürtler, Şeyh Said'in idaresi altında bu yeniliklere karşı isyan ettiler. İsyan bastırıldı; kırk sekiz şeyh Diyarbakır'ın Büyük Camii önünde asıldı. Şeyh Said'in kendisi de idam edildi.

Milli Dil

Bundan sonra Gazi, asırlarca Acem ve Arap dillerinin bozduğu Türk dilini temizlemeye koyuldu. Düşünürlerin kullandığı dille halk dili arasındaki farkların hepsini de ortadan kaldırmak azmindedir. Bazı yerlerin Ermenice veya Rumca isimleri değiştiriliyor. Program daima aynıdır; milliyet hissini her vasıta ile kuvvetlendirmek... Ayastafanos, Yeşilköy oluyor. Lokantalarda yemek listeleri Türkçe yazılıyor. Telefon numaraları Türkçe istenecek, mektup adresleri Türkçe yazılacak. Okullarda milli dil öğrenimi genişletilmektedir. Söylemeliyiz ki bu, genellikle Fransızcanın zararına olarak yapılmaktadır. Fakat, Fransızca, Galatasaray Lisesi'nde hâlâ derslerde kullanılmaktadır.

Şapka Devrimi

Diğer bir devrim var ki daha çok zorluğa uğramıştır: O da fes devrimidir. Görünüşte önemsiz, fakat gerçekte pek önemli olan bir konu... M. Paul Gentizon'un söylediği gibi Türkiye'de şapkanın türleri yalnız din ve ırk farklarını değil, meslek farklarını da gösterirdi. 1829'da Sultan Mahmut ilk defa olarak bir

'şapka düzenlemesi' yapmıştı. O tarihe kadar sarıklarda gayet büyük farklar gözetilirdi. Voltaire: 'Boyu uzatan bu yüksek sarıklı külahlar peruklardan daha gösterişli olup soğuk iklimler için daha elverişliydi' der.

Padişahların şapkaları da zamana göre değişir. 18. asırda, sadrazam, başında şeker kellerini andıran ve ortasında bir sırma şerit sarkan bir külah giyer. Kaptan Paşa'nın şapkası da aynıdır. Âlimlerin başında yeşil bir top şeklinde bir şapka vardır. Hatta iddia ettiler ki -bu iddianın ne dereceye kadar doğru olduğunu bilmiyorum- Yeniçerilerin miğferleri Prusya Uhlan askerlerinin başlıklarına örnek alınmıştır. Siyah renk Hıristiyanlara ayrılmıştı. Türk mezarları hakiki birer şapka müzesidir. Bu görkemli başlıkları evlerde korumak için ayrıca dolaplar bulundururlardı.

İkinci Mahmut sarığa karşı mücadeleye başladı ve onun yerine Fas'ta ve bazen de Fransa, özellikle Orléans'ta yapılan fesi kabul ettirdi. Fes bir Afrika şapkasıydı, fakat o, bir ilerleme eseri olarak kabul ettirildi. Fakat o da sonunda sarık gibi Türklük âlemi olarak kabul edildi. 'Şapkalı' olmak, halkın düşmanlığını çekmeye yeterliydi.

Yeni Bir Devrim

Jön-Türkler bir 'değişim şapkası' seçmişlerdi ki, o da kalpaktır. Onu birçok fotoğraflarda Mustafa Kemal'in ve cumhuriyetçilerin başında görüyoruz. 1925 baharında Ankara Hükümeti ordu şapkalarına bir kenar eklemesini emretti. Bu olay size önemsiz gelebilir; fakat gerçekte, Müslümanları namaz kılarken alnı yere değdirmekten alıkoyduğu için pek önemliydi. (Ekleyeyim ki askerler bu şekli, şapkalarını tersine

giymek suretiyle hallediyorlardı.) Yeni şapkayı ilk kullanmaya başlayan Cumhurbaşkanlığı Muhafız Bölüğü oldu. Gazi Mustafa Kemal, 24 Ağustos 1925'te Kastamonu'da halka şapka ile göründü. Şerefine düzenlenen tören devam ettiği sürece başı açık durdu. Bu, yeni bir devrimdi. Gazi onu şu sözlerle açıkladı:

'Medeni milletlerin medeni kıyafeti milletimize pek uygundur. Başımıza kenarlı bir şapka geçireceğiz; açıkça söyleyelim, bunun ismi şapkadır. Redingot, ceket, smokin, frak giyeceğiz. Tereddüt edenler varsa bunların budala ve cahil olduklarını söylemeliyim.

Daima uygulandığını gördüğümüz yöntem gereği, Gazi, başlangıçta yavaş yavaş hareket etti. Şapka giymek zorunluluğunu yalnız memurlar için koydu. Aydınlar bu hareketi izlediler. İstanbul Şehremini Emin Bey'i bir gün yüksek şapka ile gördüler! Gazeteler fesi, bir şarap şişesine layık olan bu kırmızı başlığı alaya aldılar. Selam töreni değişti; camilerde başı açık durmak âdet oldu. Büyük Millet Meclisi Reisi sandalyesine frakla oturur ve celse bittiği zaman Fransa'da olduğu gibi şapkasını giyer. Sarık, özel bir izin ile giyilmek üzere yalnız imamlara ayrıldı.

İstiklal Harbi kahramanlarından biri olan Nurettin Paşa'nın muhalefetine rağmen Millet Meclisi'nde bir kanun kabul olundu. Türkiye'nin doğu illerinde karışıklıklar çıktı; sıkıyönetim ilan olundu. Sivas'ta bir imam idam edildi. Birkaç kişi idama mahkum oldu. Mustafa Kemal bu sefer de sebat etti. Birleştirici vatan sevgisi ile, daima aynı fikre sahip olarak Müslüman Türkler ile Hıristiyan Türkler arasında giysi yönünden bir fark olmasını istemiyordu. Bu devrimin, bir sembol içeriğine sahip olmakla beraber, esaslı bir devrim olduğunu ispata çalıştık.

Düşünsel, Hukuksal, Sosyal Devrimler

Dinsel reformlardan ve örneğin bazı meraklı olaylara neden olan 'dervişler'in dağılmasından tekrar söz etmeyeceğiz. Gazi Mustafa Kemal'in, kadınların kıyafeti aleyhindeki mücadelesini nasıl açtığını söylemek daha ilgi çekici olacaktır. 1907'de kadınların hepsi çarşaf ve peçe kullanıyorlardı. Hatta gözleri açıkta bırakan yaşmak terk edilmişti. Seferberlik, kadınları çalışma sahasında erkeklerin yerini tutmaya mecbur etmekle eski geleneğe büyük bir darbe indirmiş oldu. Kadınlar yavaş yavaş tesettürden sıyrılıyor, kostüm-tayyör giymeye başlıyordu. Hatta Gazi'nin, binici kadın kıyafetinde eşini ordu denetlemelerine beraberinde götürdüğü görüldü!..

Zaten bu dış değişiklikler Türk kadınının düşünsel, hukuksal ve sosyal durumunda derin bir devrimin görüntüleriydi. Kadınlar, okullara kabul edilmekteydi. Ankara'da, İsmet Paşa'nın koruması altında vücuda getirilen nefis bir meslek enstitüsü gezdim. Orada beni Pestalozzi'nin fikirlerine hararetle bağlı en nazik kadın öğretmenler kabul ettiler. Türk kadını uygar haklarını kazandı. Ankara Hukuk Fakültesi profesörlerinden Bay Sadri Maksudî'nin söylediği gibi, Türk kadını hukuken erkekle eşit olmakla kalmamış ve mesela veraset hukukunda olduğu gibi Fransız kadınından daha uygun bir yasal konuma sahip olmuştur.

Burada söylemek gerektir ki Mustafa Kemal, Cumhuriyetçi, İtalya Ceza Kanunu'ndan alınmış bir Ceza Kanunu, bir Borçlar Kanunu, bir Medeni Kanun bir Muhakeme Usulü Kanunu ile donanmıştır. Medeni Kanun İsviçre kanunudur; Fransız kanunu çok eski, Alman kanunu çok karışık görülmüştür. Adliye Ve-

kili Bay Mahmut Esat yeni kanunlar hakkında şunları söylemişti:

Zamanımızın medeni milletler ailesine mensup milletlerin ihtiyaçları arasında esaslı farklar yoktur. Ekonomik ve sosyal ilişkiler medeni insanlığı gerçek bir aile bütünü haline getirdi.'

Yeni kanun Ankara parlamentosunca bir tek toplantıda kabul edildi (ne güzel bir örnek!). Bunun sonucu olarak evlenme şartları tamamen değişti. Şeriat çok eşli evliliğe izin veriyordu; 10, 12 yaşındaki kızlar 'harem'e giriyordu. Evlenme, kızın nişanlısını görmesine izin verilmeksizin üçüncü bir şahıs aracılığıyla oluyordu. Koca neden göstermek lüzumunu bile duymadan istediği anda nikâhı bozabilirdi. Yeni kanun dolaylı da olsa bir müslüman kadının bir gayrimüslim erkekle evlenmesine izin vermektedir.

Bu suretle Türk kadınının yasal konumu altüst olmuştu. Şunu da söylemeli ki seçimler sırasında -İspanyol kadınları gibi- büyük minnettarlık duyguları göstermemişlerdir. Fakat, bayanlar, baylar, geçen toplantımızda Gazi'nin siyasal alanda cüret ve cesaretine hayranlığımızı göstermiş olan bizler, sosyal alandaki cüret ve cesaretine ne deriz? Mesela, yeni bir Hukuk Fakültesi'nin kuruluşuyla kuvvetlendirilen Medeni Kanun uygulamadaki durumu da baştan aşağı değiştirmiş oldu. Daha birçok yenilik zikredilebilir.

Mesela 1927 senesi başından itibaren batı'da kullanılan takvimin kabulü, güneşin batması ile hesap edilen 'alaturka' saate son vermişti. (Derler ki, bir Ramazan günü bir padişah, kızlar ağasına 'Saat kaç?' diye sorması üzerine, 'Efendimiz ne buyurursa odur' cevabını almış!) Nüfus sayımının, kadastro yöntemlerinin kabulü de sayılabilir. Sonra da Latin harflerinin kabulü gelir:

Bir devrim ki henüz Ruslar ve Çinliler gerçekleştirememiş fakat Macarlar, Lehliler, Almanlar yapabilmişlerdir. Bu, esaslı bir devrimdir. Arap harfleri, kelimeler içindeki yerlerine göre şekillerini değiştirir; birçok noktaya muhtaçtır; onlarda sesli harf pek azdır. Türkçede bir yabancı ismini bozmadan yazmanın imkânı yoktur. İlkel bir iş olan yazmak ve okumak uzun bir eğitim programına bağlıydı. Harf devrimi eğitimi kolaylaştırdı. Türkiye'nin yazması imkânsız olan bir konuşma diline ve konuşulmayan bir yazı diline sahip olduğu söylenmişti...

Gazi, bu doğal olmayan duruma son verdi; aynı zamanda vatandaşlarına daktilografi ve stenografiyi kullanma imkânını verdi, matbaacılığı kolaylaştırdı. Yeni alfabeyi karatahtada bizzat öğretti. Bu devrime dair kanun oybirliğiyle kabul edildi. Ankara'nın donatılan anıtları üstünde Latin harfleriyle yazılar görüldü. Arap sarf ve lügatlerinin oluşturduğu eski malzeme bir tarafa atıldı. Şimdi bir yabancı bir sokak ve istasyon ismini, herhangi bir tarife veya fiyat rakamını okuyabilir. Bir kere daha esaslı bir devrim yapılmıştı.

Bu yenileşmeyle birlikte maddi alanda birçok şey yapıldı. Altı seneden aşağı bir zaman içinde yeni cumhuriyet 1 000 kilometreden fazla demiryolu yaptı. Memlekette şeker ve kibrit fabrikaları kurdu. Bugün uçak da yapıyor. Bütün bir Türk sanayiini geliştiriyor. Mesleki ve fenni eğitim kurdu; bir iktisat meclisi oluşturdu. Elektrik kullanımı günden güne yayılıyor. Haşhaş yerine pancar yetiştiriyor.

Bütün bu yenileşmenin hepsine hâkim olan ve en çok hayranlığı çeken, eğitim alanındaki yenileşmedir. Gazi, akıl ve mantığa, ilim ve fenne inanır. Dediğim gibi onu, Auguste Comte ve Descartes'in belki şuursuz olmak üzere bir çırağı sayıyorum. Onun gözünde her şey, bir eğitim meselesidir. Ramazan gel-

diği vakit minareler üzerinde 'Allah büyüktür, Allah rahimdir' yazılarına hâlâ rastlanır. Fakat aynı zamanda ve daha ziyade: 'Hâkimiyet milletindir' yahut: 'İçki kullanmayın' veya: 'Fitrenizi uçağa verin' yazıları okunur. Bu vesile ile şunu da söyleyelim: Türk ordusu önemli bir kuvvet oluşturmakta devam etmektedir.

Fakat yeni Türkiye, ordusuna olduğu kadar okullarına da ilgisini yöneltti. Bizimkine hayli benzeyen laik, demokratik ve milli bir yöntem uyguluyor. Eğitim birleştirilmiştir; ortaöğretim parasız olup yalnızca başarıya açıktır. Kızlar, erkek çocukların programlarını takip ederler. Türkiye Eğitim Bakanlığı bizimki gibi oluşturulmuştur.

Daimi bir talim ve terbiye komisyonu, programları düzenler, okul kitap ve malzemesini seçer. Beden terbiyesine, spora büyük önem verilir. Etrafında birçok yükseköğrenim kurumu bulunan İstanbul Üniversitesi bu düşünsel rütbe silsilesinin başında bulunuyor. Fransız biliminin orada durumunu korumasını, Türkiye'nin, kendisiyle herhangi bir tahakküm fikrinden uzak olarak işbirliği arzusunda bulunduğumuzu anlamasını ve Fransa'nın, kendisinden rica edildiği takdirde, bu önemli merkeze büyük kıymette adamlar gönderebilmesini temenni ederim.

Gene Lozan anlaşmalarına göre temenni ederim ki Fransa'ya iyi hizmet eden ve fakat eğitimin ihmal edildiği bir devirde Türkiye'ye karşı içten bir saflık gösteren sivil ve daha çok rahip sınıfına mensup erkek ve kadın öğretmenler belki lüzumlu bir intibak pahasına olmak üzere, dostlarımızda serbestçe çalışsınlar.

Mustafa Kemal Diktatör Değildir

Bayanlar, Baylar!

Mustafa Kemal'in diktatör olarak değil -bu noktada ısrar ederim- fakat Büyük Millet Meclisi'yle tamamıyla aynı görüşte olarak vücuda getirdiği sınırsız eseri şimdi takdir edebilirsiniz. Şimdi bana, bu mükemmel devlet adamının karakter ve eserindeki en sihirli ve cazip noktalardan birini göstermek kalıyor. Gazi, geçmişe ait yapay bir dekor olmak üzere ne varsa ortadan kaldırdı: Dervişleri ve dervişlikleri, türbe ziyaretlerini 'selamlıkları'... Fakat aydın, irfan sahibi, tarihe tutkun olan Gazi, bu mazide mana ve bir kıymet arz eden her şeyi koruyor.

Küçük Asya bu noktadan harikulade bir hazinedir. Bilim adamının araştırmalarına, dilettante'nin ruhi gezintilerine daha uygun bir memleket düşünülemez. Batı sahilleri en zengin Yunan kolonilerini teşkil etti. Ayasuluk, en güzel hatıralarla dolu bir müze olup orada, havarilerden Pavli'nin yerinde kolaylıkla bir fikir edinilebilin şartlar ve olaylar içinde koyduğu tiyatro dahil olmak üzere yanlışlıkla afif Diana'nın zannedilen fakat şehvet tutkunu Artémise'e ait olan tapınağın yapıldığı tarihten çeşitli ruhani meclislere kadar asırlar boyunca yaşar. Vaktiyle, sefih Militos harabelerinde bir kulübede gecelediğimi hatırlarım.

Filozof Bias'ın vatanı Priini meydana çıkarıldı; Epiktetos'un vatanı olan Ierapolis, Elisée Reclus'e göre madeni akislerle suların aktığı havuz setlerini oluşturan taş haline getirmek özelliğine sahip sularıyla dünyanın en meraklı yeridir.

Bergama zengin başkent manzarasını hâlâ korumaktadır. Berlin'de kurmak üzere, ilahlarla devlerin savaşını hatırlatan tapınağı götüren Almanlar bunu iyi bilirler.

Merkezi Yunanistan fakirdi; Asya Yunanistan'ı bilakis büyük servetleri çeker ve tutardı. Bu, Atina Müzesi'nden çok zengin olan İstanbul Eski Eserler Müzesi'nde de anlaşılır. Sayda krallarıyla aile efradına ait muhteşem lahitler, meşhur Hamdi Bey'in itinası sayesinde bugün orada toplanmış bulunmuyor mu? Teutelikos mermerinden yapılmış olan bu lahitlerden biri o kadar güzeldir ki, ona İskendenr Lahti demek bir gelenek haline gelmiştir.

Dördüncü asrın Yunan sanatı, Skopas ve okulunun ince ve canlı sanatı hiçbir yerde daha mükemmel bir şaheser bırakmamıştır. Mimarlık, heykeltraşlık ve hatta boya sanatı (çünkü eski boyacılık da vardır) o şahesere harikulade bir denge vermek hususunda katılmışlar. En eski devirlerden, en yeni devirlerin sanatından en değerli örnekler içeren bu eşsiz koleksiyonu ancak, Suriye'de başka bir Sayda kralının lahtini keşfeden bir Renan düşünebilir ve canlandırabilirdi. Yeni Türkiye bu kıymetli hatıraları dikkat ve özenle koruyor. Gene o Türkiye'dir ki, örneğin Ayasofya'da, bazı padişahların tutuculuğu yüzünden badana ile kaplanan Bizans mozayiklerini meydana çıkarttırmaktadır.

Anlamlı İki Hatıra

Bu sayısız hatıralar içinde, pek değerli ve anlamlı oldukları için ikisini ayrıca anmak isterim. Troas harabeleri Küçük Asya'dadır. Kültür sahibi her fert için pek kıymetli olan bu yerlere giden yol, epeyce bozuktur. Çanakkale'ye çıkmak, bizim cephedeki köyler gibi harap olmuş köylerden geçmek, Simois suyunu aşmak ve Hisarlık köyüne ulaşmak lazımdır. Schliemann, vaktiyle, orada Mycenae'dakiler kadar

önemli kazılar yapmıştı. M. Dörpfelt onun eserini doğrulamak iddiasıyla devam etti.

Muhakkak olan bir nokta varsa, Boğaz'ın ağzı ve 1915 Müttefikleri anıtının görüldüğü tepede birbiri üstüne birkaç şehir kurulmuştur. Bugün bir Amerikalı heyetin araştırdığı Roma şehrinden Parlak Taş Devrinin ilkel inşaatına kadar dokuz şehir sayılmıştır. Bu yerde 25 asrın hatıraları bulunup İstanbul ve Berlin Müzeleri toprak altından çıkarılan mücevherler ve ev eşyasını korumaktadır.

Doğuda Büyük Bir Ümit Doğdu

Burada esrar başlıyor. Schliemann'ı doğrulamak isteyen Dörpfeld'e göre tunç devri şehirlerinden ve 1000 ile 1500 arasında bayındır bir merkez olan Omiros'un Troas'ı bu şehirlerin en eskisinden itibaren altıncısıdır. Her halde geniş taşlarla döşenmiş olup içeriye açılan meyilli büyük bir saha görünür; bir de büyük sağlam temelli, kuleli bir duvar mevcuttur ki geleneğe göre İliada'nın duvarlarıdır. Bu duvarlara eliyle dokunan ve Dardanos'un kapısından geçtiğini hayal eden gezginin heyecanı kolaylıkla anlaşılır. Maalesef bilim adamları arasındaki tartışmalar bu heyecanımızı bozuyor.

M. Charles Vellay ve bazı Fransız arkeologlarına göre Hisarlık tepesi bu kadar yüklü bir tarihi taşıyacak büyüklükte değildir. Fakat bu noktada tereddüt ediliyor. Çünkü Romalıların yeni şehirlerini yaptıkları yer burasıdır; Boğaza hâkim olan nokta bu noktadır. Yeni araştırıcıların çıkıp bizim gibi bu meseleye tamamıyla fikirlerini ayırmalarını ve faaliyet sahası esasen pek geniş olmayacak olan kesin sonuçlar bu-

lucu bir heyetin, insanlık kültürü tarihinde o kadar olağanüstü bir rol oynayan bir İliada'nın sahnelerini bulmak için Juluis Caesar'ın nerelerde düşünceye daldığını açıkça söylemesini temenni etmeli.

Küçük Asya'nın zaman ve anlam itibariyle daha derin bir sırrı var. Bundan birkaç sene evvel Chantre isminde Lyonlu bir gezgin, Eti milleti üzerinde araştırmacıların ilgisini çekmişti. Bugün onların yazıları okunmaya başlıyor. Bu millet herhalde Sami değil, Ariydi. Nereden geldiği belli olmayan bu millet etkisini İÖ 13. asırda göstermiş, Karadeniz sahillerini tutmuş, hükümet merkezini Boğazköyü'nde kurmuş ve Halep havalisine kadar güneye doğru genişlemişti. Yarıbarbar ve kavgacı olan bu millet, Babil uygarlığına bağlanmıştır ve onun, Asurlular tarafından mahvedildiği zannolunabilir.

İzleri bugün Küçük Asya'nın her yerinde ve bilhassa Boğazköy ile Malatya'da aranmaktadır. Malatya'da kazıyı vatandaşımız M. Delforte idare ediyor. Asya Türkiyesi, gelecekte bize beklenilmeyen sonuçlar hazırlayan bu Eti biliminin merkezidir ve merkezi kalacaktır. Amerikalılar Alişar'da hayret verici buluşlar yaptılar.

Genç cumhuriyet, geçmişe ait bu çalışmaya en parlak ilgiyi göstermektedir. Şimdiden kendi eski eser uzmanları yetişmiş bulunuyor. Gazi bizzat kazı yerlerini ziyaret ediyor. Çünkü Gazi'nin fikrinde, bugünkü Türkler, geçmişin gölgelerinden yavaş yavaş sıyrılan bu Etilere mensupturlar. İşte bu suretle bu geniş dimağda hal ve geleceğin endişeleriyle geçmişin uyandırdığı merak hisleri birleşir ve uzlaşır.

Bilime karşı duyduğu ilgi ve ilerleme hususundaki azmiyle, genç Türkiye, Avrupa'ya katılmıştır. Onda,

bugünkü uygarlığın en hararetli merkezlerinden birini selamlamamız için artık hiçbir şey eksik değildir. Bu tartışılmaz olan gerçeği herkesten evvel Fransa'nın anlamasını temenni ederim ki, yeni Türkiye ile ülkemiz arasında tarihimizin hatırasını sakladığı dostluk ilişkileri kadar samimi ve emin ilişkiler tekrar kurulabilsin. Doğuda büyük bir ümit doğdu: Onu selamlamayı, hoş karşılamayı bilelim. Bu yalnız bizim için değil dünya barışı için de faydalı olur."

M. Herriot'un, Armstrong'un hezeyan ve iftiralarına cevap oluşturan ikinci konferansı da burada bitmiş oluyor.

Atatürk hakkındaki yayın ve bütün dünyadaki yankılar durmadan devam etti. Bunlardan *Vu* dergisinde çıkan ve George Benneb imzasını taşıyan Mustafa Kemal hakkındaki çok dikkate şayan makaleyi de aynen alıyoruz:

Kemal Atatürk

"Tarihte büyük bir diplomatın veya ünlü bir kumandanının hayatını okuduğumuz zaman onun yüzünü, sözünü, bakışlarını hayal etmekten zevk duyar ve kendi kendimize: 'Onu görsek ve tanısak ne iyi olurdu' deriz.

Bugün Türkiye'nin geleceğini idare eden büyük diplomat, büyük asker ve büyük devrimci Kemal Atatürk'ün heyecanlı hayatını yıllar geçtikten sonra hayranlıkla öğrendikleri zaman, hiç kuşkusuz çocuklarımız da böyle düşüneceklerdir. Ateşli bir devrimci olduğu için haftalarca sultanların zindanlarında yatan, kumandanlık yaptığı zaman galip gelerek ülkesine özgürlüğünü kazandıran, devlet reisi sıfatıyla Cumhuriyeti ilan edip kurumlaştıran Atatürk'ün hayatı elbette ki heyecanlıdır.

Fakat, bu kadar birbirine uymaz durumlar içinde, onun bütün hayatına hâkim olan bir şey vardır. Türk yurduna olan sevgisi. O da yurduna, parlak bir zekâ, coşkun bir idare gibi eşsiz yaradılıştan geçen üstün özellikleri sayesinde hizmet etmiştir.

"Atatürk halktan çıkmıştır ve mütevazi köklerini daima hatırlar. Babasıyla annesi Selanik'te mütevazı bir hayat geçiriyorlardı. Çocuklarının askerliğe yeteneği vardı, subay olmak ve başkalarına kumanda etmek istiyordu. Kendi isteğiyle Selanik Askeri Rüştiyesi'ne girdi ve az zaman içinde özellikle matematik ve askerlik bilgisi bakımından başarılı oldu. 17 yaşındayken, diploma sınavlarını parlak bir şekilde vererek Manastır Harbiye Mektebi'ne girdi.

Bir taraftan da söz söyleme alıştırmaları yapıyor, makaleler ve şiirler yazıyordu. Bunların konuları daima aynıydı. O, bağımsızlığı savunuyor, Türkiye'yi yabancıların boyunduruğundan ve sultanların kokuşmuş hükümetinden kurtarmak istiyordu.

Erkân-ı Harbiye okuluna girerek, 1905'te yüzbaşı çıktı. O zamanlar 'Vatan' adlı devrimci bir dernek vardı. Bunun üyeleri, saltanatı yıkarak onun yerine parlamentoya dayanan eden meşruti bir hükümet kurmak için ant içmişlerdi. Atatürk de bu amaç için canla başla çalıştı; fakat günün birinde tutuklanarak İstanbul'da bir zindana kapatıldı.

Suriye'ye sürülünce, orada 'Vatan' derneğinin bir şubesini kurmak için çalıştı. Sonra Mısır ve Yunanistan'dan geçerek gizlice Selanik'e gitti ve orada gene aynı amacı güden ikinci bir dernek kurdu. 1908 İhtilali'ni hazırlayan olaylara yakından karıştı. Erkân-ı Harbiye Kolağası sıfatıyla gene ihtilal ordularının başına geçerek onları İstanbul'a götürdü.

1910'da, General Ali Rıza'nın başkanlığında Fransa'ya giden heyete girdi. Paris'te birkaç gün ge-

çirdikten sonra Picardiee'de yapılan tatbikatları takip etti. Bu tatbikatlar esnasında, büyük bir askeri bilgiye sahip olduğunu gösterdi. Buna dair meraklı bir fıkra anlatırlar: Bir akşam yabancı askeri ataşeleri, iki ordu arasında devam edecek olan harekâtı seyretmek için ertesi gün nerede bulunmaları lazım geleceği hakkında tartışıyorlardı. Bu arada yabancı subaylardan biri de düşüncesini söyledi. Bu fikre katılan olmadı. Fakat ertesi gün harekâtın başlayacağı yeri yalnız onun önceden kestirdiği anlaşıldı. Bu genç subay, kurmay subayı Atatürk'tü. O, şimdi bir lider olmuş, Erkân-ı Umumiye'ye girmişti ve ünü gittikçe büyüyordu. Garnizonun birçok subayı onun etrafında gruplanmaya başlıyorlardı. Fakat 1911 Ekim'inde Trablus savaşı başladı. Atatürk bu savaşta parlak hizmetler gördükten sonra İstanbul'a döndü."

* * *

Armstrong'un kitabının yankıları bu kadarla kalmış değil, duyulan infial adeta dünyayı sarmıştır.

Biz burada en tipik ve enteresan örneklerini almakla yetindik.

Sonuç itibariyle, Büyük Atatürk'e tırmanıp kendisine ün sağlamak isteyen küçük Armstrong, bu hareketiyle utanç ve şaşkınlık çukurunun içine düşmüştür.

"Güneş balçıkla sıvanmaz" gerçeği, bu vesileyle bir kere daha kanıtlanmış bulunmaktadır.

25 Haziran 1955
Sadi Borak